

*«Πως η σύγχρονη Ελληνική οικογένεια ανταποκρίνεται στα
ψυχοσυναισθηματικά ζητήματα εφηβικής ηλικίας καθώς και οι πηγές
στήριξης οικογενειών και εφήβων στο νομό Θεσσαλονίκης»*

Μετέγουσα Σπουδάστρια

Τυχάλα Λαμπρινή

Υπεύθυνος Εκπαιδευτικός

Αλεξοπούλου Ουρανία

Πτυχιακή για την λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική εργασία στο τμήμα
Κοινωνικής εργασίας της σχολής Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας του
τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι. Πάτρας)

ΠΑΤΡΑ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1998

*«Πως η σύγχρονη Ελληνική οικογένεια ανταποκρίνεται στα
ψυχοσυναισθηματικά ζητήματα εφηβικής ηλικίας καθώς και οι πηγές
στήριξης οικογενειών και εφήβων στο νομό Θεσσαλονίκης»*

Μετέγουσα Σπουδάστρια

Τυχάλα Λαμπρινή

Υπεύθυνος Εκπαιδευτικός

Αλεξοπούλου Ουρανία

Πτυχιακή για την λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική εργασία στο τμήμα
Κοινωνικής εργασίας της σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του
τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι. Πάτρας)

ΠΑΤΡΑ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1998

***Μ**πορείτε να τους χαρίσετε την αγάπη σας, αλλά όχι τις σκέψεις σας*

Γιατί έχουν τις δικές τους σκέψεις.

Μπορείτε να φιλοξενήσετε τα σώματά τους, αλλά όχι την ψυχή τους.

Γιατί η ψυχή τους κατοικεί στο σπίτι του αύριο, που εσείς δεν μπορείτε να το

επισκεφθείτε ούτε στα όνειρά σας.

Μπορείτε να προσπαθήσετε να γίνετε σαν κι αυτούς. Μη

θελήσετε, όμως, να τους κάνετε σαν κι εσάς.

Γιατί η ζωή δεν πηγαίνει ποτέ προς τα πίσω ούτε μένει στο χτες.

ΚΑΛΙΑ ΓΚΙΜΠΡΑΝ

Τ.Ε.Ι. ΠΕΡΑΣΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	2501
----------------------	------

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	v
Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι	
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΕΛΕΤΗΣ	1
2. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	3
3. ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ	4
Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΙ	
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΜ- ΜΑΤΩΝ	
A. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	
α) Ιστορική αναδρομή	8
β) Οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός	10
γ) Δομή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας	11
1. Παραδοσιακή - 2. Πυρηνική	11
δ) Ο ρόλος του πατέρα στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια	16
ε) Ο ρόλος της μητέρας στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια	17
√B. ΕΦΗΒΕΙΑ: Η ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	
α) Ιστορική αναδρομή	21
β) Έννοια και ορισμός της εφηβείας	22
γ) Στάδια φάσεις εφηβικής ηλικίας	23
δ) Χαρακτηριστικά της εφηβικής ηλικίας	25
- Σωματική ανάπτυξη του εφήβου	25
- Πνευματική ανάπτυξη του εφήβου	26

- Σεξουαλική ανάπτυξη του εφήβου 28
- Συναισθηματική ανάπτυξη του εφήβου 30
- Κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου 32

Γ.

ΨΥΧΟΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

- α) Εισαγωγή 34
- β) Ανακάλυψη της προσωπικής ταυτότητας ✓ 36
- γ) Ο αγώνας του εφήβου για ανεξαρτησία 39
- δ) Η εφηβική επαναστατικότητα 43
- ε) Ομάδες συνομηλίκων - φιλία 46
- στ) Η σεξουαλικότητα στην εφηβεία ✓ 49
- ζ) Σχολική άρνηση 52

Δ.

ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

- α) Φοβίες και άγχος 55
- β) Κατάθλιψη 57
- γ) Ψυχογενής ανορεξία 59
- δ) Ψυχογενής βουλιμία 61
- ε) Οι τάσεις αυτοκτονίας στην εφηβεία 63
- στ) Κάπνισμα 66
- ζ) Αλκοόλ 68
- η) Ναρκωτικά 71

ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ

- α) Έννοια και ορισμός της αυτοεκτίμησης 74
- β) Χαρακτηριστικά γνωρίσματα ατόμων με αυτοεκτίμηση 75
- γ) Πως κτίζεται η αυτοεκτίμηση στην οικογένεια

και στο σχολείο 77

δ) Η αυτοεκτίμηση οδηγεί σε υγιείς σχέσεις 80

✓(Ε.)

ΕΦΗΒΟΙ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ

α) Εισαγωγή ✓ 84

β) Ο ρόλος της μητέρας στην διαμόρφωση της
προσωπικότητας του εφήβου ✓ 87

γ) Ο ρόλος του πατέρα στην διαμόρφωση της
προσωπικότητας του εφήβου ✓ 90

ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣΗΣ Ή ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

α) Μορφές επικοινωνίας 94

- Διάλογος 97

- Αμοιβή - τιμωρία 100

- Συμφωνίες - Συμβόλαια 101

- Ενθάρρυνση 102

- Πειθαρχία 103

β) Ίδρυση σχολής γονέων 107

✓ γ) Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού με γονείς
και εφήβους 109

- Κοινωνική εργασία με άτομα 113

- Κοινωνική εργασία με ομάδα 116

ΠΗΓΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

α) Αναφορά στις υπηρεσίες στήριξης οικογενειών
και εφήβων στο νομό Θεσσαλονίκης 118

β) Ενημέρωση για την λειτουργία των εξής υπηρεσιών 118

- Σχολή γονέων δήμου Συκεών	118
- Νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ (Υπηρεσία παιδιού και εφήβου)	120
- Κέντρο παιδοψυχιατρικής υγιεινής (ΙΚΑ) Θεσ/νίκης	123

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Ι Ι

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	125
-------------	-----

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Ι V

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	127
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	132
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	153

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η εργασία αυτή είναι μια βιβλιογραφική μελέτη που έχει σαν σκοπό να εξετάσει το θέμα της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας, να μελετήσει την εφηβική ηλικία και τις σχέσεις γονέων και εφήβων. Επίσης να προσδιορίσει τον κατάλληλο τρόπο αντιμετώπισης ψυχοσυναισθηματικών ζητημάτων που παρουσιάζονται σε παιδιά εφηβικής ηλικίας (11-20) ετών.

Η ολοκλήρωση του θέματος αυτού ήταν αποτέλεσμα μελέτης συγγραμμάτων ελλήνων και ξένων μελετητών που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό.

Ειδικότερα τα επιμέρους κεφάλαια της εργασίας αυτής περιλαμβάνουν τα εξής:

Πιο συγκεκριμένα στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται το πρόβλημα, ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της μελέτης καθώς και οι ορισμοί όρων σχετικών με το θέμα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται ανασκόπηση άλλων μελετών και συγγραμμάτων για την δομή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας. Τον ρόλο της μητέρας και του πατέρα στην ελληνική οικογένεια. Επίσης στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εφηβικής ηλικίας.

Στο επόμενο τμήμα του κεφαλαίου γίνεται μια αναφορά στα ψυχοσυναισθηματικά ζητήματα εφηβικής ηλικίας και στις επιμέρους ψυχοπαθολογικές καταστάσεις που παρουσιάζουν ορισμένοι έφηβοι. Εξίσου σημαντική είναι και η αναφορά που γίνεται στην αυτοεκτίμηση και στον ρόλο της στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του εφήβου.

Στην τελευταία ενότητα του ίδιου κεφαλαίου εξετάζονται οι σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους και προσδιορίζονται οι τρόποι αντιμετώπισης της συμπεριφοράς των εφήβων από τους γονείς τους. Στην ίδια ενότητα γίνεται μια αναφορά στις πηγές στήριξης οικογενειών και εφήβων στο νομό Θεσσαλονίκης.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην μεθοδολογία.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο αναφέρονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την μελέτη αυτού του θέματος και οι προτάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Εφηβική ηλικία ή ηλικία της άρνησης των ιδεών των μεγάλων και του οραματισμού ενός καινούργιου καλύτερου κόσμου. Αποτελεί το κρίσιμο μεταβατικό στάδιο της πορείας από την παιδικότητα προς την ωριμότητα.

Η προσωπικότητα κάθε εφήβου και οι προσαρμοστικές του ικανότητες στην κοινωνική ζωή εξαρτώνται από την εκπλήρωση των αναγκών του και την ορθή εκμάθηση των ρόλων του. Οι αλλαγές που συμβαίνουν στα νέα μέλη της κοινωνίας συνδέονται άμεσα με το γεγονός ότι η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μια σειρά αλλαγών που παρατηρούνται σ'όλους τους τομείς της ανθρώπινης δράσης.

Η εφηβεία θεωρείται μια φάση της ανάπτυξης κατά την διάρκεια της οποίας υποφέρει κανείς πολύ περισσότερο απ'ότι απολαμβάνει, μια φάση με την οποία ο έφηβος αντιμετωπίζει τους άλλους χωρίς όμως να την μοιράζεται μαζί τους. Μ'αυτή την πτυχιακή εργασία θα προσπαθήσουμε να δώσουμε κάποιες πληροφορίες για την αναπτυξιακή αυτή φάση και τελικά να μετριάσουμε τους - δικαιολογημένους μεν - αλλά συχνά άσκοπους φόβους των γονιών.

Οπωσδήποτε η εφηβική ηλικία συνδέεται με την δημιουργία κάποιων προβλημάτων τα οποία παρουσιάζονται μόνο σ'αυτό το στάδιο της ανάπτυξης και τα οποία αποτελούν αντιδράσεις στις απαιτήσεις της ωρίμανσης και

της ενηλικίωσης. Όμως σύμφωνα με αυτά που διαβάσαμε για να υλοποιήσουμε αυτή την εργασία πιστεύουμε ότι η εφηβεία έχει συσχετισθεί με διάφορους μύθους και δοξασίες χωρίς όμως να αναιρεί το γεγονός ότι οι δυσκολίες στην επικοινωνία γονέων - εφήβων υπήρχαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή έχει ως σκοπό να διερευνήσει βιβλιογραφικά την σύγχρονη ελληνική οικογένεια. Παράλληλα ο σκοπός μας είναι η μελέτη της ψυχοσυναισθηματικής εξέλιξης των εφήβων (11-20 ετών) και ο προσδιορισμός των κατάλληλων τρόπων αντιμετώπισης της συμπεριφοράς των εφήβων από τους γονείς.

Ειδικότερα οι στόχοι είναι:

1. Να μελετηθεί η δομή της ελληνικής οικογένειας και ο ρόλος του πατέρα και της μητέρας στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια.
2. Να παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εφηβικής ηλικίας και οι συναισθηματικές αλλαγές που φυσιολογικά παρουσιάζονται στους έφηβους.
3. Να μελετηθούν οι ψυχοπαθολογικές καταστάσεις που παρουσιάζουν ορισμένοι έφηβοι και ο ρόλος της αυτό-εκτίμησης στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του εφήβου.
4. Να μελετηθούν οι σχέσεις γονέων και εφήβων και να προσδιοριστούν οι τρόποι αντιμετώπισης της συμπεριφοράς των εφήβων από τους γονείς τους.
5. Να γίνει αναφορά στις υπηρεσίες στήριξης οικογενειών και εφήβων στο νομό Θεσσαλονίκης.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

- «Θεμελιώδες κοινωνικό κύτταρο πάνω στο οποίο στηρίζεται ολόκληρη η δομή της κοινωνίας. Κατά την ιστορική πορεία του κόσμου διαμορφώθηκε ως μονογαμικός δεσμός μεταξύ του άντρα και της γυναίκας για την ικανοποίηση φυσικών αναγκών, την απόκτηση τέκνων και τη θεμελίωση μιας οικιακής κοινότητας» (ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ “ΥΔΡΟΓΕΙΟΣ” ΑΘΗΝΑ 1988 ΤΟΜΟΣ 11^{ος} σελ. 197).
- «Ομάδα ανθρώπων που αποτελείται από τους γονείς (οι οποίοι συνδέονται με τον γάμο) και από τα τέκνα τους. Ο ορισμός αυτός αφορά την οικογένεια που προέρχεται από γάμο (μονογαμική) η οποία αποτελεί και τον επικρατέστερο τύπο οικογένειας στη σύγχρονη κοινωνία». (ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΑ “ΓΙΑ ΣΑΣ ΠΑΙΔΙΑ” ΑΘΗΝΑ ΤΟΜΟΣ 7^{ος} σελ. 2595).
- «Η οικογένεια είναι ομάδα ευρύτερη από το ζευγάρι που αποτελεί τη διαρκή και νόμιμη γενετήσια ένωση. Περιλαμβάνει τους συζύγους, τα τέκνα τους και συχνά και τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους συζύγους με στενούς συγγενικούς δεσμούς» (ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ - ΤΣΑΟΥΣΗ ΑΘΗΝΑ 1991 σελ. 440).
- «Η οικογένεια αποτελεί ένα κύτταρο βασικό από κοινωνιολογική και ψυχολογική πλευρά. Η οικογένεια είναι το σύνολο των προσώπων του ίδιου αίματος που ζουν κάτω από την ίδια στέγη, ιδίως ο πατέρας, η μητέρα και

τα παιδιά» (ΧΟΥΡΔΑΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΑΘΗΝΑ 1982 σελ. 279).

- «Οι οικογένεια ορίζεται ως μια ομάδα προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με φυσικούς ή νομικούς δεσμούς και ζουν σε μια κοινή κατοικία, τελώντας μια σειρά από κοινωνικές και προσωπικές λειτουργίες και συνδεδεμένοι εξ αίματος» (ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ 1995 σελ. 123).

ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

- «Το τελευταίο στάδιο στην πορεία του ατόμου προς την ωριμότητα καλύπτει τη χρονική περίοδο της ζωής του ανθρώπου από τα 11 ως τα 20 περίπου. Στο διάστημα αυτό ο έφηβος παρουσιάζει χαρακτηριστικά που ορισμένα
- θυμίζουν την παιδική ηλικία και άλλα την ώριμη ηλικία. Γι'αυτό η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται ως περίοδος μεταβατική. Στην διάρκεια της εφηβείας παρατηρούνται αλλαγές και στους τέσσερις βασικούς τομείς της ανάπτυξης βιοσωματικό, γνωστικό, συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα» (ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ - ΛΕΞΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ).
- «Εφηβεία ονομάζουμε την εξελικτική διεργασία στην ζωή του ατόμου που αρχίζει «βιολογικά» με τις μεταβολές της φυσιολογίας της ήβης και τελειώνει «ψυχολογικά» με την τελική οργάνωση της σεξουαλικότητας» (ΣΩΤΗΡΗΣ ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΙΔΟΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑ σελ. 43).

- «Η εφηβεία αναφέρεται σε όλες τις αλλαγές τόσο τις βιοσωματικές, τις ψυχολογικές και τις ψυχοκοινωνικές που συμβαίνουν το χρονικό διάστημα ανάμεσα στην παιδική και στην ώριμη ηλικία» (ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ ΕΞΕΛΕΚΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΜΟΣ 4^{ος} σελ. 12).

ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ

- «Αυτοεκτίμηση είναι η προσωπική κρίση της αξίας του ατόμου η οποία εκφράζεται με τις στάσεις που αναπτύσσει απέναντι στον εαυτό του» (ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΛΕΞΙΚΟ ΑΘΗΝΑ 1991 - ΤΟΜΟΣ 2^{ος} σελ. 889).
- «Σύμφωνα με την Virginia Satir η αυτοεκτίμηση ορίζεται ως «η ικανότητα να δίνει αξία κανείς στην εαυτό του και να τον μεταχειρίζεται με αξιοπρέπεια, αγάπη και αλήθεια» (ΛΕΞΙΚΟ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΑΘΗΝΑ - ΓΙΑΝΝΕΝΑ 1989 σελ. 307).
- Σύμφωνα με τον Άγγλο ψυχολόγο Lawtence η αυτοεκτίμηση είναι «Η συνολική αποτελεσματική αποτίμηση των ψυχοπνευματικών και φυσικών χαρακτηριστικών την οποία πραγματοποιεί το άτομο» (ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ - ΛΕΞΙΚΟ ΑΘΗΝΑ 1989 ΤΟΜΟΣ 2^{ος} σελ. 889).
- «Αξιολόγηση της προσωπικότητας από τον ίδιο τον εαυτό της εκτίμησης των δυνατοτήτων των ιδιοτήτων και της θέσης της ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους» (ΜΕΓΑΛΗ

ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΑΘΗΝΑ 1978 ΤΟΜΟΣ 4^{ος}
σελ. 409).

- Η Αυτοεκτίμηση σύμφωνα με την Virginia Satir ορίζεται ως η πίστη στην αξία του εαυτού. (VIRGINIA SATIR ΠΛΑΘΟΝΤΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ 1988 σελ. 41).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Α. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

α) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η οικογένεια έλεγε ο Αμερικανός εθνολόγος Louis Henry Morgan «Εκπροσωπεί μια ζωντανή αρχή, ποτέ δε μένει στάσιμη μα προχωράει από μια χαμηλότερη σε μια υψηλότερη μορφή όπως και η κοινωνία προχωρεί από ένα κατώτερο σε ένα ανώτερο επίπεδο».

Αν και αμφισβητείται η καταγωγή της οικογένειας είναι γνωστό ότι στους περισσότερους πρωτόγονους λαούς κατά τους νεοελληνικούς προϊστορικούς χρόνους επικράτησε η μητριαρχική δομή στην οικογένεια (Αλεξάνδρα Βαρκα - Αδάμη "Από την μητριαρχία και την πατρική εξουσία στην γονική μέριμνα. Η σημερινή νομική δομή της ελληνικής οικογένειας" Εκλογή 1992 σελ. 134).

Ενώ η άποψη της Ματούλας Ζουμπούλη (εκλογή 1994 σελ. 229) στο ίδιο θέμα είναι ότι κυριάρχησε για ένα διάστημα η μητριαρχία καμιά όμως γραπτή πηγή δεν το επιβεβαίωσε. Κλασικό βιβλίο για τις πατριαρχικές οικογένειες από την αρχαιότητα είναι η παλαιά διαθήκη.

Στο Α' κεφάλαιο του κατά Ματθαίου Ευαγγελίου το κεφάλαιο αυτό βασίζεται στην Παλαιά Διαθήκη «Αβραάμ γέννησε Ισαάκ» κ.λ.π. βλέπουμε ότι δεν αναφέρονται καν οι μητέρες των παιδιών παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις.

Με την πάροδο του χρόνου ο άνδρας εγκαταλείπει την κυνηγετική ζωή και εγκαταστάθηκε στην κοινότητά του.

Άρχισε να ασχολείται με την κτηνοτροφία και την γεωργία, το τιμόνι της εξουσίας του οίκου πέρασε στα χέρια του. Το πέρασμα στην πατριαρχία είναι πλέον οριστικό. Ο άνδρας είναι κεφαλή του οίκου και η γυναίκα κτήμα του.

Ενώ σύμφωνα με την Αλεξάνδρα - Βαρκα Αδάμη (εκλογή 1992 σελ. 135) στο αρχαίο αττικό δίκαιο ο πατέρας ήταν απόλυτος κύριος της οικογένειας με απεριόριστες εξουσίες στα μέλη της οικογένειας.

Στις εξουσίες συγκαταλέγονταν ακόμη η πώληση, η θανάτωση οποιουδήποτε μέλους της οικογένειας, ο ενεχυριασμός που διατηρήθηκαν μέχρι την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου.

Με την επίδραση του Χριστιανισμού άρχισε να περιορίζεται η πατρική εξουσία, οι σχέσεις της οικογένειας έγιναν φιλελεύθερες και ανθρωπιστικότερες και τα μέλη της απέκτησαν κάποια ατομική οντότητα.

Σύμφωνα με την Ματούλα Ζουμπούλη χρειάστηκαν να περάσουν 20 αιώνες για την εμφάνιση και την επικράτηση του χριστιανισμού. Χρειάστηκε να γίνουν τόσοι αγώνες και αντιδράσεις για να θεσπίσει η πολιτεία την ισοτιμία ανδρών και γυναικών και να αναγνωρίσει στην μητέρα τα ίδια δικαιώματα με τον πατέρα. Ο οικογενειακός νόμος δεν θεωρούσε την μητέρα γονέα.

Με την πάροδο του χρόνου η τεχνολογική εξέλιξη, η δημιουργία νέων συνθηκών διαβίωσης και κοινωνικών αντιλήψεων μετέβαλε ριζικά την κοινωνική πραγματικότητα της οικογένειας. (Ματούλα Ζουμπούλη. "Η μητέρα στο παραδοσιακό πρότυπο της οικογένειας" εκλογή 1994 σελ. 229-231).

Έτσι ερευνώντας ιστορικά το θεσμό της οικογένειας συμπεραίνουμε ότι υπέστη πολλές δοκιμασίες όπως άλλωστε και άλλοι κοινωνικοί θεσμοί που τον ανάγκασαν να αλλάξει δομή, οργάνωση, κοινωνικούς ρόλους και λειτουργίες προκειμένου να προσαρμοστούν στις κοινωνικές μεταβολές.

β) ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ

Ο κοινωνικός θεσμός είναι ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων ένα σύνολο τυποποιημένων τρόπων ατομικής ή ομαδικής δράσης. Σύμφωνα με την Λουκία Μ. Μουσουρού (“Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας” εκδόσεις Gutenberg Αθήνα 1989 σελ. 15) η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός έχει σημαντικούς κοινωνικούς σκοπούς. Δηλαδή την εξασφάλιση συνέχειας της κοινωνίας, την μεταβίβαση του πολιτισμού από την μια γενιά στην άλλη. Ως τρόπο ζωής και ως τρόπο ύπαρξης των υλικών πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων.

Ενώ σύμφωνα με τον Δ.Γ. Τσαούση (“Η κοινωνία του ανθρώπου” εκδόσεις Gutenberg Αθήνα 1987 σελ. 435-441) η οικογένεια αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Ανεξάρτητα από τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται κάθε φορά, τη συναντάμε σε όλες ανεξάρτητα τις κοινωνίες πράγμα που δείχνει πέρα από κάθε αμφιβολία ότι αποτελεί μια από τις κύριες μορφές οργάνωσης συλλογικής ζωής του ανθρώπου.

Η οικογένεια είναι ευρύτερη από το ζευγάρι που αποτελεί τη διαρκή και νόμιμη γενετήσια ένωση. Περιλαμβάνει τους συζύγους, τα τέκνα τους και συχνά και

τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους συζύγους με στενούς συγγενικούς δεσμούς.

Πρέπει να τονιστεί ο ρόλος που παίζει η οικογένεια σαν υποσύστημα και κοινωνικός θεσμός στην ανάπτυξη του ατόμου σαν μονάδα και προσωπικότητα. Σ'εκείνο που κατέληξε ο Freund σύμφωνα με την Χουρδάκη (1988) είναι ότι «τα βιώματα της παιδικής ηλικίας είναι εκείνα που καθορίζουν την μετέπειτα ψυχολογική δομή του ατόμου».

Σύμφωνα με την Μουσούρου (1984 σελ. 82) η κοινωνία εξελίσσεται από παραδοσιακή, γεωργική, αγροτική σε σύγχρονη βιομηχανική, αστειακή. Οι κοινωνικοί θεσμοί χάνουν τις λειτουργίες τους και τις αναλαμβάνουν καινούργιοι θεσμοί. Η οικογένεια δεν αποτελεί εξαίρεση.

Έτσι βλέπουμε ότι η οικογένεια είναι ένας θεσμός που εξελίσσεται μέσα στην ιστορία αργά αλλά σταθερά. Η εξέλιξη της οικογένειας συμβαδίζει με την εξέλιξη της κοινωνίας που την περιβάλλει.

γ) ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Με την παραπάνω ιστορική αναδρομή για την εξέλιξη της οικογένειας μέσα από τις κοινωνικές αλλαγές βλέπουμε ότι η οικογένεια περνάει από το παραδοσιακό στο σύγχρονο στάδιο.

1. ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σύμφωνα με την Α. Μουσούρου (“Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας”, εκδόσεις Gutenberg Αθήνα 1989 σελ. 24) στο παραδοσιακό οικογενειακό σχήμα οι ρόλοι μέσα

στην οικογένεια εξαρτώνται από το φύλο και την ηλικία. Δηλαδή από χαρακτηριστικά που δεν επηρεάζονται από την προσωπικότητα, τις επιθυμίες και τις ικανότητες του ατόμου.

Το παραδοσιακό οικογενειακό σχήμα εξαρτάται από χαρακτηριστικά που δεν αλλάζουν κατά την διάρκεια της ζωής (φύλο, ηλικία). Με αυτό τον τρόπο «Εκφράζει και αναπαράγει την έννοια της εξουσίας του άνδρα πάνω στην γυναίκα και τον ενήλικα πάνω στο παιδί - όπως και την αντίστοιχη της έννοιας της εξάρτησης της γυναίκας από τον άνδρα και του παιδιού από τον ενήλικα».

Σύμφωνα με την Χ. Κατάκη, (“Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας” εκδόσεις Κέδρος Αθήνα 1984 σελ. 128) ο κεντρικός ρόλος της γυναίκας στον παραδοσιακό χώρο την ωθούσε να αναπτύξει πρωτοβουλία, προσαρμοστικότητα και εφευρετικότητα. Τα πρώτα χρόνια της ζωής του το νέο ζευγάρι συγκατοικούσε με τους γονείς του γαμπρού. Μόνο αν εκείνοι έκριναν ότι το ζευγάρι μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνο του επέτρεπαν να ζήσει μόνο του αλλά από την σκέπη των γονιών. Ο πρωτότοκος γιος ήταν υποχρεωμένος να ζήσει με τους γονείς του και η γυναίκα του ήταν υποχρεωμένη να τους γηροκομήσει.

Η άποψη της Μαριέλα - Χρησιέα - Δουμάνη (“Η ελληνίδα μητέρα” εκδόσεις Κέδρος Αθήνα σελ. 55-58) για το ίδιο θέμα είναι ότι τα 5-8 χρόνια γάμου το νεαρό ζευγάρι δεν έστηνε το δικό του σπιτικό αλλά ζούσε με τους γονείς του γαμπρού, τα ανύπαντρα αδέρφια, τους παντρεμένους αδερφούς και τα παιδιά τους. Σε αυτήν την φάση η εργασία που προσφέρει ο άντρας και η γυναίκα ανήκε σε όλη την

οικογένεια. Ο άντρας είχε τις οικογενειακές υποχρεώσεις που επωμιζόταν πριν από το γάμο του.

Τα μέλη της οικογένειας ταυτιζότανε το ένα με το άλλο. Η παράβαση των κοινωνικά αποδεκτών κανόνων συμπεριφοράς κηλίδωνε την καλή φήμη του ατόμου και το κύρος της οικογένειάς του.

Σε πολλά χωριά της Κρήτης, της Ηπείρου, της Μακεδονίας σε κοινότητες σαρακατσάνων και στις μανιάτικες οικογένειες της Πελοποννήσου ο πατέρας έπρεπε να σκοτώσει την κόρη του που έχασε την παρθενιά της, ο σύζυγος την γυναίκα του αν διέπραττε μοιχεία με την θέλησή της. Ο πατέρας και ο μεγαλύτερος αδερφός να διώξει από το σπίτι το μικρότερο αδερφό που είχε συμπεριφερθεί άτιμα. Μ'αυτήν την πράξη πατέρας και αδερφός κέρδιζε το σεβασμό της κοινότητας.

Με βάση τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι για να θεωρηθεί μια οικογένεια παραδοσιακή πρέπει να έχει τα εξής χαρακτηριστικά, δηλαδή ο προσδιορισμός των ρόλων μέσα στην οικογένεια γίνεται με βάση το φύλο και την ηλικία, η απομόνωση των γυναικών (και των παιδιών) στον ιδιωτικό χώρο και η απουσία των εννοιών ισότητας και ισότιμων ρόλων.

2) ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη της Χουρδάκη (Αθήνα 1995 σελ. 380) η μορφή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας είναι πολύ διαφορετική από την μορφή που είχε πριν πολλά χρόνια. Η βιομηχανία έφερε τους ανθρώπους στις πόλεις. Η

πατρική φυσιογνωμία που υπήρχε παλιά δεν υπάρχει στα αστικά κέντρα. Η σημερινή οικογένεια είναι πυρηνική ξεκίνησε από δύο ανθρώπους που έφυγαν από την πολυάριθμη και εκτεταμένη οικογένεια να ζήσουν στην δική τους στέγη, να δουλέψουν και να μεγαλώσουν ένα ή δύο παιδιά. Η πυρηνική οικογένεια είναι ο πατέρας, η μητέρα και τα παιδιά.

Σύμφωνα με την άποψη της Χ. Κατάκη (1984 σελ. 62-63) στην αστική οικογένεια το παιδί έχει ρόλο πρωταρχικό. Γιατί σ' αυτό βασίζεται ο γάμος και η δημιουργία της οικογένειας. Ίσως χωρίς την ύπαρξη των παιδιών δεν θα υπήρχε λόγος για την συμβίωση των γονιών. Ίσως η παιδοκεντρική αντίληψη του γάμου και της οικογένειας εξυπηρέτησε την βασική ανάγκη σταθεροποίησης της οικογενειακής ενότητας σε μια εποχή που οι συνθήκες ζωής πολλές φορές απειλούν την οικογένεια σε διάλυση.

Οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες καθιστούν αναπόφευκτη την αλλαγή εξουσίας και δύναμης μέσα στην οικογένεια. Οι παράγοντες που οδηγούν στην διαφοροποίηση των οικογενειακών ρόλων και επιδρούν άμεσα είναι: Α) οι δημογραφικές εξελίξεις κυρίως η μείωση των παιδιών κατά οικογένεια και η επιμήκυνση της διάρκειας ζωής των ατόμων, Β) Η εξέλιξη της οικονομικής οργάνωσης από γεωργική σε βιομηχανική, Γ) Η ταχύτατη άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου και «εκδημοκρατισμός» των διαπροσωπικών σχέσεων, Δ) Και η δυνατότητα επαγγελματικής απασχόλησης του συζύγου έξω από τον οικογενειακό χώρο

(Λ.Μ. Μουσούρου "Η ελληνική οικογένεια" Αθήνα 1984 σελ.32).

Σύμφωνα με την άποψη της Χουρδάκη η σύγχρονη γυναίκα έχει πολλές διαφορές από την παλιά. Η παλιά γιατί δεν είχε αξιώσεις είχε παραδεχτεί την μοίρα της ήταν μορφή εγκαρτέρησης και υπομονής. Όμως σήμερα η εξέλιξη υποχρεώνει την γυναίκα να βγει έξω από το σπίτι να εργαστεί γιατί πρέπει να μεγαλώσει τα παιδιά της, να ενισχύσει οικονομικά την οικογένεια και να αξιοποιήσει την προσωπικότητά της.

Η θέση του άντρα μέσα στην οικογένεια δεν είναι σαφής. Ο άντρας έχασε αρκετά από τα προνόμια που είχε. Δεν είναι πια ο μόνος οικονομικός φορέας μέσα στο σπίτι φέρνει και η γυναίκα χρήματα στο σπίτι. Έτσι ο άντρας χάνοντας τα προνόμια που είχε, έχει χάσει την σταθερότητα και την ισορροπία του. Έτσι ο ρόλος του έχει χάσει την ισχύ που είχε παλιότερα (Χουρδάκη Μαρία "Οικογενειακή Ψυχολογία" Αθήνα 1995 σελ. 343).

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η εξέλιξη στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια έγινε ομαλά και λίγο λίγο. Δεν φτάσαμε από την μια μέρα στην άλλη στο σημερινό μοτίβο της οικογένειας. Αν και διαφαίνεται αλλαγή στους τρόπους επικοινωνίας στάσεων και σχέσεων, η αλλαγή είναι αργή, δεν έχει απομακρύνει ακόμη τα μέλη της από τα παραδοσιακά μοντέλα. Διατηρούνται ακόμη κάποια υγιή στοιχεία λειτουργικότητας από το παρελθόν επιδιώκοντας να τα συνδιάσει με τα νέα μηνύματα για περισσότερη αυτό-δικαίωση και ανεξαρτησία.

δ) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη του Βασ. Κ. Αναστασιάδη (“Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1995 σελ. 269) έχει υπερτονιστεί ο ρόλος της μητέρας στην αγωγή του παιδιού και υποτιμάται κάπως ο ρόλος του πατέρα. Δεν είναι αρκετός μόνο ο βιολογικός ρόλος αλλά πολύ περισσότερο ο κοινωνικός και ο πνευματικός ρόλος του πατέρα για την εκπλήρωση των πατρικών του καθηκόντων.

Ο πατέρας είναι απαραίτητος για την σωστή ανάπτυξη και διαμόρφωση του παιδιού γιατί επιδρά σημαντικά στην σωματική και ιδιαίτερα στην πνευματική κοινωνική και συναισθηματική του ανάπτυξη.

Σύμφωνα με την Χουρδάκη (“Ψυχολογία της οικογένειας” εκδόσεις ελληνικά γράμματα Αθήνα 1995 σελ. 365) στην ελληνική οικογένεια είχε αρχίσει να παρουσιάζεται η απουσία του πατέρα και αυτό έχει σαν συνέπεια το γεγονός ότι τα παιδιά δεν ζούσαν μέσα τους την παρουσία του πατέρα τους. Η ψυχολογία της μητέρας είναι αυτή που δεσπόζει. Ο σημερινός πατέρας έχει επωμιστεί όλα τα βάρη του σπιτιού, έχει την ευθύνη του οικονομικού προβλήματος. Η καταναλωτική κοινωνία είναι αυτή που έχει δεσμεύσει το δυναμισμό, τον χρόνο και την προσωπικότητα του σύγχρονου πατέρα.

Ακόμη ο σύγχρονος πατέρας δυσκολεύεται γιατί η διαμόρφωση της προσωπικότητας της γυναίκας και ο ρόλος της πλέον ως εργαζόμενη έχει αλλάξει και η δική του προσωπικότητα βάλλεται και υποφέρει.

Σύμφωνα με την άποψη της Αννε-Λορε Φον Κάνιτζ (“Πατέρας ο νέος ρόλος του άνδρα στην οικογένεια”, εκδ. Νότος Αθήνα 1995 σελ. 50-53) οι άνδρες μπορούν να φανταστούν μια ανταλλαγή των ρόλων, δηλαδή να είναι η γυναίκα εργαζόμενη και να αναλάβει ο άντρας τις δουλειές του σπιτιού, δεν αποδέχονται αυτήν την αλλαγή. Μεγαλώνει όμως συνεχώς ο αριθμός των γυναικών που δεν δέχονται να εγκαταλείψουν το επάγγελμά τους για χάρη του νοικοκυριού και των παιδιών. Δεν θέλουν πια να είναι οικονομικά εξαρτημένες από τους άντρες τους. Αυτό έχει σαν συνέπεια να αισθάνονται τα παιδιά ασφάλεια για την οικονομική τους κατάσταση τόσο με τον πατέρα τους όσο και με την μητέρα τους. Αυτό το γεγονός αφαιρεί σημαντικό από το κύρος του πατέρα.

Σύμφωνα με την Χουρδάκη (οπ. π. σελ. 384), ο πατέρας πρέπει να ξέρει πως το κύρος του απέναντι στα παιδιά του θα απορρέει όχι από την ιδιότητα του πατέρα κουβαλητή μα από την προσωπικότητά του, τις γνώσεις του, την σοβαρότητα της σκέψης του και από τον διάλογό του.

ε) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σ’αυτήν την ενότητα θα μελετήσουμε το ρόλο της μητέρας στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια. Η μητέρα είναι άξονας κάθε οικογένειας και της παλαιότερης και της σημερινής.

Σύμφωνα με την άποψη της Χουρδάκη (“Ψυχολογία της οικογένειας” Αθήνα 1995 σελ. 352) η μητέρα είναι το βασικό

μέλος της οικογένειας γιατί δίνει ζωή στην ζωή. Σήμερα κανείς δεν ζητάει από την μητέρα να κάνει παιδιά εφ'όρου ζωής. Όμως είναι πολύ σημαντικός ο παιδαγωγικός ρόλος της γυναίκας - μητέρας. Έχει αφοσιωθεί στο παιδί ίσως γιατί γίνονται πολύ πιο λίγα παιδιά σήμερα και είναι πιο στενή η σχέση της μητέρας με το παιδί.

Εκείνο που άλλαξε ριζικά την θέση της μητέρας μέσα στην οικογένεια είναι ότι άρχισε να μορφώνεται. Το καινούργιο που έφερε η χειραφέτηση της γυναίκας είναι ότι την έβγαλε από το σπίτι για να μορφωθεί από την μια και να εργαστεί από την άλλη και σε επαγγέλματα που μέχρι τότε θεωρούνταν ανδρικά. (Ματούλα Ζουμπούλη "Η μητέρα στο παραδοσιακό πρότυπο οικογένειας" εκλογή 1994 σελ. 232).

Ενώ σύμφωνα με την Μαριέλλα - Χρηστέα - Δουμάνη ("Η ελληνίδα μητέρα" εκδόσεις Κέδρος Αθήνα, σελ. 162-164) σε σύγκριση με τις παραδοσιακές μητέρες οι μητέρες της πόλης έχουν μικρότερο κοινωνικό κύρος, λιγότερη αυτοπεποίθηση και παίρνουν και λιγότερη ικανοποίηση από τον μητρικό ρόλο. Για τις μητέρες της πόλης το σπίτι δεν είναι παρά ένας σταθμός ανάπαυλας και προετοιμασίας, η πραγματικότητα βιώνεται έξω.

Η μόρφωση που παίρνει η σημερινή γυναίκα πιέζει την ίδια την ψυχική της διάθεση στην απασχόλησή της σ'ένα επάγγελμα. Η μόρφωση και η εξειδίκευση οδηγούν αναπόφευκτα στην ανάγκη οι σκοποί και οι γνώσεις να μην ταφούν, αλλά να αναπτυχθούν και να αποδώσουν. Φυσικό είναι να ζητήσει και να αξιοποιήσει τον ατομικό πλούτο που απέκτησε και να δημιουργήσει την δική της καριέρα (Αγλαΐα

-Μπίμπη- Παπασπυροπούλου “Η εργαζόμενη μητέρα σ’ένα μεταβαλλόμενο κόσμο” Εκλογή 1994 σελ. 237).

Σύμφωνα με την άποψη της Χουρδάκη (ο.π. σελ. 353) υπάρχει διαχωρισμός που αφορά τις μητέρες. Είναι η μη εργαζόμενη και η εργαζόμενη μητέρα. Είναι πολύ μικρό το ποσοστό των μη εργαζόμενων μητέρων που είναι ευχαριστημένες από τον ρόλο τους, που το περιεχόμενο είναι η οικογένειά τους, ο άντρας τους, τα παιδιά τους που τους προσφέρουν ζεστασιά, στοργή και δεν ζητούν τίποτε άλλο. Το 80% περίπου δεν είναι ευχαριστημένες και ικανοποιημένες από την θέση που τους έχει δώσει η κοινωνία. Από μελέτες έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά των μη εργαζόμενων μητέρων έχουν περισσότερα ψυχολογικά προβλήματα από των εργαζόμενων. Γιατί η νεύρωση της νοικοκυράς υπάρχει στην μη εργαζόμενη μητέρα. Πρέπει να βασανίζονται και να αυτοβασανίζουν για να έχουν το δικαίωμα να βασανίζουν τους άλλους.

Ακόμη δείχνουν υπερπροστασία προς το παιδί. Ο υπερπροστατευτικός γονέας είναι αυτός που έχει περάσει διαψεύσεις ο ίδιος στην πορεία της ζωής του και προσπαθεί να γίνουν τα παιδιά του τέλεια.

Ενώ η Μαριέλλα Χρηστέα - Δουμανή (“Η ελληνίδα μητέρα” Εκδόσεις Κέδρος Αθήνα σελ. 166), λέει ότι η γυναίκα μέσα από την εργασία της καλύπτει τις προσωπικές της ανάγκες για κοινωνικές επαφές και αυτονομία που δεν μπορούν να καλυφθούν μέσα στην μόνωση του αστικού διαμερίσματος.

Προς τον άντρα τους δεν παίρνουν πλέον υποταχτική στάση τόσο δημόσια όσο και στο σπίτι. Όμως αναλαμβάνουν όλες τις παραδοσιακές ευθύνες του νοικοκυριού. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η προσφορά της μητέρας που στην παραδοσιακή οικογένεια ήταν αναντικατάστατη και ανεξάντλητη στην σημερινή οικογένεια είναι ακόμα πιο πολύπλευρη και πολυσύνθετη. Η μητέρα, οικοδέσποινα, νοικοκυρά, σύζυγος, κοινωνικός άνθρωπος, παιδοτρόφος και παιδαγωγός συγχρόνως υπάλληλος ή ελεύθερος επαγγελματίας.

B. ΕΦΗΒΕΙΑ: Η ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

α) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Είναι γεγονός ότι ενδιαφέρον για την εφηβική ηλικία εκδηλώθηκε σ'όλες τις εποχές. Συγκεκριμένα ο Ξενοφών στην Κύρου Παιδεία διακήρυττε πως «η ηλικία αυτή μάλιστα επιμέλειας δειται». Παράλληλα ο Σωκράτης ενδιαφέρθηκε για την ηθική και την πνευματική ανάπτυξη των νέων και γι'αυτό δικαιολογημένα όπλα των θεωρούσε τον Σωκράτη ως «της εφηβικής ηλικίας δάσκαλον».

Ο Αριστοτέλης στο έργο του «Περί της ψυχής» διερεύνησε την ψυχοσύνθεση των νέων και στο έργο του «Αι περι τα ζώα ιστορίαι» αναφέρθηκε στην σωματική εξέλιξη του εφήβου. Αναφέρει ότι οι έφηβοι εκ φύσεως είναι παρορμητικοί και έτοιμοι να πραγματοποιήσουν κάθε επιθυμία τους. Πολλά από τα χαρακτηριστικά που προσδίδει ο Αριστοτέλης στον έφηβο της εποχής ισχύουν και στην σημερινή εποχή όπως για παράδειγμα ο ιδεαλισμός, ο ενθουσιασμός, η φιλοδοξία, η ευθιξία και η διάθεση για πράγματα, ο εγωκεντρισμός και η ταπείνωση, η ευπιστία και η αμφιθυμία (Δοξιάδη - Τριπ. Ανθή Ζαχαροπούλου "Έφηβος και οικογένεια" εκδόσεις Εστία Αθήνα σελ. 15-19).

Αργότερα το καθαρά επιστημονικό ενδιαφέρον για την εφηβική ηλικία εκδηλώθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα με τις εργασίες του Stanley Hall ο οποίος θεωρούσε αυτήν την περίοδο ζωής του ανθρώπου σαν τα μαγευτικότερα θέματα για μελέτη. Το 1904 δημοσίευσε το βιβλίο «Η εφηβεία» στο οποίο επικεντρώνεται στις φυσιολογικές και γενετικές μεταβολές κατά την εφηβεία.

Στην Ελλάδα η επιστημονική προσπάθεια μελέτης εφηβικής ηλικίας άρχισε το 1925 με την δημοσίευση μιας εργασίας του Τ. Σακελλαρίου για την Επαγγελματική κατεύθυνση καθώς και με άλλες εργασίες και έρευνες.

β) ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Στο ερώτημα τι είναι εφηβεία δεν έχει δοθεί σαφής απάντηση. Οι ερευνητές δεν έχουν καταλήξει σε συμφωνία και έτσι δεν μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός για την εφηβεία.

Ωστόσο στην προσπάθεια να προσεγγίσουμε την έννοια του όρου, θα λέγαμε ότι η εφηβεία είναι όρος που προσδιορίζει συνήθως το σύνολο των σωματικών και ψυχολογικών μεταμορφώσεων που εμφανίζονται ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την ενηλικίωση. Αρχίζει με την εμφάνιση της ήβης και τελειώνει με την είσοδο του ατόμου στην περίοδο της ενήλικης ζωής και παράλληλα συνδέεται με τον καθορισμό στόχων (Ιωάννης Παρασκευόπουλος “Εξελικτική Ψυχολογία”- Εφηβική ηλικία Τόμος Δ΄ σελ. 20).

Σύμφωνα με την άποψη του Martin Herbert (“Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1992 σελ. 24), ο πιο σημαντικός αναπτυξιακός στόχος της εφηβικής ηλικίας είναι η ανάγκη του ατόμου να διαμορφώσει οριστικά την ταυτότητά του, να γίνει δηλαδή ξεχωριστό και ώριμο άτομο. Αυτός ο στόχος ολοκληρώνεται συνήθως στις ηλικίες από 18 έως 22 ετών. Η ξεγνοιασιά και η σιγουριά της παιδικής ηλικίας αντικαθίσταται με την αγωνία για την επαγγελμα-

τική εξέλιξη του ατόμου και για τα υπαρξιακά προβλήματα στα οποία πρέπει να απαντήσει μόνος του.

Έτσι ο έφηβος επιχειρεί να διαμορφώσει την αυτό-επίγνωση - μια συνειδητή εικόνα του εαυτού του η οποία τον ενισχύει στον αγώνα που κάνει μέσα στον στίβο της ζωής. Αυτό το χαρακτηριστικό σε συνδυασμό με ραγδαίες αναπτυξιακές αλλαγές που συντελούνται κατά την διάρκεια αυτής της χρονικής περιόδου, τονίζουν την διαφορά ανάμεσα στην εφηβεία και την παιδική ηλικία.

γ) ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΑΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Η εφηβεία αρχίζει με την εμφάνιση της ήβης και τελειώνει με την είσοδο του ατόμου στην ενήλικη ζωή. Σύμφωνα με την άποψη του Παρασκευόπουλου (“Εξελικτική Ψυχολογία”, Εφηβική ηλικία Τόμος 4^{ος} σελ. 15) η εφηβεία διακρίνεται σε δύο επιμέρους φάσεις:

1. Στην κυρίως εφηβεία (από το 11^ο έως το 16^ο) έτος περίπου όπου εμφανίζονται και διαμορφώνονται όλες οι νέες βασικές βιοσωματικές αλλαγές της ήβης που μετασχηματίζουν το παιδί σε ενήλικα.
2. Στην εφηβική νεότητα (από το 16^ο έως το 20^ο έτος) περίπου όπου το άτομο μπορεί να ενταχθεί στην κοινωνία των ενηλίκων.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη του Ν. Παπαδόπουλου (“Ψυχολογία”, έκδοση Β΄ Αθήνα 1992 σελ. 95) «έχει διατυπωθεί η άποψη (από τον Κροο-Κροχ) ότι η ψυχική εξέλιξη στην εφηβική ηλικία συντελείται σε τρία στάδια. Το 1^ο χαρακτηρίζεται από την αποχώρηση από τον έξω

κόσμο και την απομόνωση το 2^ο από την αναζήτηση φίλων και συντροφιάς με κοινά ή παρόμοια ενδιαφέροντα και το 3^ο στάδιο από τη στροφή του εφήβου προς το περιβάλλον».

Στο πρώτο στάδιο έχουμε την «ανακάλυψη του εγώ». Ο έφηβος θέτει ερωτήματα στον εαυτό του όπως «ποιος είμαι» ή «πως είμαι». Έτσι το ενδιαφέρον του εφήβου στρέφεται στον εσωτερικό του κόσμο. Τον έφηβο τον απασχολεί πολύ και η εξωτερική του εμφάνιση. Έχει κριτική στάση απέναντι στον εαυτό του.

Στο δεύτερο στάδιο έχουμε την απόκτηση του πρώτου εγκάρδιου φίλου ο έφηβος γίνεται πιο κοινωνικός και στο τρίτο στάδιο είναι η τάση για αυτοτέλεια και ανεξαρτησία. Εδώ έχει πολύ μεγάλη σημασία η στάση των γονέων και του στενού περιβάλλον απέναντι στον έφηβο.

Ενώ ο Φράνσις Γουώλτον (“Κέρδισε τους εφήβους από 13-19 στο σπίτι και στο σχολείο” εκδόσεις Θυμάρι Αθήνα σελ. 96) χωρίζει την εφηβεία σε δύο φάσεις:

α) Η πρώτη φάση διαρκεί από τα 13 έως τα 17 και ο έφηβος ονομάζεται «νεαρός έφηβος».

β) Η δεύτερη φάση διαρκεί από τα 17 έως τα 20 και ο έφηβος ονομάζεται «μεγάλος έφηβος».

Ωστόσο οι διακρίσεις αυτές δεν είναι εμφανείς σ’όλα τα άτομα της εφηβικής ηλικίας και αυτό συμβαίνει γιατί κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου της ανθρώπινης ζωής οι μεταβολές είναι πολύ συχνές και έντονες.

δ) ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

- Σωματική ανάπτυξη του εφήβου

Είναι κοινώς παραδεκτός ότι σε καμιά άλλη περίοδο δεν αλλάζει ο άνθρωπος τόσο έντονα και τόσο απότομα όσο την περίοδο της εφηβείας και της ήβης. Ο νέος προσπαθεί να αντεπεξέλθει σε μια πραγματική βιολογική επανάσταση που γίνεται μέσα του, η οποία συνδέεται με γρήγορη αύξηση ύψους και βάρους, αλλαγή στις διαστάσεις του σώματος, ορμονικές μεταβολές που οδηγούν σε αυξημένες σεξουαλικές ορμές και ανάπτυξη νοητικών ικανοτήτων.

Σύμφωνα με την άποψη του Martin Herbert (“Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1996 σελ. 27) όσον αφορά την αύξηση του βάρους και του ύψους στα κορίτσια αρχίζει από το 10ο έτος της ηλικίας και στα αγόρια από το 12^ο έτος. Θεωρείται ότι μέχρι το 14^ο έτος υπερέχουν τα κορίτσια ενώ μετά απ’ αυτό προηγούνται τα αγόρια. Χωρίς αυτό να αναιρεί την ανοδική πορεία που συνεχίζουν να έχουν τα κορίτσια.

Επιπλέον άλλες σωματικές αλλαγές μπορούν να θεωρηθούν η αύξηση τριχών στο σώμα του αγοριού και η ανάπτυξη στήθους και η εμμηνόρροια των κοριτσιών. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να προκαλέσουν προβλήματα στους εφήβους όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη στήθους που αφ’ ενός εντείνει την περηφάνια των κοριτσιών και αφ’ ετέρου την ανασφάλεια τους και την άρνησή τους για την ύπαρξή του.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη του Φράνσις Γουώλτον (“Κερδίστε τους εφήβους 13-19 στο σπίτι και στο σχολείο”

εκδόσεις Θυμάρι 1986 σελ. 107) η πρώτη «περίοδο» των κοριτσιών αποτελεί ορόσημο μεγάλης σημασίας στην ζωή του και ενισχύει την αμφιθυμία του. Έτσι για μερικά κορίτσια η εμμηνόρροια είναι η δυσάρεστη ένδειξη ότι θα επιφορτιστούν με ευθύνες και βάρη ενώ η ανακάλυψη του ρόλου της γυναίκας είναι συναρπαστικό και ευπρόσδεκτο γεγονός το οποίο προάγει την αυτοπεποίθησή τους.

Παράλληλα το αγόρι έφηβος αντιμετωπίζει τις πρώτες ονειράξεις οι οποίες εντείνουν την αμφιθυμία τους. Οι γνώμες και οι ιδεολογίες όπως και τα συναισθήματα διίστανται αφού αφ'ενός αντιμετωπίζει την ονειρώξη με αηδία και αποστροφή όταν έχει πλήρη άγνοια σχετικά με το γεγονός και αφ'ετέρου τονίζεται ο ανδρισμός του.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι σωματικές αλλαγές κατά την διάρκεια της εφηβικής ηλικίας επηρεάζονται από διάφορους εξωτερικούς παράγοντες όπως είναι οι κλιματολογικές συνθήκες, η κοινωνική οικονομική κατάσταση, η διατροφή, οι ασθένειες, η οικογενειακή και η φυλετική κληρονομικότητα.

- Πνευματική ανάπτυξη του εφήβου

Σύμφωνα με την άποψη του Κοσμόπουλου (“Ψυχολογία και οδηγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας” εκδόσεις Γρηγόρη σελ. 115), η σκέψη του νεαρού εφήβου απελευθερώνεται πλέον από την ανάγκη για άμεση επαφή με την πραγματικότητα καθώς και στον υποθετικό επαγωγικό συλλογισμό. Ο νέος άνθρωπος στρέφεται στο μέλλον και είναι ικανός να συλλαμβάνει και να αναλύει αφηρημένα

σχήματα είναι ικανός για θεωρητικές σπουδές για άσκηση κριτικής.

Ενώ σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο “Εξελικτική ψυχολογία”, εφηβική ηλικία Τόμος 4^{ος} σελ. 144) παρατηρούνται κατά την εφηβεία ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις λόγω των αναγκών έκφρασης και επικοινωνίας που τόσο έντονα βιώνει ο νεαρός έφηβος.

Το λεξιλόγιο αυξάνεται κατά την διάρκεια της εφηβείας, υφίσταται διαφοροποιήσεις και ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο οι λέξεις αποκτούν πληρέστερο και αφηρημένο περιεχόμενο χρησιμοποιούνται σωστά αφηρημένα ουσιαστικά (δικαιοσύνη, ελευθερία) όπως και επιστημονικοί όροι.

Κατά την σχολική ηλικία ο λόγος ήταν κυρίως επικοινωνιακός, έχει την μορφή εξωστρεφούς διαλόγου όπου το παιδί προσπαθεί να επικοινωνήσει και να κατανοήσει τους άλλους.

Στην περίοδο της εφηβείας παίρνει την μορφή εσωστρεφούς διαλόγου όπου το παιδί προσπαθεί να επικοινωνήσει και να κατανοήσει τους άλλους. Στην ανάγκη αυτή του εφήβου για αυτοέκφραση και ενδοπροσωπική επικοινωνία βοηθάει πολύ π.χ. η τήρηση προσωπικών ημερολογίων, η συγγραφή ποιημάτων επιστολών κ.λ.π. Σύμφωνα με την Χουρδάκη (1995 σελ. 164-166) αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία με την πνευματική κατάσταση στην εφηβεία είναι πως ολοκληρώνεται η νοημοσύνη.

Η νοημοσύνη ολοκληρώνεται στα 15-16 χρόνια οι γονείς πρέπει να παραδέχονται την όποια νοημοσύνη των παιδιών

τους και με βάση αυτή να χτίζουμε τα ιδανικά μας. Το σχολείο δεν πρέπει να εμποδίζει την ανάπτυξη της νοημοσύνης των παιδιών. Δεν πρέπει να οδηγούν τα παιδιά στην αποστήθιση. Βασικός στόχος πρέπει να είναι η ανάπτυξη της πρωτοβουλίας και δημιουργικότητας στους εφήβους.

- Σεξουαλική ανάπτυξη του εφήβου

Σύμφωνα με την άποψη του Ν. Παπαδόπουλου (“Ψυχολογία” Αθήνα σελ. 104) η σεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου ξεκινάει από την βρεφική ηλικία και είναι ασυνείδητη ακόμη και στην παιδική ηλικία γίνεται τώρα συνειδητή πλευρά της ζωής και ανάγκη του εφήβου για ικανοποίηση. Η τάση για επαφή με το άλλο φύλο είναι φανερή.

Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη οι πρώτες επαφές με ερωτικό χαρακτήρα γίνονται συνήθως στα 14-16 χρόνια, πρόκειται για σχέσεις αγάπης με ρομαντικό περιεχόμενο αλλά προετοιμάζουν τον έφηβο για μια ουσιαστικότερη σχέση. Για να υπάρξει μια ουσιαστικότερη σχέση με το άλλο φύλο χρειάζεται ψυχολογική και κοινωνική ωριμότητα που εξαρτάται από την καλλιέργεια και τις θετικές εμπειρίες του εφήβου.

Σύμφωνα με την άποψη της Φρανσουάζ Ντολτό (“Έφηβοι προβλήματα και ανησυχίες” εκδόσεις Πατάκη 1998 σελ. 47) για τα κορίτσια οι πρώτες ερωτικές σχέσεις ακόμα και όταν στηρίζονται στην αγάπη δεν είναι πάντα ευχάριστες ίσως γιατί δεν γίνονται με ηρεμία αλλά με άγχος

και αγωνία. Μη ξεχνάμε ότι πολλά κορίτσια προσποιούνται ότι αισθάνονται ηδονή. Τα αγόρια αντιμετωπίζουν το θέμα πιο απλά, χρειάζονται συχνά να πάρουν πρωτοβουλία οφείλοντας εξ αρχής να γνωρίζουν το σώμα τους.

Σε ένα στοιχείο όμως που συνιστάται η διαφορά αγοριών και κοριτσιών είναι η μητρότητα, η οποία είναι απόλυτα συνυφασμένη με την γυναικεία φύση. Απόδειξη αυτού του γεγονότος αποτελεί ότι ακόμη και οι πολύ νεαρές επιθυμούν ένα παιδί. Τα τελευταία χρόνια είναι σύνηθες αυτό το φαινόμενο και πολλές νεαρές οδηγούνται στην έκτρωση και άλλες σε ένα πρόωρο γάμο που δεν είναι καθόλου συνειδητοποιημένη πράξη.

Η άποψη του Martin Herbert (1996 σελ. 139) για το ίδιο θέμα είναι ότι οι έφηβοι απολαμβάνουν όλο το εύρος των σεξουαλικών δραστηριοτήτων σε μικρότερη ηλικία από ότι η προηγούμενη γενιά. Ο αριθμός των εφήβων κοριτσιών που μένουν έγκυες έχει αυξηθεί αξιοσημείωτα παρά το γεγονός ότι έχουμε προόδους στον χώρο αντισύλληψης. Επίσης έχει αυξηθεί και η εμφάνιση αφροδισιακών νοσημάτων στους εφήβους. Επιπρόσθετα η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται από την ανακάλυψη του αυνανισμού. Καμιά φορά εντελώς τυχαία επειδή το σώμα επαναστατεί. Αποτελεί μια φυσική ανθρώπινη δραστηριότητα που αρχίζει από μικρή ηλικία και που αντιμετωπίζεται από τους μεγάλους με δυσπιστία.

Όπως όμως λέει χαρακτηριστικά η Φρανσουάζ Ντολτό (1998 σελ. 48-49) ο αυνανισμός αν και δεν είναι κάτι φοβερό δεν πρέπει να καταλήξει σε μοναχική ηδονή. Αυτό σημαίνει

μολονότι είμαστε σε μια σχέση το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στον εαυτό μας.

Η σεξουαλικότητα αποτελεί ένα θέμα ταμπού στις σχέσεις γονέων και εφήβων. Είναι δύσκολο για πολλούς εφήβους να μοιραστούν τις σκέψεις και τις εμπειρίες από σχέσεις τους με τους γονείς. Παρά ταύτα μια κίνηση για συμβουλή ωφελεί και τον ίδιο το νέο και συμβάλλει στην επικοινωνία μεταξύ των δύο πλευρών.

- Συναισθηματική ανάπτυξη του εφήβου

Σύμφωνα με τον Τσιάντη (“Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής” εκδόσεις Καστανιώτη Αθήνα σελ. 45-44) η εφηβεία αποτελεί μια μεταβατική περίοδο μεταξύ της παιδικής οργάνωσης του ψυχισμού και καταλήγει στην ενήλικη ώριμη προσωπικότητα.

Η εφηβεία προκαλεί ριζικές αλλαγές στον ψυχισμό του εφήβου και μεταβάλλει βαθιά την συμπεριφορά του. Όλοι όσοι ασχολούνται με τους εφήβους συμφωνούν ότι η ηλικία αυτή χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και μεταβλητότητα.

Οι έφηβοι έχουν άστατη και απρόβλεπτη συμπεριφορά και ταλαντεύονται ανάμεσα σε ακραίες θέσεις. Ο έφηβος καλείται να ανταποκριθεί σε αυξημένες εσωτερικές και εξωτερικές κοινωνικές απαιτήσεις, ανεξαρτητοποίηση από τους γονείς και εγκατάλειψη της ιδανικής εικόνας που έχει για αυτόν και να δεχτεί τους περιορισμούς της πραγματικότητας. Αν αυτή η διεργασία έχει ομαλή έκβαση δημιουργείται και αποκρυσταλλώνεται το βασικό σχήμα της ταυτότητας.

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (“Εξελικτική ψυχολογία” εφηβική ηλικία τόμος 4^{ος} σελ. 18) το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ζει ο έφηβος αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην μορφή και στην έκταση που παίρνει η θυμική αναστάτωση της εφηβικής ηλικίας. Η ένταση και η διάρκεια αυτών των εκδηλώσεων εξαρτάται και από την στάση των ενηλίκων έναντι των νέων.

Σύμφωνα με τον Martin Herbert (“Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας” 1996 σελ. 95) η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση ιδιαίτερα όταν γίνεται απότομα αυξάνει τις πιθανότητες των συναισθηματικών μεταπτώσεων. Συχνά οι έφηβοι βασανίζονται από χαμηλή αυτοεκτίμηση ενώ τους απασχολούν έντονα θέματα όπως είναι η παρακολούθηση του σχολείου και η συμμετοχή σε κοινωνικές εκδηλώσεις. Είναι εύλογο ότι η απόδοση και η πρόοδος τους στη σχολική κοινότητα και στο κοινωνικό σχήμα εξαρτάται κατά πολύ από μια σταθερή ψυχική υγεία.

Ωστόσο τα τελευταία χρόνια η εφηβική ηλικία διαβρώνεται από τις λεγόμενες καταθλιπτικές τάσεις. Αυτές οι τάσεις συνοδεύονται από αντίστοιχες τάσεις για αυτοκτονία, οι οποίες συνδέονται με προβλήματα συμπεριφοράς καθώς και από σωματική ψυχολογική και κοινωνική πίεση. Επομένως οι απειλές των εφήβων για αυτοκτονία είναι απαραίτητο να αντιμετωπίζονται με σοβαρότητα και να μην απορρίπτονται με φράσεις όπως «Αν το εννοούσε στα αλήθεια θα το πραγματοποιούσε δεν θα απειλούσε ότι θα το κάνει».

- Κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου

Είναι πλέον γνωστό ότι η οικογένεια αποτελεί τον πρωτογενή φορέα κοινωνικοποίησης του νέου. Ως προς το κοινωνικό κύτταρο συμβάλει στην κοινωνική του ανάπτυξη και στην ανάπτυξη μιας υγιούς προσωπικότητας. Έτσι ο έφηβος του οποίου η ψυχή είναι εύπλαστη σ'αυτή την περίοδο της ζωής του μπορεί να επηρεαστεί από το οικογενειακό σύστημα κατά μεγάλο βαθμό και να αγωνιστεί για την κοινωνική του ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο ("Εξελικτική ψυχολογία" εφηβική ηλικία Τόμος 4^{ος} σελ. 162-168) η στάση των γονιών απέναντι στους εφήβους μπορεί να συμβάλλει ανάλογα στην οικοδόμηση της προσωπικότητάς του και ειδικότερα στην επίτευξη της κοινωνικοποίησης τους. Υπάρχουν γονείς που συζητούν με τα παιδιά τους ανταλλάσσουν απόψεις για διάφορα ζητήματα που τους απασχολούν και τα ενημερώνουν επιλύνοντας ταυτόχρονα κάποιες εύλογες απορίες τους ώστε όταν γίνουν πιο ενήλικες να ενταχθούν ομαλά στο κοινωνικό σύστημα. Δυστυχώς υπάρχουν και κάποιοι άλλοι που η συμπεριφορά τους αναιρεί τα παραπάνω και αποτελεί αντίθεση σ'αυτά.

Ενώ η άποψη του Ν. Παπαδόπουλου ("Ψυχολογία" Αθήνα σελ. 97) είναι ότι στην κοινωνική του συμπεριφορά ο έφηβος χαρακτηρίζεται από την τάση του για ανεξαρτησία γι'αυτό παρουσιάζεται ως «επαναστάτης».

Ο έφηβος δεν είναι παιδί ούτε ολοκληρωμένος ενήλικας, διανύει μια μεταβατική φάση, ο ρόλος του στην

κοινωνία είναι ασαφής. Προσπαθεί να αποσυνδεθεί από την εξάρτηση της οικογένειας, θέλει να γίνει αυτοδύναμος. Οι συγκρούσεις γονέων και εφήβων εκδηλώνονται κυρίως σε τομείς όπου ο νέος επιδιώκει την ανεξαρτησία του.

Ενώ η άποψη του Ιεροδιακόνου (“Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά” εκδόσεις Μαστορίδη σελ. 85) για το ίδιο θέμα είναι ότι οι συναισθηματικές διακυμάνσεις και η «επαναστατικότητα» που αναφέρθηκαν παραπάνω δυσκολεύουν τον έφηβο να αποκτήσει επίγνωση της πραγματικότητας γι’ αυτό η οικογενειακή ζωή πρέπει να δώσει βάθρο και να είναι πρότυπο για μίμηση. Με το να μπαίνουν απλώς περιορισμοί στο πως να ντυθεί το κορίτσι ή τι ώρα πρέπει να γυρίσει το αγόρι δεν λύνεται το θέμα.

Η ελευθερία συνδυασμένη με αυτοπειθαρχία, η ανεκτικότητα και όχι έπαρση, ο ρεαλισμός χωρίς αναίδεια όλα διδάσκονται μέσα στο σπίτι από το ζωντανό παράδειγμα. Ο έφηβος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στις αντιφάσεις των γονέων και αν άλλα διδάσκονται και άλλα πράττουν, ο δεσμός με την οικογένεια κόβεται και στις περιπτώσεις αυτές παρατηρούνται αντικοινωνικές ενέργειες νέων, η τάση προς τα ναρκωτικά κ.λ.π.

Συγχρόνως και το σχολείο θεωρείται υπεύθυνο για την κοινωνική τους ανάπτυξη, οι σχέσεις καθηγητών μαθητών και μαθητών μεταξύ τους, οι σχολικές ικανότητες όπως και κάθε είδους δημιουργικές απασχολήσεις προετοιμάζουν τους νέους για την είσοδό τους στην κοινωνία. Γενικά όλοι αυτοί οι χώροι είναι αναγκαίοι να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε ο έφηβος να αισθάνεται ψυχική γαλήνη και ισορροπία, στοιχεία απαραίτητα για την κοινωνικοποίηση.

Γ. ΨΥΧΟΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

α) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σ'αυτή την ενότητα θα επικεντρωθούμε στην περιγραφή των συναισθηματικών αλλαγών που φυσιολογικά παρουσιάζονται στην εφηβεία και στους τρόπους που οι αλλαγές επηρεάζουν την συμπεριφορά του εφήβου.

Σύμφωνα με την άποψη του Μόζες Λοφές ("Εφηβική διαταραχή και ψυχικός κλονισμός" εκδόσεις Καστανιώτη Αθήνα 1992 σελ. 15) η περίοδος της εφηβείας καλύπτει εφτά έως εννέα χρόνια της ζωής κάθε ανθρώπου. Ως φάση συναισθηματικής εξέλιξης καλύπτει την ηλικία από δώδεκα δεκατρία μέχρι είκοσι ένα. Δηλαδή αρχίζει από την στιγμή που αρχίζει η ωρίμανση της σεξουαλικής λειτουργίας και τελειώνει όταν η σεξουαλική ταυτότητα του ατόμου έχει εδραιωθεί και όταν το άτομο έχει βρει τρόπους να διεργάζεται το άγχος και τις αγωνίες του.

Ενώ σύμφωνα με τον Αναστασιάδη ("Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας" Αθήνα 1993 σελ. 67) η εφηβική ηλικία είναι η περίοδος των συναισθηματικών παλινδρομήσεων. Ο έφηβος βασανίζεται από ψυχολογικές αναταραχές παλινδρομήσεις, διακυμάνσεις, μεταπτώσεις, συγκρούσεις και αντιθέσεις, αμφιβολίες και αβεβαιότητες και γίνεται πολύ ευμετάβλητος. Γίνεται πνεύμα αντιλογίας και με τον τρόπο αυτό εκδηλώνει την εσωτερική του ανησυχία. Άλλοτε εμφανίζεται ως ψυχωσικός, άλλοτε ως διεστραμμένος και ως νευρωσικός. Η υπερβολή αυτών των ιδιοτήτων μπορεί να προέρχεται και από φθόνο, αντιζηλία, συναίσθημα μειονεξίας και αυθαίρετη καταπίεση.

Ενώ η άποψη του Μοζέζ Λοφέρ (1992 σελ. 17 έως 19) είναι ότι η περίοδος της εφηβείας είναι περίοδος μοναξιάς. Ο έφηβος συχνά αισθάνεται ότι απέτυχε επειδή πιστεύει ότι δεν μπόρεσε να φτάσει τα ιδανικά του. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που μπορεί ο έφηβος να παρουσιάσει συμπτώματα στρες και αμφιβολίας. Παράδειγμα η σεξουαλικότητα που αναβλύζει από το σώμα του μπορεί να τον κάνει να νιώθει ενοχή και ντροπή. Η ντροπαλότητα προς το αντίθετο φύλο μπορεί να τον κάνει να νιώσει αδύναμο ή παιδί. Ο αυνανισμός και οι σκέψεις που το συνοδεύουν μπορεί να του δημιουργήσουν το φόβο ότι δεν είναι φυσιολογικός. Η έλλειψη φίλων μπορεί να τον κάνει να νιώσει ότι δεν είναι αγαπητός. Είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε πως αντιδρά ο έφηβος και να μπορέσουμε να διευκρινίσουμε αν το στρες επηρεάζει την ικανότητα και την επιθυμία του να προχωρήσει προς την ενήλικη ζωή από άποψη ψυχικής ωρίμανσης.

Σχετικά με την συναισθηματική αντίθεση η Virginia Satir γράφει τα εξής: «Να θυμάσαι πως όταν κανείς είναι έφηβος τη μια στιγμή αισθάνεται σαράντα χρονών και την άλλη πέντε. Έτσι όμως πρέπει να είναι. Όταν οι ενήλικες μαλώνουν τον έφηβο λέγοντάς του «να συμπεριφέρεσαι σύμφωνα με την ηλικία σου» ξεχνούν τη σύγχυση που επικρατεί μέσα του σ' αυτό το στάδιο της ηλικίας. Όταν όμως ξέρουν οι έφηβοι ότι οι άλλοι τους αγαπούν, τους εκτιμούν και τους αποδέχονται χωρίς όρους, δέχονται ευκολότερα να τους καθοδηγήσει υπεύθυνα κάποιος ενήλικος. Νιώθουν απεγνωσμένα την ανάγκη να έχουν δίπλα τους

ενηλίκους, που να νοιάζονται γι'αυτούς και να σχεδιάζουν διακριτικά τούτο το ταξίδι μαζί τους» (Virginia Satir “πλάθοντας ανθρώπους”, εκδόσεις Κέρδος Αθήνα 1989 σελ. 366).

β) ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Σύμφωνα με την άποψη του Χρήστου Γ. Τάνου (“Αυτοεκτίμηση και αξιολογικό σύστημα των εφήβων” Αθήνα 1983 σελ. 47) από την γέννηση το άτομο αρχίζει ένα μακροχρόνιο έργο, που διαρκεί τις δύο πρώτες δεκαετίες και οξύνεται στην διάρκεια της δεύτερης της οικοδόμησης ενός λειτουργικού και εκτελεστικού εαυτού που αποκτά σταθερή μορφή με το τέλος της εφηβείας. Από την αρχή της εφηβείας ο έφηβος επανεξετάζει, αναθεωρεί επανεκτιμά την αντίληψη που έχει για τον εαυτό του. Είναι μια περίοδος συγχρόνως και μεταβολών και σταθεροποίησης ώσπου να καταλήξει σε μια ταυτότητα απαλλαγμένη από αναγκαίες και καίριες μελλοντικές ανασκευές.

Σύμφωνα με την άποψη του ίδιου το άτομο που διανύει την εφηβεία κάτω από την πίεση των επαναστατικών ψυχοσωματικών μεταβολών αλλά και καθοδηγούμενο από νέες επιθυμίες και πολλαπλές ανάγκες προβαίνει σε ριζική επανεξέταση και επαναπροσδιορισμό της ιδέας για τον εαυτό του φροντίζοντας ταυτόχρονα να προσδώσει και πάλι «συνοχή και συνέπεια στην προσωπικότητά του».

Ενώ η άποψη του Martin Herbert (“Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1996 σελ. 36) είναι ότι ο Erikson υποστηρίζει ότι ο κάθε έφηβος αφήνει πίσω του

την παιδική ηλικία και προσπαθεί να βρει μια απάντηση στο ερώτημα «Ποιος είμαι;». Στην αναζήτηση αυτή είναι δυνατόν να δοκιμάσει διάφορες ταυτότητες να αναλάβει διαφόρους ρόλους και να δοκιμάσει ποικίλες σχέσεις. Κάνει μια προσπάθεια εξερεύνησης του εαυτού του. Έτσι ακολουθεί μια δύσκολη πορεία για την διαμόρφωση της προσωπικότητάς του.

Ενώ η άποψη της Ριβιέ (“Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου” Αθήνα 1989 σελ. 22) για το ίδιο θέμα είναι ότι η αγωνιώδης ερώτηση του εφήβου «ποιος είμαι;» μπορεί να είναι συνειδητή ή όχι εκφρασμένη με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, βρίσκεται πίσω από κάθε είδους συμπεριφορές και στάσεις των εφήβων. Η βιολογική ωριμότητα, το ξύπνημα επιθυμιών και αισθημάτων, αγνώστων δίνουν στον έφηβο την εντύπωση ότι έγινε καινούργιος άνθρωπος. Μόνο που αγνοεί το καινούργιο πρόσωπο που βρίσκεται μέσα του. Για να είναι διαφορετικός έχει ανάγκη να αποκηρύξει το παρελθόν απορρίπτοντας τους γονείς και τα ιδανικά τους και τον τρόπο σκέψης τους. Αυτή η εγκατάλειψη ταυτίσεων δημιουργεί ένα κενό στον έφηβο. Τώρα ο έφηβος θα αναζητήσει νέα μοντέλα και νέες ταυτίσεις. Όπως το βρέφος δεν αποκτά συνείδηση του εαυτού του παρά μόνο με την σχέση του με την μητέρα του, αντιλαμβάνεται τον άλλο σαν κάτι ξεχωριστό και έτσι ανακαλύπτει το παιδί σιγά - σιγά την δική του ατομικότητα. Έτσι και ο έφηβος αποκτά συνείδηση του εαυτού του μέσω του άλλου. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο έφηβος στις σχέσεις του με τον εαυτό του

απορρέουν από τις δυσκολίες στις σχέσεις του με τους άλλους.

Η άποψη του Martin Herbert (1996 σελ. 35) για το ίδιο θέμα είναι ότι το πως βλέπουν οι έφηβοι τον εαυτό τους εξαρτάται όχι μόνο από το πως τους βλέπουν οι άλλοι αλλά και από το πως οι ίδιοι νομίζουν ότι τους βλέπουν οι άλλοι, που μπορεί να διαφέρει από τον τρόπο που πραγματικά τους βλέπουν οι άλλοι.

Η αντίληψη των εφήβων για το πως τους βλέπει μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων ή ένα σπουδαίο πρόσωπο γι'αυτούς αποτελεί σημαντικό συστατικό της προσωπικής ταυτότητας. Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι έφηβοι έχουν τόσες ταυτότητες όσες είναι και οι ομάδες ή τα σημαντικά γι'αυτόν άτομα, εφόσον πιστεύουν ότι κάθε ομάδα ή κάθε άτομο τους βλέπει διαφορετικά.

Στην διάρκεια της εφηβείας ο έφηβος περνά από μια «κρίση ταυτότητας» που του προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα άγχος, κατάθλιψη, απογοήτευση, συγκρούσεις και ηττοπάθειες. Η ανάπτυξη της ταυτότητας δεν γίνεται πάντα ομαλά.

Ενώ η άποψη του Χρήστου Γ. Τάνου (1992 σελ. 40) είναι ότι ο κίνδυνος για την εξελεγκτική φάση της εφηβείας είναι η σύγχυση της ταυτότητας, η κρίση του εαυτού. Ωστόσο υπάρχει πιθανότητα στην διάρκεια της ομαλής εφηβείας να έχουμε κάποια μορφή κρίσης και αναταραχής. Εάν αυτό το φαινόμενο της σύγχυσης του εαυτού δεν έχει ρίζες βαθιές και ελέγχονται τα αίτιά του, η εάν εισχώρησαν βαθύτερα και ξεφύγουν από τον έλεγχο αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το ποιόν της προηγούμενης εμπειρίας. Ένα ευτυχές

παρελθόν από εμπειρίες σε αντίθεση με εκείνο που το βαραίνουν βιώματα ανασφάλειας και δυσπιστίας, βοηθάει τον έφηβο ν'αντιπαρέλθει τη σύγχυση της ταυτότητας, να επαναπροσανατολίσει τον εαυτό του ασφαλέστερα και να τον περιβάλλει με εκτίμηση.

Ενώ η άποψη του Παρασκευόπουλου (1986 σελ. 175) είναι ότι όπως έχουν δείξει έρευνες κατά τρόπο τυχαίο από το σύνολο εφήβων που φοιτούν στα σχολεία όχι από εφήβους που έχουν ζητήσει βοήθεια από ιατροπαιδαγωγικά κέντρα. Οι έρευνες αυτές έχουν δείξει ότι οι περισσότεροι έφηβοι οδεύουν προς την ωριμότητα ομαλά χωρίς μεγάλους κλυδωνισμούς και αναστατώσεις και ότι υπάρχει σημαντική διαχρονική σταθερότητα και συνέχεια μεταξύ της εφηβικής και ενήλικης προσωπικότητας. Μόνο το 20% των εφήβων παρουσιάζουν έντονες αναστατώσεις και κλυδωνισμούς. Το υπόλοιπο 80% παρουσιάζει μόνο ελαφρές μορφές εσωτερικής έντασης κυρίως στην πρώτη φάση της εφηβείας όταν συμβαίνουν οι βιοσωματικές αλλαγές και όχι στην τελευταία φάση της εφηβείας όταν διαμορφώνεται η ταυτότητα του Εγώ.

γ) Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ ΓΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη της Χουρδάκη ("Ψυχολογία της οικογένειας" 1995 σελ. 159) η ανεξαρτητοποίηση του εφήβου είναι η δεύτερη μεγάλη ανάγκη της εφηβικής ηλικίας. Ο έφηβος θέλει την προσωπικότητά του, την υπόστασή του, αναζητάει τον εαυτό του. Δεν θέλει κηδεμονία δεν θέλει συμβουλές. Οι γονείς που δέχονται τα πρώτα μηνύματα

ανεξαρτητοποίησης του παιδιού πρέπει να το βοηθήσουν να ανεξαρτητοποιηθεί.

Ενώ σύμφωνα με τον Αναστασιάδη (“Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1993 σελ. 25-26) η τάση για ανεξαρτησία του εφήβου είναι μια ορμή για απόλυτη ελευθερία που επειδή δεν ξέρει ο έφηβος να την χρησιμοποιεί σωστά φτάνει σε σημείο να την μετατρέπει συχνά σε ανταρσία και επανάσταση. Ο έφηβος θέλει να χειραφετηθεί από κάθε αρχή και εξουσία (οικογενειακή, σχολική, θρησκευτική) που μπορεί να δείχνει μια παθητική αντίσταση ως έντονη ενεργητική. Μερικές φορές εκδηλώνει συγκράτηση, βιαιότητα και απειθαρχία πρώτα εναντίον των γονέων. Ο έφηβος δεν είναι πια το καλό παιδί των γονέων του αλλά έγινε άλλος ένας διαφορετικός παράξενος, αλλόκοτος και μη κατανοητός από τους άλλους και μερικές φορές αντιπατικός. Βλέπουμε ότι ο έφηβος αλλάζει και δεν μοιάζει πια με τους γονείς του και ούτε θα τους μοιάσει αργότερα. Όλα δείχνουν ότι οδηγείται στην διαφοροποίηση του από τον προηγούμενο εαυτό του. Αρνείται την προηγούμενη ταυτότητα του αναζητεί καινούργια πλέον ταυτότητα.

Σύμφωνα με την άποψη του Κυριαζοπούλου (“Εφηβική ηλικία, ενδιαφέροντα και κίνητρα για μάθηση” Αθήνα 1991 σελ. 79-80) ο έφηβος νιώθει έντονα την ανάγκη να αποβάλει την παιδικότητα, θέλει να απαλλαγεί από κάθε κηδεμονία να αναλάβει τις ευθύνες του, να βρει την ανεξαρτησία και την αυτονομία του. Νιώθει ισχυρές τις σωματικές και διανοητικές του δυνάμεις και πιστεύει ότι μπορεί να αντιμετωπίσει

από μόνος του τα προβλήματα της ζωής του. Ξεκίνησε από την βρεφική ηλικία με την αποκοπή του ομφάλιου λώρου που ήταν το πρώτο μεγάλο βήμα ανεξαρτησίας με την οδοντοφυΐα και τον αποθηλασμό που ήταν το δεύτερο βήμα. Σιγά - σιγά άρχισε να μειώνεται η γονική αυθεντία, να υποδέχεται την αυθεντία του δασκάλου που είναι έξω από τα οικογενειακά πλαίσια. Υπακοή στην αυθεντία της ομάδας. Και τώρα έρχεται η αμφισβήτηση κάθε αυθεντίας και κατεστημένου.

Ενώ η άποψη της Ριβιέ (Αθήνα 1989 σελ. 25) είναι ότι για να επιβεβαιώσει ο έφηβος ότι δεν είναι πια παιδί καταστρέφει ότι είχε λατρέψει επαναστατώντας εναντίον των γονιών του. Κάνει το αντίθετο απ'ότι του λένε και ότι εκείνος πιστεύει, δείχνοντάς τους έμμεσα πόσο εξαρτημένος είναι απ'αυτούς. Πολλές φορές προσβάλλουν με βίαιο τρόπο την ηθική τους, τις παραδόσεις, την γνώμη τους.

Η Χουρδάκη (Αθήνα 1995, σελ. 160) μας λέει ότι ο γονέας καλείται να συνειδητοποιήσει την θέση του. Θα πρέπει να πάψει να είναι προστατευτικός πρέπει οι γονείς να κάνουν αυτόν τον απογαλακτισμό που είναι πιο σκληρό για τους ίδιους παρά για τα παιδιά. Ανεξαρτητοποίηση δεν σημαίνει αποξένωση από τους γονείς. Ο έφηβος στο βάθος - βάθος χρειάζεται τους γονείς του.

Ενώ η άποψη του Martin Herbert (Αθήνα 1996 σελ. 45 έως 48) είναι ότι οι γονείς βλέποντας τα παιδιά τους να μπαίνουν στο κόσμο των ενηλίκων γίνονται προστατευτικοί και πολλές φορές υπερπροστατευτικοί. Φοβούνται μήπως χάσουν τα παιδιά τους καθώς αυτά μεγαλώνουν. Το παιδί

πρέπει να απομακρυνθεί από το πεδίο επιρροής της μητέρας του για να μπορέσει να βρει το δικό του δρόμο.

Παρ'όλα αυτά η πρώιμη παραχώρηση υπέρμετρης ανεξαρτησίας στους νέους ανθρώπους ενέχει πολλούς κινδύνους.

Υπάρχουν και έφηβοι που είναι απρόθυμοι να κόψουν τον ψυχολογικό ομφάλιο λώρο που τους δένει με την οικογένεια, δεν μπορούν να σταθούν στα πόδια τους, να αποκτήσουν αυτονομία. Αυτός ο φόβος για την ελευθερία έχει πιθανότητα τις ρίζες του στην παιδική ηλικία. Η επίδραση των γονιών στην δημιουργία εξαρτημένων στάσεων και τρόπων συμπεριφοράς είναι σημαντική.

Τα κορίτσια είναι λιγότερο πιθανόν να αλλάξουν κατά την διάρκεια των ετών απ'ότι τα αγόρια. Έτσι μπορούμε να περιμένουμε από τα κορίτσια που είναι παθητικά και εξαρτημένα κατά την διάρκεια της μέσης όσο και ύστερα από την παιδική ηλικία. Είναι πιθανόν να εκδηλώσουν μια συνεχιζόμενη σχέση εξάρτησης από τους γονείς τους, να αποσύρονται από καταστάσεις πίεσης και να αποφεύγουν να ρισκοκινδυνεύουν κατά την ενήλικη ζωή τους.

Ενώ η άποψη του Αναστασιάδη (1993 σελ. 50) είναι ότι οι έφηβοι μοιάζουν με μικρά πουλιά που δοκιμάζουν τα δικά τους φτερά. Αν προσπαθήσει να αποκτήσει πρόωρα την ανεξαρτησία του θα σπάσει τα μούτρα του. Αν νιώσει αδυναμία, χρειάζεται βαθειά δίψα για περιπέτειες και εμπειρίες, του αρέσουν οι δυσκολίες και θέλει να δοκιμάσει τις ικανότητές του. Του αρέσει η υπευθυνότητα γι'αυτό

αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει μόνος του διάφορες υποθέσεις καθημερινής ζωής.

Αυτήν την τάση του εφήβου για ανεξαρτητοποίηση και ατομικοποίηση που συνεχίζεται μέχρι τα φοιτητικά χρόνια, πρέπει να εκμεταλλευτούν η οικογένεια και το σχολείο από την παιδική ηλικία δίνοντας στον έφηβο ευκαιρίες για εμπειρίες να μάθει να χειρίζεται στο τέλος της εφηβικής ηλικίας με υπευθυνότητα την ελευθερία του.

Η αγωγή των εφήβων για την πορεία προς την ανεξαρτησία πρέπει να αρχίσει πολύ νωρίς.

δ) ΕΦΗΒΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Πολλές φορές οι αντιδράσεις του εφήβου παρερμηνεύονται από τους μεγαλύτερους ως επαναστατικότητα. Ο έφηβος συνεχώς δοκιμάζει τον εαυτό του με διαρκείς εναλλαγές ανάμεσα στην δύναμη και την αβεβαιότητα. Η δύναμη στην ηλικία αυτή είναι χρήσιμη για να αποκτήσει την ανεξαρτησία και την αυτοτέλειά του. Η εμφάνιση του ανταγωνισμού με τους συνομήλικους του και η απομάκρυνση από τους γονείς του είναι αναγκαία για την μετέπειτα κοινωνική του ένταξη. Μερικές φορές εκδηλώνει την δύναμή του με εκρήξεις, καυστικότητα, ειρωνείες ή ενθουσιασμούς (Ιεροδιάκου Χ.Σ. "Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά" εκδόσεις Μαστορίδη σελ. 80).

Ενώ η άποψη της Ριβιέ ("Κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου" εκδόσεις Καστανιώτη σελ. 26-27) είναι ότι στην εφηβεία τα πράγματα αλλάζουν. Η υπερεκτίμηση που έτρεφε το παιδί προς τους γονείς του μετατρέπεται σε εχθρική

κριτική. Η τρυφερότητα των γονιών θεωρείται ενοχλητικός συναισθηματισμός, το ενδιαφέρον τους παρέμβαση, η αποφασιστικότητα τους προσβολή. Είναι η εποχή που οι έφηβοι νιώθουν ντροπή για τους γονείς τους. Πολλοί νέοι βλέπουν τους γονείς τους με τα μάτια των άλλων και ειδικά των συνομήλικών τους, ενός φίλου ή κάποιου μεγαλύτερου που θαυμάζουν και προσπαθούν να μιμηθούν. Όταν οι γονείς δεν δέχονται τα μοντέλα και τις αξίες της ομάδας ταπεινώνουν τους νέους και τραυματίζουν το ναρκισσισμό τους. Ο έφηβος που στο άμεσο περιβάλλον του παριστάνει τον ανεξάρτητο και τον εκκεντρικό, δεν αντέχει να βλέπει τους γονείς του να διαφέρουν τόσο πολύ απ'αυτόν.

Σύμφωνα με τον Martin Herbert (1996 σελ. 63) στις πόλεις οι έφηβοι αποκτούν τις αξίες τους τα τελευταία χρόνια από το εκτός της οικογένειας περιβάλλον οι συνομήλικοι, οι φίλοι αντικαθιστούν τους γονείς. Οι αλλαγές στις στάσεις και τις αξίες γίνονται τόσο γρήγορα και είναι τόσο ριζοσπαστικές που δημιουργείται χάσμα γενεών. Με επιστημονικές ενδείξεις φαίνεται ότι η πλειοψηφία των εφήβων συμμαρτίζει τις θέσεις των γονέων σε ηθικά πολιτικά θέματα και δέχεται την καθοδήγηση τους σε ζητήματα εκπαίδευσης και επαγγελματικά θέματα. Συνήθως υπάρχουν διαφορετικές γνώμες σε θέματα μικρότερης σημασίας όπως - το στίλ των μαλλιών, η μόδα κοινωνικές θέσεις κ.λ.π. Όταν πρόκειται για σπουδαία θέματα μια μειοψηφία των εφήβων διαφέρει ριζικά οι απόψεις τους απ'αυτές των γονέων.

Από έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι δεν ενδιαφέρονται για την πολιτική κατάσταση είναι απογοητευμένοι. Είναι πολύ χαμηλά τα επίπεδα πολιτικής συμμετοχής και πολιτικής γνώσης, δείχνουν μια απάθεια και κυνισμό. Αλλά ακόμη και αυτοί που είναι πολιτικά ενήμεροι είναι απογοητευμένοι.

Ενώ η άποψη του Ιεροδιακόνου (σελ. 80) είναι ότι οι έφηβοι έχουν μια απόλυτη και ιδεαλιστική θεώρηση των πραγμάτων και πολλές φορές παίρνουν εξτρεμιστικές κοινωνικές θέσεις εμφανίζονται σαν μεταρρυθμιστές παραμερίζοντας την πείρα των μεγαλύτερων. Ενώ μέσα του ο έφηβος νιώθει μια αβεβαιότητα, γιατί δεν έχει δοκιμάσει τις δυνάμεις τους. Αμφιβάλει για τις πνευματικές του ικανότητες και την κοινωνική του επιτυχία. Τον απασχολεί πολύ η εμφάνισή του, δεν δέχεται την κριτική των άλλων και δεν ανέχεται υποδείξεις.

Ενώ η άποψη του Αναστασιάδη (“Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1993 σελ. 29) είναι ότι οι γονείς δεν πρέπει να απελπίζονται από την επαναστατική συμπεριφορά των εφήβων γιατί αυτή θα κρατήσει το πολύ ως τα 20 χρόνια τους. Μετέπειτα γίνονται υπάκουοι και στοργικοί προς τους γονείς του και με άλλα πρόσωπα που συμβολίζουν την εξουσία των γονέων. Η σύγκρουση του εφήβου με τους γονείς και τους ενήλικους που ασκούν κάποια εξουσία πάνω του, είναι αποτέλεσμα της έντονης ανάγκης του εφήβου για ανεξαρτησία και ελευθερία που συχνά εκδηλώνεται με επιθετικότητα. Αυτό οφείλεται στην ανάγκη για αυτοεπιβεβαίωση του εφήβου απέναντι στους

γονείς, στην κοινωνία, και για διαπροσωπικές και σεξουαλικές σχέσεις. Ο έφηβος έχει την ανάγκη να δοκιμάσει όλα τα είδη των εμπειριών. Δεν πρέπει οι γονείς να ανησυχούν που οι έφηβοι θέλουν να σπάσουν τους συναισθηματικούς δεσμούς που έχουν μαζί τους, αυτό είναι φυσιολογικό. Οι περισσότεροι έφηβοι περνούν την περίοδο της εξέγερσης, θέλουν να δημιουργήσουν ένα καινούργιο εξελιγμένο κόσμο που να χαρακτηρίζεται από θάρρος και ιδεαλισμό αλλά η απειρία τους οδηγεί σε επιπολαιότητες και φανατισμούς.

ε) ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ - ΦΙΛΙΑ - ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΚΩΝ

Σύμφωνα με την Χουρδάκη (1995 σελ. 205) η φιλία στην εφηβική ηλικία είναι αποκλειστική και διαλεγμένη. Οι έφηβοι αφοσιώνονται στις φιλίες τους που μπορεί να είναι προς ομοφύλους και προς ετεροφύλους. Συνήθως οι έφηβοι μέχρι την ηλικία των 15 χρόνων έχουν φίλους ομοφύλους. Υπάρχει μια τάση μίμησης μεταξύ τους όπως ντύνεται ο ένας θα ντυθεί και ο άλλος, όπως μιλάει ο ένας θα μιλήσει και ο άλλος κ.λ.π. Οι φίλοι επιδρούν σημαντικά στην προσωπικότητα του εφήβου.

Ενώ η άποψη του Κυριαζόπουλου ("Εφηβική ηλικία ενδιαφέροντα και κίνητρα για μάθηση" Αθήνα 1991 σελ. 76-77) ο έφηβος έχει έντονη την επιθυμία να συνδεθεί με ένα πρόσωπο της ηλικίας του για να εκφράσει τα προβλήματά του και να εκμυστηρευτεί τα μυστικά του. Στην πρώτη περίοδο της εφηβείας η τάση είναι να συνδεθεί με πρόσωπα του ίδιου φύλου ενώ στην ώριμη ηλικία με πρόσωπα του

αντίθετου φύλου. Στην εφηβική ηλικία εκτός από τους συντρόφους, ο έφηβος αναζητά ένα αφοσιωμένο φίλο. Η φιλία του Πατρόκλου και του Αχιλλέα, του Δάμωνα και του Φυτία κ.λ.π. είναι παραδείγματα σταθερής και ανιδιοτελούς φιλίας.

Στην εφηβεία εκείνο που επηρεάζει τους φιλικούς δεσμούς είναι πριν απ'όλα οι κοινοί σκοποί της ομάδας. Όταν η ομάδα των εφήβων αποτελείται από τρία ή τέσσερα μέλη οδηγεί συχνά σε υψηλούς οραματισμούς, σε φιλολογικές συζητήσεις και γενικά σε πνευματικές εξάρσεις. Ενώ η φιλία των δύο αν κρατήσει την αποκλειστικότητα της για μεγάλο χρονικό διάστημα μπορεί να οδηγήσει στην απομόνωσή τους, σε σκηνές ερωτικής τρυφερότητας και σε ομοφυλοφιλικές σχέσεις. Όταν οι φιλίες ευρύνονται, οι κίνδυνοι αυτοί λιγοστεύουν.

Ενώ η άποψη της Ριβιέ ("Κοινωνική ανάπτυξη του Εφήβου" εκδόσεις Καστανιώτη σελ. 67 έως 69) είναι ότι η εφηβική ομάδα είναι πολύ διαφορετική από την ομάδα των παιδιών. Τα παιδιά μαζεύονται για να παίξουν ενώ τα κίνητρα που ωθούν τους εφήβους τον έναν προς τον άλλο είναι πολύ βαθύτερα. Τα κίνητρα και η βασική λειτουργία της ομάδας δεν αλλάζουν όποιοι και αν είναι οι σκοποί της (αθλητικές, πολιτικές, πολιτισμικές δραστηριότητες) ο έφηβος ψάχνει να βρει στην ομάδα και στην φιλία έναν λόγο ύπαρξης, μια ενθαρρυντική εικόνα του εαυτού του που να καθησυχάζει την εσωτερική ανησυχία του και να του δίνει πάλι το αίσθημα της αξίας του. Η ομάδα θα βοηθήσει τον έφηβο να επιβεβαιωθεί, αφού βρίσκεται ανάμεσα σε πλάσματα που σκέφτονται και νιώθουν όπως ο ίδιος. Ο

έφηβος μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα χωρίς να φοβάται. Στην ομάδα βρίσκεται ιδανικά και αξίες. Υπάρχουν κοινές αξίες σε όλες τις ομάδες ενώ οι σκοποί μπορεί να είναι διαφορετικοί ή αντίθετοι. Οι έφηβοι μεταξύ τους συμπεριφέρονται σαν ενήλικοι, στηρίζουν ο ένας τον άλλον, νιώθουν τους εαυτούς τους δυνατούς και ανεξάρτητους, όλα μπορούν να τα κάνουν μέσα στην ομάδα ενώ ο καθένας μόνος του νιώθει δυστυχία απέναντι στον κόσμο των ενηλίκων.

Ενώ σύμφωνα με τον Αναστασιάδη (“Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1993 σελ. 82 έως 84) οι έφηβοι έχουν μεγάλη ανάγκη από την ομάδα των συνομήλικων τους για την ολοκληρωμένη κοινωνικοποίησή τους. Είναι τόση η επιρροή της ομάδας ώστε αυτοί βάζουν όλα τα δυνατά τους για να ξεπεράσουν τον εαυτό τους και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της. Χαλαρώνουν τώρα από τους δεσμούς τους από την οικογένεια και αφιερώνουν σημαντικό χρόνο στα ενδιαφέροντα και στις δραστηριότητες των συνομήλικων τους και επιδιώκουν την προβολή της ομάδας που ανήκουν. Θεωρούν την γνώμη τους ως νόμο. Τρέμουν να μην απομονωθούν από την παρέα τους και δεν διστάζουν να έρθουν σε αντίθεση με την οικογένεια και το σχολείο τους. Η ομάδα απαιτεί σταθερή υπακοή στους νόμους της. Εκτροπή από την φυσιολογική φύση της ομάδας αποτελούν οι λεγόμενες ομάδες συμμορίας που επιδίδονται σε αντικοινωνικές εκδηλώσεις, φτάνουν ακόμη και στο έγκλημα. Οι αιτίες για τη δημιουργία συμμοριών είναι η έλλειψη ασφάλειας, η συναισθηματική στέρηση (αγάπη, στοργή), η συναισθηματική ανωριμότητα και η ύπαρξη άγχους. Οι ομάδες αυτές εκτροπής

από τα φυσιολογικά ή και αλλιώς συμμορίες αποτελούν ή πρέπει να είναι εξαίρεση.

Έτσι από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι αυτή η μεγάλη ανάγκη των εφήβων για ομάδα οδηγεί στην υποχρέωση των γονιών, του σχολείου και των οργανώσεων τοπικής αυτοδιοίκησης, να διαμορφώσουν ομάδες εφήβων. Έτσι θα μπορέσουμε να βάλουμε τα θεμέλια για την διαμόρφωση καλύτερης προσωπικότητας στο μέλλον.

στ). Η ΣΞΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη του Αναστασιάδη (“Ψυχοπαιδαγωγική εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1993 σελ. 97) ένα καινούργιο στοιχείο που αναστατώνει τους έφηβους είναι η εκδήλωση του έρωτα και η τάση για σύναψη ετεροφυλόφιλων σχέσεων. Ο εφηβικός έρωτας είναι η ορμή για να απελευθερωθεί το άτομο από την ατομικότητά του. Στην αρχή εμφανίζεται ο πλατωνικός έρωτας. Ο έφηβος προσέχει τα πνευματικά στοιχεία του ετερόφυλου προσώπου (μάτια, αρμονία, έκφραση κινήσεων).

Σχεδόν πάντοτε οι έφηβοι αρχίζουν να ονειρεύονται έναν ιδανικό έρωτα απαλλαγμένο από το σαρκικό στοιχείο, στολισμένο με τα χρώματα της φαντασίας και του ονείρου.

Ενώ η άποψη της Ριβιέ (“Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου” εκδόσεις Καστανιώτη σελ. 50-51) στο ίδιο θέμα, είναι πως το ξύπνημα του έρωτα συνδέεται με την εμφάνιση του ερωτικού ενστίκτου το οποίο προκαλεί σοβαρή αναδιοργάνωση στην προσωπικότητα του νέου. Σ’αυτήν την φάση είναι πλούσιος ο συναισθηματικός κόσμος του εφήβου,

έχουμε άνθηση της φαντασίας, δίψα για τρυφερότητα και απόλυτες καταστάσεις. Η τάση εξιδανίκευσης του ενστίκτου είναι στην αρχή κοινή και για τα αγόρια και τα κορίτσια και βρίσκει την έκφρασή της στην έξαρση της φαντασίας, στο ονειροπόλημα, στην διάθεση για μοναξιά.

Κυρίως η νεαρή κοπέλα θέλει απλώς να αρέσει στο άλλο φύλο και όχι σε ένα συγκεκριμένο άντρα. Αργότερα διοχετεύεται σ'έναν άντρα και έχει ανάγκη για εκτόνωση και καταλήγει στο σεξ. Αντίθετα στο αγόρι η έλξη προς το αντίθετο φύλο αρχίζει από την τάση για εκτόνωση και κατόπιν εξελίσσεται σε έρωτα. Γενικά τα αγόρια αρχίζουν από σεξ και καταλήγουν στον έρωτα, ενώ τα κορίτσια πρώτα ερωτεύονται και ύστερα φτάνουν στο σεξ.

Ενώ σύμφωνα με τον Martin Herdert (1996 σελ. 134) οι πρώτες προσεγγίσεις με το άλλο φύλο είναι συνήθως αδέξιες και στην περίπτωση των αγοριών συνδιάζουν πολλές φορές την αδεξιότητα με επιθετικές τάσεις. Ένα αγόρι μπορεί να στρέψει την επιθετικότητά του προς την μητέρα του, στην προσπάθειά του να εκφράσει την ανάγκη για περισσότερη ανεξαρτησία και τα συναισθήματα, ματαιώσεις, ανεπάρκειας και αποξένωσης τα οποία βιώνει. Αργότερα τα συναισθήματα του γίνονται πιο τρυφερά, πιο ιπποτικά.

Ενώ η Φρανσουάζ Ντόλτο (“Έφηβοι προβλήματα και ανησυχίες” εκδόσεις Πατάκη σελ. 42-44) λέει ότι οι πρώτες ερωτικές σχέσεις ακόμη και όταν υπάρχει πολύ αγάπη δεν είναι πάντοτε ευχάριστες, κυρίως για τα κορίτσια όλα πρέπει να γίνονται με ηρεμία. Ανακαλύπτει σιγά σιγά το σώμα του και τις επιθυμίες του. Ακόμη και για τα αγόρια το

θέμα των πρώτων επαφών δεν είναι εύκολο. Τα αγόρια είναι αυτά που πρέπει να πάρουν την πρωτοβουλία με ένα σώμα που οφείλουν να το γνωρίζουν.

Κάθε φορά που πραγματοποιείται μια ώθηση για την ανάπτυξη του σώματος έχουμε μια ώθηση παρορμήσεων, επιθυμίας και σεξουαλικών επιθυμιών που οδηγούν συχνά στον αυνανισμό. Ο αυνανισμός είναι ένα μέσο ανακάλυψης και γνωριμίας του φύλου και της σεξουαλικότητάς τους. Στην εφηβεία το σώμα επαναστατεί και είναι ένας τρόπος να μειώσουμε την σωματική ένταση. Ο αυνανισμός είναι κάτι που οι γονείς δείχνουν δυσπιστία όταν ανατρέφουν τα παιδιά τους.

Ενώ η άποψη της Χουδάκη (“Ψυχολογία της οικογένειας” σελ. 220) για το ίδιο θέμα είναι ότι ο αυνανισμός πριν πολλά χρόνια ήταν ταμπού ούτε να το συζητήσεις μπορούσες. Αυτό το θέμα έχει ξεπεραστεί στην εποχή μας. Σήμερα έχει ξεκαθαριστεί ότι ο αυνανισμός είναι μια εκφόρτιση νευρολογική και δίνει διέξοδο στο παιδί. Δεν πρέπει οι γονείς να κάνουν το παιδί να αισθάνεται ένοχο, να νομίζει ότι κάνει έγκλημα. Οι γονείς πρέπει να γνωρίζουν πως στην εφηβική ηλικία ο άνθρωπος στήνει το εγώ του σαν άντρας και σαν γυναίκα. Εκεί θέλει βοήθεια ο έφηβος.

Ενώ σύμφωνα με τον Ιεροδιακόνου “Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά” εκδόσεις Μαστορίδη σελ. 81) η υπερβολή και η βιασύνη του εφήβου να φανεί το αγόρι «άντρας» η κοπέλα φτασμένη «δεσποινίς» ή ακόμη η απογοήτευση ότι δεν θα πετύχει μια σωστή σχέση με το άλλο φύλο. Εδώ έχει πολύ μεγάλη σημασία η σωστή επικοινωνία εφήβων και γονέων

που πρέπει να υπάρχει από τα προηγούμενα χρόνια. Όταν υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη και πληροφόρηση του παιδιού αποφεύγονται διαστρεβλωμένες εντυπώσεις και λανθασμένες ενέργειες. Η φυσικότητα στην συζήτηση χωρίς προκαταλήψεις και ηθικολογία θα συγκρατήσουν τον έφηβο κοντά στους γονείς.

Την λύση που προτείνει η Χουρδάκη (1995 σελ. 225) για τα ζητήματα των εφήβων είναι ότι σήμερα οι νέοι ανεξαρτητοποιούνται νωρίς από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Πρέπει να υπάρχουν περισσότερες οργανώσεις νέων. Για να οργανωθούν σωστά τα προβλήματα των εφήβων πρέπει να γίνουν οργανώσεις νέων και συζητήσεις με ειδικούς. Σε κάθε περιοχή, συνοικία, σε κάθε πόλη να υπάρχει ένα κέντρο εφήβων, να πλαισιώνεται με ειδικούς. Μέσα σε αυτές τις οργανώσεις να μπορούν τα παιδιά να ασχοληθούν με ποικίλες δραστηριότητες και να μπορούν να συζητήσουν τα προβλήματά τους.

ζ) ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΡΝΗΣΗ

Σύμφωνα με την άποψη της Ελευθεριάδου ("Το παιδί ένας άγνωστος κόσμος" Θεσσαλονίκη 1996 σελ. 40) ο όρος "σχολική εφηβεία" παρουσιάζεται στην βιβλιογραφία για πρώτη φορά το 1941 προκειμένου να διαχωρίσει την άρνηση του σχολείου που οφείλεται σε ψυχολογικά αίτια από το σκασιαρχείο. Μέχρι τότε σε κάθε απουσία από το σχολείο έμπαινε η ταμπέλα του σκασιαρχείου.

Η συχνότητα της σχολικής φοβίας κυμαίνεται από 1 έως 8% και νεότερα δεδομένα από το παγκόσμιο συνέδριο

ψυχιατρικής που έγινε στο Τόκιο το 1990 δείχνει ότι αυτή η συχνότητα αυξάνεται συνεχώς. Η διαταραχή είναι το ίδιο συχνή και στα αγόρια και στα κορίτσια και φαίνεται ότι περισσότερο πλήττονται τα μοναχοπαίδια, τα παιδιά των μεσοαστικών και ανώτερης τάξης οικογενειών.

Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, οι κυριότερες παθήσεις που οδηγούν σε φόβο και εγκατάλειψη του σχολείου στην μέση εκπαίδευση είναι η αγχώδης κατάθλιψη και η αρχόμενη ψύχωση, καταστάσεις πολύ σοβαρές όπου χρειάζονται έγκαιρη παρέμβαση ειδικού.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη του Ιεοδιακόνου (“Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά” εκδόσεις Μαστορίδη, σελ. 137, 138) είναι ότι στην εφηβεία και προεφηβεία η σχολική άρνηση μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους. Μπορεί ένα παιδί που έχει παρουσιάσει κατά την είσοδό του στο Νηπιαγωγείο ή το Δημοτικό άγχος αποχωρισμού να παρουσιάσει ανάλογους φόβους με την εγγραφή του στο Γυμνάσιο σε ένα καινούργιο περιβάλλον και με απαιτήσεις για περισσότερο υπεύθυνη μελέτη. Άλλες αιτίες εκδήλωσης σχολικής άρνησης είναι δυσχέρειες στην απόδοση, ψυχικές παθήσεις και αντικοινωνική συμπεριφορά.

Οι κυριότερες παθήσεις που οδηγούν σε φόβο και εγκατάλειψη του σχολείου στην μέση εκπαίδευση είναι αγχώδης και η αρχόμενη ψύχωση. Στις αγχώδεις καταθλίψεις υπάρχει σε ένα μεγάλο ποσοστό ψυχοκοινωνικός παράγοντας και χρειάζεται διερεύνηση των οικογενειακών συνθηκών. Ο έφηβος στην κατάθλιψη θα ελαττώσει τις δραστηριότητές του δεν θα τον ευχαριστεί τίποτα. Η άρνηση του σχολείου

δεν γίνεται απότομα και με πανικό όπως στις φοβίες, αλλά πρώτα εκδηλώνονται διαταραχές στην συμπεριφορά. Η αντικοινωνική συμπεριφορά επηρεάζει την φοίτηση στο σχολείο.

Ενώ ο Martin Herbert (“Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1996 σελ. 99) υποστηρίζει ότι η άρνηση για σχολική φοίτηση εμφανίζεται σταδιακά, δηλαδή παρουσιάζεται αυξανόμενη ένταση, ευερεθιστικότητα, νευρικότητα, ανήσυχος ύπνος, έμετοι και κοιλιακοί πόνοι στην συνέχεια έχουμε την απροθυμία του νέου συνοδευόμενη με ποικίλες δικαιολογίες και παράπονα και μια κατηγορηματική άρνηση να ξεκινήσει για το σχολείο.

Ενώ η άποψη της Χουρδάκη (“Ψυχολογία της Οικογένειας” Αθήνα 1995 σελ. 166) για το ίδιο θέμα είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εφήβων δεν διαβάζουν. Είναι βέβαια μια κρίση που έχει την θέση της στην υπόλοιπη κρίση της εφηβικής ηλικίας.

Είναι κάτι που οι γονείς πρέπει να το περιμένουν. Βλέποντας τα παιδιά τους από την πέμπτη, έκτη δημοτικού να μην διαβάζουν όπως πριν σημαίνει ότι άρχισαν από νωρίς οι ανησυχίες της εφηβικής ηλικίας. Η πτώση αυτή είναι συνάρτηση της εφηβικής κρίσης. Ο έφηβος έχει τόσους προβληματισμούς, φυσικό είναι να πέσει η απόδοσή του στα μαθήματα.

Για να καταλάβουν οι γονείς τους εφήβους πρέπει να σταθούν δίπλα τους και να ξέρουν τι τους συμβαίνει. Οι γνώσεις που χρειάζονται να έχουν οι γονείς για κάθε περίοδο της ζωής του παιδιού θα βοηθήσουν για την σωστή αντιμετώπιση των προβληματικών καταστάσεων.

Δ. ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

α) ΦΟΒΙΕΣ ΚΑΙ ΑΓΧΟΣ

Σύμφωνα με την άποψη του Ιεροδιακόνου. (“Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά” εκδόσεις Μαστορίδη σελ. 217) «Ο φόβος είναι μια ψυχική κατάσταση που σαν συνειδητό «σήμα κινδύνου» κινητοποιεί τον οργανισμό ώστε να αποφύγει ή να καταπολεμήσει μια εσωτερική απειλή. Μ’αυτή την έννοια ο όρος «φόβος» αφορά μια φυσιολογική συναισθηματική αντίδραση του οργανισμού για άμυνα μπροστά σε ένα συγκεκριμένο κίνδυνο (όχι αόριστο όπως το άγχος)».

Ενώ η άποψη του Τζων Κόνγκερ (“Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά” Ο κύκλος ζωής εκδόσεις Ψυχογιός σελ. 98) είναι ότι φοβία είναι ο έντονος φόβος που έχει το άτομο και συνειδητά αναγνωρίζει κάτι σαν παράλογο. Όταν δεν μπορεί να αποφύγει μια κατάσταση που τον προκαλεί φόβο αισθάνεται ατονία, ταχυπαλμία, εφίδρωση, ναυτία, τρεμούλα ακόμη και πανικό. Οι φοβίες γενικά προέρχονται από φόβο για κάποιο πρόσωπο, αντικείμενο ή περιστατικό που είναι πολύ οδυνηρό και αγχογόνο για να περάσει σε συνειδητό επίπεδο και ο φόβος αυτός μετατίθεται σ’ένα αντικείμενο ή μια κατάσταση όπου συμβολίζει τον αρχικό φόβο.

Ενώ η άποψη του Martin Herbert (“Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας” εκδόσεις Ελληνικά γράμματα 1995 σελ. 96) είναι ότι η συμπεριφορά αποφυγής αποτελεί κέντρο στα προβλήματα του φοβικού εφήβου. Προσπαθεί το άτομο να αποφύγει την έκθεσή του στο αντικείμενο ή στην κατάσταση

του φόβου. Ο καταναγκασμός της αποφυγής προκαλεί εμπόδια στην ικανότητα να ζήσει φυσιολογικά. Ο βαθμός διαταραχής της κοινωνικής ζωής εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από το αντικείμενο ή την κατάσταση που προκαλεί φοβία.

Ο φόβος και το άγχος δεν επηρεάζει καταστροφικά μόνο σε ψυχολογικό επίπεδο με την μορφή της υπερέντασης και του συνεχούς εκνευρισμού αλλά και σε βιολογικό επίπεδο με τη μορφή σωματικής ασθένειας.

Ο όρος "αγχωτικό σύνδρομο" χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει οποιαδήποτε κατάσταση συναισθηματικής φόρτισης. Τα άτομα έχουν διαφορές στις αντιδράσεις σε «δύσκολες» καταστάσεις. Για παράδειγμα οι εξετάσεις είναι πηγή άγχους για μερικούς μαθητές αλλά όχι για άλλους.

Η άποψη του Ιεροδιακόνου (όπ.π. σελ. 226) είναι ότι στα ψυχοθεραπευτικά μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η συμβουλευτική επαφή με τους γονείς ώστε να διορθωθεί η τοποθέτηση του περιβάλλοντος. Το οικογενειακό περιβάλλον πρέπει να εγγυάται την ασφάλεια χωρίς προστριβές και φιλονικίες και οι γονείς πρέπει να ξεπεράσουν τους δικούς τους φόβους και δεισιδαιμονίες ιεράρχηση των φόβων και σταδιακή προώθηση του ατόμου για ευθεία αντιμετώπισή τους είτε μόνο από τον ίδιο ή με την παρουσία του θεραπευτή γίνεται με διάφορους μεθόδους στις θεραπείες συμπεριφοράς.

«Το να εκθέτει το άτομο στο φοβικό αντικείμενο δεν έχει πάντα τα επιθυμητά αποτελέσματα γιατί ο άρρωστος μπορεί να υποστεί αγχώδη κρίση να μεταθέσει σε άλλο αντικείμενο την φοβία του».

β) ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ

Σύμφωνα με την άποψη του Τζων Κόνγερ. ("Μια καταπιεσμένη γενιά" ο κύκλος ζωής εκδόσεις Ψυχογιός σελ. 100) το να λέμε ότι κάποιος έχει «κατάθλιψη» δεν σημαίνει τίποτα το ιδιαίτερο. Οι καταθλιπτικές καταστάσεις μπορεί να ξεκινήσουν από σχετικά ανώδυνες αλλά και έντονες παροδικές καταστάσεις θλίψης για κάποια απώλεια (αγαπημένου προσώπου ή σχέσης) μέχρι σοβαρές ψυχωτικές καταστάσεις που περιλαμβάνουν και νοητικές και συναισθηματικές διαταραχές.

Στους περισσότερους εφήβους τα συναισθήματα αυτά είναι παροδικά συναισθηματικά «σκαμπανεβάσματα» που είναι πολύ συχνά στην εφηβεία. Πολλές φορές όμως η κατάθλιψη, η μελαγχολία μπορεί να γίνει κυρίαρχη διάθεση και τότε παίρνει διαστάσεις κλινικής διαταραχής που απαιτεί ειδική βοήθεια.

Ενώ η άποψη του Martin Herbert ("Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας" εκδόσεις Ελληνικά γράμματα σελ. 90-91) είναι ότι ο έφηβος βιώνει τις νέες ευθύνες της ενηλικίωσης, οι δυσκολίες της σεξουαλικής προσαρμογής γίνονται ολοφάνερες, τα συνηθισμένα συναισθήματα της δυστυχίας και εσωτερικής αναστάτωσης εξελίσσονται για μερικούς εφήβους σε πιο σοβαρές καταθλιπτικές διαθέσεις. Μια αίσθηση ανικανότητας και αδυναμίας απέναντι σε γεγονότα που είναι έξω ή πέρα από τον έλεγχό τους.

Στις ήπιες μορφές κατάθλιψης ο έφηβος μπορεί να εμφανίζει έλλειψη ψυχικής ενέργειας και ευεξίας. Στις σοβαρές εκδηλώσεις οι έφηβοι είναι ευέξαπτοι και

κακοδιάθετοι κοιμούνται λίγο, χάνουν την όρεξή τους, είναι συνέχεια κατηφείς, απαθείς και χωρίς ζωντάνια. Οι έφηβοι που έχουν κατάθλιψη νιώθουν αβοήθητοι, θλιμμένοι και άχρηστοι και μερικές φορές βρίσκουν αδύνατον να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ζωής.

Ενώ η άποψη του Ιεροδιακόνου ("Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά" εκδόσεις Μαστορίδη, σελ.255 έως 262) για το ίδιο θέμα είναι ότι στην εφηβεία βρίσκονται αμιγέστερες εικόνες μανιοκαταθλιπτικής ψύχωσης στην έναρξή τους. Εκτός όμως από ψυχωτικές παθήσεις στην εφηβεία μπορεί να κάνει την έναρξή της μια αγχώδης καταθλιπτική νεύρωση που είναι και πιο συχνή οπότε πρέπει να συζητηθούν προβλήματα ταυτότητας οικογενειακής δυσαρμονίας και σεξουαλικής αναζήτησης.

Πολλά προβλήματα ταυτότητας είναι φυσικό να υπάρχουν στην εφηβεία γι'αυτό πρέπει να βοηθηθεί το άτομο που νιώθει ανεπάρκεια να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του και να αποκτήσει αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία. Τα σεξουαλικά θέματα είναι πολύ συχνά στις αντιδραστικές καταθλίψεις της εφηβείας και ο ασθενής πρέπει να ανακουφιστεί από τυχόν ενοχές. Σε πολλές περιπτώσεις θα χρειαστεί ψυχοθεραπεία.

Ενώ ο Τζών Κόνγκερ (σελ. 101) υποστηρίζει ότι η εφηβική κατάθλιψη παίρνει δύο μορφές:

Στην πρώτη ο έφηβος παραπονιέται για έλλειψη συναισθημάτων και έχει μέσα του ένα αίσθημα κενού. Το πρόβλημα δεν είναι ότι ο έφηβος δεν έχει συναισθήματα

αλλά είναι ανίκανος να αντιμετωπίσει και να εκφράσει αυτά που έχει.

Το δεύτερο είδος κατάθλιψης έχει την βάση του σε μακροχρόνιες εμπειρίες ήττας της αποτυχίας. Έτσι πάρα πολλές απόπειρες αυτοκτονίας δεν είναι αποτέλεσμα μιας στιγμιαίας παρόρμησης αλλά μιας μεγάλης σειράς αποτυχημένων προσπαθειών να βρεθούν εναλλακτικές λύσεις στα προβλήματα του εφήβου. Έτσι η κατάθλιψη είναι συχνά συνοδευτικό φαινόμενο τάσεων αυτοκτονίας η οποία συνοδεύεται συνήθως με συναισθηματικά προβλήματα και προβλήματα συμπεριφοράς.

γ) ΨΥΧΟΓΕΝΗΣ ΑΝΟΡΕΞΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη του Νίκου Μάνου ("Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής" University Studio Press σελ. 266-207) «Ψυχογενής ανορεξία είναι ένα σύνδρομο αυτοεπιβαλλόμενης ασιτίας στο οποίο το άτομο με την θέλησή του περιορίζει την πρόληψη τροφής γιατί φοβάται έντονα να μην γίνει παχύ».

Τα βασικά χαρακτηριστικά είναι άρνηση του ατόμου να διατηρήσει ένα ελάχιστο φυσιολογικό βάρος. Έντονος φόβος του ατόμου μήπως γίνει παχύ διαταραχή στη σωματική εικόνα, σημαντική απώλεια βάρους και εμμηνόρροια στις γυναίκες.

Η λέξη «ανορεξία» είναι αποπροσανατολιστική. Η ψυχογενής ανορεξία δεν είναι διαταραχή της όρεξης μάλλον πρόκειται για διαταραχές στην αίσθηση του εαυτού, στην ταυτότητα και στην αυτονομία. Η απώλεια βάρους

κατορθώνεται με μείωση της συνολικής ποσότητας της τροφής, με ελάττωση σε τροφές πλούσιες σε υδατάνθρακες και λίπος, με προκλητό εμετό και με εξαντλητική άσκηση.

Ενώ η άποψη του Ιεροδιακόνου (σελ. 172) για το ίδιο θέμα είναι ότι η έλλειψη της όρεξης περιγράφεται ως νοσηρή απέχθεια προς το φαγητό και οφείλεται σε ψυχική ένταση και ανησυχία παρά ως παθοφυσιολογική ελάττωση της πείνας. Συχνά η έναρξη ξεκινάει από ένα πρόγραμμα δίαιτας για λόγους κομψότητας εξαιτίας του πάχους που απασχολεί και προβληματίζει το άτομο για πολύ καιρό και συνεχίζεται ως ψυχογενής ανορεξία.

Τα συμπτώματα είναι κυρίως ψυχικά και παρατηρούνται ευερεθιστότητα, φοβίες, άγχος, καταναγκασμός, υστερικές ή καταθλιπτικές εκδηλώσεις, αϋπνία, κεφαλαλγία, κοιλιακές διαταραχές και συχνά δυσκοιλιότητα και έμετοι. Οι έμετοι πολλές φορές είναι προκλητοί όταν μετανιώνει η ασθενής για ότι έφαγε από το φόβο της παχυσαρκίας. Αναφέρονται στην βιβλιογραφία περιπτώσεις με ακατάσχετους εμετούς που οδήγησαν στο θάνατο.

Σύμφωνα με την άποψη του Τζων Κόγκερ (1981 σελ. 105) οι περισσότεροι ανορεκτικοί έφηβοι αισθάνονται ότι τους έχουν εμποδίσει να ζήσουν την ζωή τους και να δημιουργήσουν μια δική τους ταυτότητα. Δεν έχουν ξεκάθαρη αίσθηση του εαυτού τους. Ίσως από αντίδραση δείχνουν την καταναγκαστική ανάγκη να ελέγχουν κάθε πλευρά της ζωής τους και ιδιαίτερα το σώμα τους. Μπορεί ακόμη να αισθάνονται ανίκανοι να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις της σεξουαλικής ωριμότητας. Η σοβαρή ολιγοφαγία μπορεί να

σταματήσει την ομαλή περίοδο ή να καθυστερήσει την αρχή της πολλές φορές για χρόνια. Ίσως είναι ένας τρόπος να καθυστερήσει ο έφηβος και να μεγαλώσει.

Ενώ η άποψη του Martin Herbert (Αθήνα 1996, σελ. 10) η νευρική ανορεξία είναι ένα πρόβλημα συνδεδεμένο με τα έφηβα κορίτσια. Το ανορεξιακό κορίτσι σκόπιμα περιορίζει το φαγητό του, δεν θέλει να το φάει όλο γιατί πιστεύει ότι είναι παχύ και επιθυμεί να χάσει βάρος. Η έφηβη συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο σαν να έχει δηλαδή χάνει την όρεξή της. Αυτό που δυσκολεύει πολύ τους γονείς και όσους θέλουν να βοηθήσουν είναι ότι η έφηβη κρύβει τα αισθήματά της. Αν μιλήσει θα πει ότι ντρέπεται και φοβάται πολύ με την σκέψη ότι θα πάρει βάρος.

Έχει αποδειχθεί ότι οι οικογένειες με ανορεκτικούς εφήβους δίνουν μεγαλύτερη σημασία από το κανονικό στην τροφή και στο φαγητό. Αυτό ίσως ενισχύει την ιδιαίτερη σημασία που δίνει ο έφηβος σε θέματα διατροφής και στην εικόνα του σωματικού του εαυτού.

Έτσι οι γονείς πρέπει να επαγρυπνούν ώστε να εντοπίσουν έγκαιρα σημάδια που μπορούν να οδηγήσουν στην νευρική ανορεξία π.χ. η εμμονή στο μέτρημα των θερμίδων, η απώλεια βάρους, το υπερβολικό ενδιαφέρον για την εμφάνιση κ.λ.π. Ακόμη πρέπει να αναζητηθεί η συμβουλή του ειδικού νωρίς, γιατί η ψυχογενής ανορεξία μπορεί να οδηγήσει και στο θάνατο.

δ) ΨΥΧΟΓΕΝΗΣ ΒΟΥΛΙΜΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη του Νίκου Μάνου (“Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής” University Studio Press σελ.

270) μια άλλη συχνή διαταραχή στην πρόληψη τροφής κατά την εφηβεία είναι η ψυχογενής βουλιμία. Βασικό χαρακτηριστικό είναι επανειλημμένα επεισόδια υπερφαγίας.

Το άτομο δεν μπορεί να ελέγξει τον εαυτό του και να σταματήσει να τρώει. Σε αντίθεση με τα άτομα που πάσχουν από ψυχογενή ανορεξία στη βουλιμία τα άτομα γνωρίζουν ότι η συμπεριφορά τους είναι παθολογική και μπορεί να νιώσουν κατάθλιψη και να κατηγορήσουν τον εαυτό τους μετά από επεισόδια υπερφαγίας. Η ψυχογενής βουλιμία τυπικά αρχίζει στην εφηβεία ή νωρίς στην ενήλικη ζωή, προσβάλλει κυρίως γυναίκες. Η πορεία είναι χρόνια με περιόδους υπερφαγίας και περιόδους νηστείας και φυσιολογικής δίαιτας. Τα επεισόδια υπερφαγίας συχνά ελκύονται από στρεσογόνα γεγονότα.

Η άποψη του Ιεροδιακόνου (σελ. 175) για το ίδιο θέμα είναι ότι η ψυχογενής βουλιμία είναι πολύ σπανιότερη από την ανορεξία και συχνά αποτελεί συνέχειά της. Παρατηρείται συνήθως σε κορίτσια εφηβικής ηλικίας. Μέσα σε λίγη ώρα το άτομο τρώει μεγάλες ποσότητες, γεγονός που επαναλαμβάνεται κάθε μέρα ή αραιότερα. Μετά από κάθε επεισόδιο η ασθενής στεναχωριέται γιατί έχει την ίδια απέχθεια προς την παχυσαρκία, όπως και η ανορεκτική. Προσπαθεί με διάφορους τρόπους να αντιστρατεύσει την υπερφαγία με προκλητούς εμετούς, με καθαρτικά διουρητικά κ.λ.π. Η αδυναμία των ασθενών να συγκρατήσουν την υπερφαγία τους οδηγεί σε ευερεθιστικότητα, ελαττωμένη απόδοση, κατάθλιψη και πολλές φορές σε απόπειρες αυτοκτονίας.

Ενώ η άποψη του Τζων Κόγκερ (“Μια καταπιεσμένη γενιά” ο κύκλος ζωής εκδόσεις Ψυχογίος σελ. 107) είναι ότι οι ψυχολογικοί λόγοι της παχυσαρκίας είναι πολλοί όπως συναισθήματα κενού ή μοναξιάς «μικρότητας» ή ανεπάρκειας, άγχους. Μπορεί να είναι και ένας τρόπος να αποφύγει κανείς τις πιέσεις για κοινωνικές ή σεξουαλικές σχέσεις.

Πολλοί παχύσαρκοι έφηβοι δεν έχουν αίσθηση ανεξαρτησίας και αισθάνονται ανίκανοι να ελέγξουν την ζωή τους και το σώμα τους. Πολλές φορές μοιάζουν να μην είναι σίγουροι για τις σωματικές τους ανάγκες, ακόμη και για την πείνα. Ο μέσος έφηβος τρώει όταν θα πεινάσει, ενώ ο παχύσαρκος τρώει όταν έχει μπροστά του φαγητό, ανεξάρτητα από τις ανάγκες του.

Για να χάσει βάρος ο έφηβος χρειάζεται μαζί με μια λογική δίαιτα την υποστήριξη και την κατανόηση των γονιών του. Όταν συμβάλλουν ψυχολογικά προβλήματα στην παχυσαρκία, χρειάζεται η βοήθεια ειδικών για να βρεθεί η πηγή των προβλημάτων.

ε) ΤΑΣΕΙΣ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη του Ιεροδιακόνου (σελ. 263) η απόπειρα αυτοκτονίας ενώ αποτελεί πολύ σπάνια εκδήλωση κατά την παιδική ηλικία παρατηρείται απότομη αύξηση κατά την εφηβεία. Γενικά στις ελληνικές στατιστικές και ειδικά στην περιοχή της Θεσσαλονίκης έχουν γίνει συστηματικές έρευνες αποπειραθέντων που φτάνουν σε ημέρα εφημερίας στα νοσοκομεία. Έτσι διαπιστώθηκε ότι ενώ πριν 15 χρόνια

οι απόπειρες ανεξαρτήτου ηλικίας ήταν μία κάθε δύο μέρες, σήμερα προσέρχονται στις εφημερίες δύο κάθε μέρα.

Σχετικά με την διάγνωση η πιο συχνή κατάσταση που οδηγεί στην απόπειρα αυτοκτονίας είναι η κατάθλιψη νευρωτικού και αντιδραστικού τύπου, άλλες νευρώσεις υστερική, εφηβική κρίση και σε μικρότερα ποσοστά στις διάφορες ψυχώσεις και διαταραχές χαρακτήρα.

Η άποψη του Τζων Κόνγκερ (σελ. 102-103) για το ίδιο θέμα είναι ότι πρέπει να ξεχωρίσουμε τις άμεσες αφορμές που οδηγούν στην αυτοκτονία από τις μακροχρόνιες αιτίες που δημιουργούν την προδιάθεση. Οι άμεσες αφορμές μπορεί να περιλαμβάνουν τη διάλυση, η απειλή διάλυσης μιας ερωτικής σχέσης, την εγκυμοσύνη (πραγματική ή φανταστική) τη σχολική αποτυχία, τις συγκρούσεις με τους γονείς, την απόρριψη από ένα φίλο, την σύλληψη για μια αντικανονική ή εγκληματική πράξη κ.λ.π. Η αντίδραση του νέου σε ένα τέτοιο γεγονός είναι το αποκορύφωμα μιας από τις αυξανόμενες δυσκολίες.

Οι έφηβοι αποφασίζουν να αυτοκτονήσουν έχοντας συχνά ένα μακρύ ιστορικό διαταραγμένων οικογενειακών σχέσεων. Συζυγικές διαφωνίες συναισθηματικά προβλήματα των γονιών, διαζύγιο δεύτερος γάμος ή και εγκατάλειψη είναι συχνά το περιβάλλον των εφήβων που προσπαθούν να αυτοκτονήσουν. Είναι σίγουρο ότι υπάρχει απώλεια επικοινωνίας ανάμεσα στους γονείς και το παιδί. Έτσι, ο έφηβος δεν μπορεί να στραφεί προς αυτούς για υποστήριξη και αν ζητήσουν συναισθηματική υποστήριξη απ' άλλους και

δεν βρουν την βοήθεια που χρειάζονται οι συνέπειες μπορεί να είναι σοβαρές.

Η άποψη του Henri Chabrol ("Οι τάσεις αυτοκτονίας του εφήβου" εκδόσεις Χατζηνικολή σελ. 18) για το ίδιο θέμα είναι ότι η προσφυγή του εφήβου σε μια συμπεριφορά αυτοκτονίας ανεξάρτητα από το αν λειτουργεί σαν επίκληση ή αν πραγματικά υπερισχύει η επιθυμία του θανάτου, μαρτυρεί μια σοβαρή διαστροφή της επικοινωνίας του εφήβου με το οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον. Η τάση αυτοκτονίας μεταφράζει την ανικανότητα της οικογένειας να εκπληρώσει το ρόλο της σαν στήριγμα του εφήβου. Η στατική προσέγγιση της αυτοκτονίας του εφήβου, η οποία αποκαλύπτει την συχνότητα των διαταραχών της οικογένειας επιβεβαιώνει την συμμετοχή της στην ανάπτυξη αυτοκτονίας.

Ενώ η άποψη του Martin Herbert (1996 σελ. 92-95) είναι ότι η απόπειρα αυτοκτονίας είναι σε μεγάλο βαθμό ένα φαινόμενο των τελευταίων χρόνων της εφηβείας και μεγαλύτερη συχνότητα παρατηρείται μεταξύ 15-19 ετών. Οι έφηβοι έχουν μερικές φορές φαντασιώσεις σχετικά με τον θάνατο τους γιατί θέλουν να δώσουν ένα τέλος σε όλα αυτά που τους βαραίνουν ταυτόχρονα θέλουν να επιζήσουν και να είναι παρόντες στην δική τους κηδεία ώστε να μπορέσουν να απολαύσουν τη στεναχώρια και την ενοχή των γονιών και των φίλων.

Αυτές οι φαντασιώσεις δείχνουν ότι ορισμένοι έφηβοι δεν μπορούν να εκτιμήσουν σωστά την «οριστικότητα» του θανάτου τουλάχιστον όχι κατά την διάρκεια μιας καταθλιπτικής ή υστερικής κατάστασης. Και επίσης όχι στον χρόνο

που σχεδιάζεται η θεατρική κίνηση, μια απόπειρα αυτοκτονίας. Αν και είναι μια κοινότυπη άποψη, είναι φανερό ότι η αυτοκτονία είναι συχνά μια κραυγή για βοήθεια. Οι απειλές για αυτοκτονία πρέπει να αντιμετωπίζονται με σοβαρότητα και να μην απορρίπτονται. Πολλά άτομα που έχουν απειλήσει ότι θα αυτοκτονήσουν στο τέλος εκτελούν την απειλή τους.

ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

1.	Μόνιμη διάθεση κατάθλιψης ή απόγνωση
2.	Διαταραχές ύπνου και φαγητού
3.	Μείωση της σχολικής επίδοσης
4.	Σταδιακή κοινωνική απόσυρση και αυξημένη απομόνωση από τους άλλους
5.	Διακοπή της επικοινωνίας με τους γονείς και άλλα σημαντικά πρόσωπα στη ζωή του νέου ατόμου.
6.	Ιστορικό προηγούμενης απόπειρας αυτοκτονίας ή ατυχήματα
7.	Φαινομενικά ριψοκίνδυνα αυτοκαταστροφική και μη χαρακτηριστική - για το άτομο - συμπεριφορά όπως σοβαρή χρήση ναρκωτικών και αλκοόλ ριψοκίνδυνο οδήγημα.
8.	Φράσεις όπως «Μακάρι να μην υπήρχα», «Γιατί να ζω»
9.	Ερωτήσεις για τις θανατηφόρες ιδιότητες των ναρκωτικών, των δηλητηρίων, των όπλων.
10.	Θλιβερά γεγονότα στη ζωή του νέου ατόμου όπως σχολική αποτυχία, διάλυση ενός ερωτικού δεσμού, απώλεια αγαπημένου προσώπου.

στ) ΚΑΠΝΙΣΜΑ

Σύμφωνα με την άποψη της Μπετίνα Ντάβου ("Το κάπνισμα στην εφηβεία" εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 1992 σελ.16-18) η έναρξη του καπνίσματος είναι ένα αναπτυξιακό φαινόμενο που συνδέεται άμεσα με τα χρόνια της εφηβείας. Ως κρισιμότερη περίοδος για τον πειραματισμό με το κάπνισμα θεωρείται η ηλικία γύρω στα 12 χρόνια. Η

μετάβαση από την πρώτη δοκιμή στο συστηματικό κάπνισμα γίνεται πολύ σύντομα. Η έναρξη του καπνίσματος συμπίπτει στην αρχή της εφηβείας ενώ συνδέεται άρρηκτα με τα βασικά της ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Οι περισσότεροι έφηβοι που καπνίζουν αναφέρουν ότι παρακινήθηκαν κυρίως από τους φίλους τους. Η ανάγκη ταυτίσεως και αποδοχής από την ομάδα των συνομηλίκων αναπτύσσεται σταδιακά στα χρόνια της εφηβείας. Οι συνομήλικοι ασκούν όλο και μεγαλύτερη επίδραση σ'ένα σύνολο από αξίες και συμπεριφορές ανάμεσα στις οποίες είναι και η καπνιστικές τάσεις και συνήθειες.

Ο φόβος της απόρριψης, η επιθυμία για αναγνώριση από τους συνομηλίκους, η ανάγκη να αισθάνεται ότι είναι μέλος της ομάδας, οδηγούν στον κοινωνικό πειραματισμό και στο κάπνισμα. Όταν η συνήθεια του καπνίσματος ευνοείται και από το περιβάλλον του σπιτιού από τις πράξεις και στάσεις των γονιών. Τα παιδιά που οι γονείς τους καπνίζουν έχουν διπλάσια πιθανότητα να εξελιχθούν σε καπνιστές. Η συνήθεια του καπνίσματος συνδέεται με την προσπάθεια του εφήβου να ανακαλύψει τρόπους, να ελέγχει τις συγκινησιακές καταστάσεις όπως θυμό άγχος κατάθλιψη. Το κάπνισμα στην εφηβεία συνυπάρχει με αρκετές δυσκολίες, ψυχοσωματικές ενοχλήσεις, προβλήματα υγείας, δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις και χαμηλή σχολική επίδοση.

Ενώ η άποψη του Ντον Ντικμέγιερ και Δρ. Γκάρυ Μακκαίη ("Γονείς και έφηβοι" Από τις συγκρούσεις στην συνεργασία εκδόσεις Θυμάρι σελ. 190) οι έφηβοι πιστεύουν ότι το κάπνισμα τους κάνει πιο παραδεκτούς από τους συνομηλίκους. Ή ταυτίζουν το κάπνισμα με μια ενήλικη

συνήθεια. Άλλοι θέλουν να επαναστατήσουν στους γονείς τους ή να τους εκδικηθούν. Άλλοι βρίσκουν το κάπνισμα συναρπαστικό, τους ερεθίζει η αίσθηση κινδύνου.

Οι έφηβοι που καπνίζουν αρνούνται όλοι την παρέμβαση των γονέων. Αν και προβλήματα υγείας μπορούν να εμφανιστούν δεν είναι μια κατάσταση που παρουσιάζει άμεσα κίνδυνο. Πολλοί γονείς ανησυχούν όταν τα παιδιά τους αρχίζουν να καπνίζουν, ψάχνουν τα ρούχα, το δωμάτιο του εφήβου, ή προσπαθούν να μυρίσουν την αναπνοή του. Αυτή η αντιμετώπιση ωθεί τον έφηβο να καπνίζει περισσότερο και χαλάει η σχέση γονιού - εφήβου.

Οι γονείς πρέπει από την στιγμή που ο έφηβος αρχίζει να καπνίζει, να εκφράσουν την ανησυχία τους για την υγεία του και τις επιπτώσεις του καπνού. Οι παρεμβάσεις που αποσκοπούν στην αποφυγή και στην διακοπή του καπνίσματος να επικεντρώνονται στην ενδυνάμωση της ικανότητας του ατόμου να χειρίζεται τόσο τις κοινωνικές πιέσεις όσο και τις ψυχικές συγκρούσεις.

ζ) ΑΛΚΟΟΛ

Σύμφωνα με την άποψη του Νίκου Μάνου (1988 σελ. 393) η χρήση διαφόρων ουσιών που έχει σαν σκοπό την αλλαγή της διάθεσης και της συμπεριφοράς είναι επιτρεπτή στα περισσότερα μέρη του κόσμου. Θεωρούμε όμως την χρήση μιας ουσίας παθολογική όταν στην λήψη της παρατηρούνται συμπτώματα και δυσπροσαρμοστική συμπεριφορά που θα θεωρούνται ανεπιθύμητα σε οποιαδήποτε πολιτισμική ομάδα.

Ο αλκοολισμός είναι από τα μεγαλύτερα ψυχοκοινωνικά προβλήματα.

Η άποψη του Martin Herbert (1996 σελ. 175) για το ίδιο θέμα είναι ότι η χρήση και η κατάχρηση των οινοπνευματωδών αυξάνεται κατακόρυφα στην εφηβεία. Οι έφηβοι αυτοί έχουν συνήθως δυσκολία στην χαλιναγώγηση της ορμής τους. Εκδηλώνουν επιθετικότητα και μάλιστα τα αγόρια προβάλλουν την αρρενωπότητά τους μέσω του ποτού και αρνούνται την τάση τους για εξάρτηση. Μερικοί απ'αυτούς εμφανίζουν προβλήματα συμπεριφοράς και παραπρωματικότητα.

Ο έφηβος που πίνει αισθάνεται δυνατός και πιστεύει ότι το ποτό αυξάνει το αίσθημα της δύναμης που νιώθει κανείς. Και τα αρνητικά οικογενειακά πρότυπα προδιαθέτουν τον έφηβο για υπέρμετρη κατανάλωση αλκοόλ.

Η εφηβεία είναι μια δύσκολη περίοδος για ορισμένους νέους ανθρώπους γι'αυτούς που πιέζονται στο σχολείο, για τους εφήβους που δεν έχουν καλές σχέσεις με τους γονείς τους ή με τους συνομήλικούς τους, όλα αυτά ενισχύουν τον «πειρασμό» όταν ένας άγνωστος προσφέρει σε ένα δυστυχημένο νέο κάτι που θα τον ευθυμήσει. Μερικοί έχουν την δύναμη να πουν «όχι». Το μεγαλύτερο ποσοστό λέει «ναι» γιατί θέλει να ικανοποιήσει την περιέργειά του ή υποχωρεί στην κοινωνική πίεση.

Ενώ η άποψη του Ντον Ντινκμέγιερ κ. Δρ. Γκάρυ Μακκαίη (“Γονείς και έφηβοι” Από τις συγκρούσεις στη συνεργασία εκδόσεις Θυμάρη σελ. 231-252) είναι ότι οι έφηβοι που κάνουν κατάχρηση αλκοόλ ίσως επιζητούν την

σύγκριση ή είναι μια μορφή επανάστασης προς τους γονείς τους και τους άλλους ενηλίκους ότι δεν μπορούν να τους ελέγξουν ή θέλουν να κερδίσουν την παραδοχή των συνομηλίκων, ή θέλουν να εκδικηθούν τους γονείς τους ή να αποφύγουν να αντιμετωπίσουν την ζωή.

Είναι πάρα πολύ δύσκολο οι γονείς να αντιμετωπίσουν έναν έφηβο που αισθάνονται ότι δεν σέβεται τον εαυτό του, την οικογένειά του και όλα τα «πιστεύω» της. Οι γονείς αισθάνονται τελείως ανίσχυροι. Αντί να αναζητήσουν ένα λογικό τρόπο δράσης, οι γονείς απελπίζονται όμως ο θυμός και η απελπισία δεν μπορούν να βοηθήσουν. Είτε ο έφηβος αναζητεί δύναμη, εκδίκηση, συγκίνηση, είτε κάποιον άλλον στόχο ή κατάχρηση ουσιών δηλώνει έλλειψη εμπιστοσύνης και αξίας στον εαυτό του. Επικοινωνώντας με σεβασμό οι γονείς βοηθούν τον αποθαρρυσμένο έφηβο να αρχίζει να ξανακτίζει τον αυτοσεβασμό του. Αν οι γονείς διαπληκτίζονται με τον έφηβο και επιτίθενται, ο έφηβος ωθείτε σε θέση άμυνας. Αν οι γονείς κατακρίνουν τον εαυτό τους δεν θα μπορέσουν να κάνουν τίποτα το εποικοδομητικό. Κατηγορώντας οποιοδήποτε άλλο οδηγούν το πρόβλημα σε αδιέξοδο. Αν παραδεχτούν ότι ο έφηβος έχει εξάρτηση από το αλκοόλ και αρχίσουν να ψάχνουν για τρόπους, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτήν την πρόκληση έχουν ξεκινήσει μια θετική διαδικασία. Αν το πρόβλημα κατάχρηση αλκοόλ γίνει πολύ μεγάλο για να το αντιμετωπίσει η οικογένεια πρέπει να ζητήσουν βοήθεια ειδικού.

η) ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ

Η χρήση ναρκωτικών είναι αρκετά διαδεδομένη ανάμεσα στους έφηβους και η κατάχρησή τους αποτελεί ένα οξυνόμενο πρόβλημα.

Σύμφωνα με την Susan Pick (“Πλάθοντας τη ζωή” εκδόσεις Φυτράκη 1997 σελ. 382) «Με τη λέξη ναρκωτικό εννοούμε οποιαδήποτε χημική ή φυσική ουσία που επηρεάζει έναν άνθρωπο και μπορεί να του προκαλέσει σωματικές ή συναισθηματικές αλλαγές ή και μεταβολές στη συμπεριφορά».

Η εφηβεία είναι μια φάση ζωής όπου έχουμε την εμφάνιση σημαντικών αλλαγών όπως η αναζήτηση της ταυτότητας, οι στόχοι, η ανεξαρτησία, η λήψη αποφάσεων, όλα αυτά παίρνουν μια διαφορετική χροιά. Για μερικούς έφηβους η διαδικασία αυτή είναι πιο δύσκολη και προβληματική απ’ότι για άλλους. Και στην φάση αυτή η αναζήτηση ίσως αποδειχθεί έντονη και γεμάτη αντιπαράθεσεις, ειδικά αν δεν μπορεί ο έφηβος να υπολογίσει στην οικογενειακή συντροφικότητα. Δηλαδή αν δεν υπάρχει επικοινωνία και υποστήριξη από την οικογένεια. Η δυσκολία που συναντούν οι γονείς στην εγκαθίδρυση σαφών κανόνων και ορίων μέσα στην οικογένεια έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία των εφήβων στο πλαίσιο της καθημερινής συμβίωσης με άλλα άτομα. Αυτό μπορεί να οδηγήσει τους εφήβους στην άγνοια ή στην υπέρβαση των κοινωνικών κανόνων. Συμπεριφορά που θα μπορούσε να οδηγήσει στην κατανάλωση ναρκωτικών ουσιών.

Ενώ η άποψη του Martin Herbert (1996 σελ. 182) για το ίδιο θέμα είναι ότι ο τύπος του νεαρού εφήβου που είναι πιθανό να εθιστεί, είναι ο ίδιος τύπος που στο τέλος της εφηβείας εμφανίζει σοβαρές ψυχικές διαταραχές. Το υπόβαθρο είναι συνήθως κοινό και στους δύο: ένα διαλυμένο σπίτι, γονεϊκές συγκρούσεις, ένας μη αποτελεσματικός πατέρας ή μητέρα, γονείς που προσφέρουν λίγα. Είναι σπάνια η περίπτωση να συναντήσει κανείς ένα νέο εθισμένο στα ναρκωτικά χωρίς πολύ σοβαρά οικογενειακά προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά δεν είναι η πραγματική αιτία του εθισμού, αλλά μάλλον η λήψη ναρκωτικών, είναι ένας από τους πολλούς τρόπους να αντιμετωπίσει κανείς τα δυσεπίλυτα προσωπικά του προβλήματα.

Ο παράγοντας κλειδί στην χρήση ναρκωτικών είναι η διαθεσιμότητα τους και τα άτομα πως θα παροτρύνουν τον έφηβο. Γενικά οι έφηβοι μαθαίνουν τα ναρκωτικά από τους συνομήλικούς τους, ή από άτομα που παρουσιάζουν άρνηση συμμόρφωσης στο κοινωνικά αποδεκτό και τρέπουν προς την εγκληματικότητα. Η επαναστατικότητα, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η κατάθλιψη, οι μικρές φιλοδοξίες για μόρφωση είναι συνήθως τα χαρακτηριστικά που συναντά κανείς στους εφήβους που παίρνουν ναρκωτικά.

Ο καλύτερος τρόπος βοήθειας είναι η πρόληψη της χρήσης ναρκωτικών. Η ήρεμη και αντικειμενική ενημέρωση και όχι η πρόκληση φόβου στο παιδί. Είναι πιθανό ότι θα προειδοποιήσει τους εφήβους για τους κινδύνους. Το σχολείο είναι ένας χώρος όπου περνούν καθημερινά πολλές ώρες οι έφηβοι και είναι και ο κατάλληλος χώρος πληροφόρησης για

τα ναρκωτικά. Η δυνατότητα που έχει το σχολείο να δώσει ακριβείς πληροφορίες μπορεί να ικανοποιήσει την έμφυτη περιέργεια των εφήβων και να βοηθήσει στην αποφυγή χρήσης ουσιών από τους εφήβους γνωρίζοντας όλες τις συνέπειες.

ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ

α) ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗΣ

Σ'αυτήν την ενότητα γίνεται μια προσπάθεια να κατανοηθεί τι είναι αυτοεκτίμηση. Σύμφωνα με την άποψη της Virginia Satir ("Πλάθοντας ανθρώπους" 1988 σελ. 41) «Η αυτοεκτίμηση ορίζεται ως η πίστη στην αξία του εαυτού» και «Αυτοεκτίμηση είναι η ικανότητα να δίνεις αξία στον εαυτό σου και να τον μεταχειρίζεσαι με αξιοπρέπεια, με αγάπη και αλήθεια».

Η Αναστασία Χουντουμάδη και η Λένα Πατεράκη ορίζουν την αυτοεκτίμηση ως «την αλήθεια της προσωπικής αξίας που έχει το άτομο για τον εαυτό του» (Λεξικό ψυχολογικών όρων Αθήνα - Γιάννενα 1989 σελ. 307).

Σύμφωνα με τον Άγγλο ψυχολόγο Lawtence η αυτοεκτίμηση είναι «Η συνολική αποτελεσματική αποτίμηση των ψυχοσωματικών και φυσικών χαρακτηριστικών την οποία πραγματοποιεί το άτομο» (Παιδαγωγική ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό Αθήνα 1989 τόμος 2ος σελ. 889).

«Αυτοεκτίμηση είναι η αξιολόγηση της προσωπικότητας από τον ίδιο τον εαυτό της, εκτίμηση των δυνατοτήτων των ιδιοτήτων και της θέσης της ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους» (Μεγάλη Σοβιετική εγκυκλοπαίδεια Αθήνα 1988 τόμος 4ος σελ. 889).

“Αυτοεκτίμηση ονομάζουμε την ικανότητα να έχουμε εμπιστοσύνη και σεβασμό προς τον εαυτό μας” (Susan Pick (“Πλάθοντας τη ζωή” εκδόσεις Φυτράκη 1997 σελ. 223).

Εκείνο που πρέπει να κατανοήσουμε εδώ είναι πως η αυτοεκτίμηση, η εκτίμηση της αξίας του εαυτού μας βασίζεται σε πιστεύω. Εκείνο που νομίζουμε ή πιστεύουμε για τον εαυτό μας καθορίζει την αυτοεκτίμησή μας.

β) ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΥΤΟ-ΕΚΤΙΜΗΣΗ

Σύμφωνα με την άποψη της Virginia Satir ("Πλάθοντας ανθρώπους" 1988 σελ. 41-43) τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανθρώπων με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι ακεραιότητα, ειλικρίνεια, υπευθυνότητα, συμπόνια, αγάπη και ικανότητα. Το άτομο πιστεύει στις ικανότητες του εκτιμώντας τη δική του αξία και δίνοντας αξία στον εαυτό του, μπορεί να δει και να σέβεται την αξία των άλλων. Όταν οι άνθρωποι αισθάνονται ότι δεν αξίζουν πιστεύουν ότι οι άλλοι θα τους ξεγελάσουν, θα τους υποτιμήσουν. Οι καλές ανθρώπινες σχέσεις και η κατάλληλη και τρυφερή συμπεριφορά πηγάζουν από ανθρώπους που έχουν αυξημένη αυτοεκτίμηση. Όσοι αγαπούν και εκτιμούν τον εαυτό τους είναι ικανοί να αγαπήσουν και να εκτιμήσουν τους άλλους.

Σύμφωνα με την άποψη της Carolyn M. Ball ("Αυτό-εκτίμηση" εκδόσεις Δίοδος 1992 σελ. 25) είναι ότι αν η χαμηλή αυτοεκτίμηση βασίζεται στην έκφραση ότι «δεν είμαι αρκετά καλός» η υγιής αυτοεκτίμηση βασίζεται στο «πιστεύω πως είμαι αρκετά καλός». Η αληθινή αυτοεκτίμηση λέει ότι «είμαι αρκετά καλός ακόμη και όταν κάνω λάθη, ακόμα και όταν τα επιτεύγματά μου είναι μικρά. Εγώ εκτιμώ την αξία του εαυτού μου ακόμη και όταν οι άλλοι δεν κάνουν κάτι τέτοιο». Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να έχουμε αυτοεκτίμηση και στις όμορφες και στις άσχημες καταστάσεις της ζωής μας. Αυτοεκτίμηση είναι να πιστεύεις χωρίς όρους ότι έχεις μεγάλη αξία και να νιώθεις ότι αγαπάς τον εαυτό σου χωρίς όρους.

Συνήθως η χαμηλή αυτοεκτίμηση βιώνεται σε εποχές που δεν ζούμε σύμφωνα με τις προσδοκίες μας ή με τις προσδοκίες των ανθρώπων του περιβάλλοντός μας. Δεν αποδεχόμαστε τα λάθη και τα ελαττώματά μας. Κρίνουμε τον εαυτό μας ή φοβόμαστε πως θα μας κρίνουν οι άλλοι για τα μειονεκτήματά μας.

Ενώ η περίπτωση αυτοεκτίμησης χαμηλής στάθμης σύμφωνα με την Virginia Satir (1988 σελ. 51) είναι όταν βλέπει κανείς υποτιμητικά τον εαυτό του διοχετεύεται με αρνητικά συναισθήματα. Ο εαυτός χάνει την δύναμή του και γίνεται θύμα «Αν δεν μου αρέσει ο εαυτός μου τον υποτιμάω, το τιμωρώ. Ξεκινάω να αντιμετωπίζω την ζωή από τη βάση του φόβου και της ανημποριάς και δημιουργώ μια κατάσταση στην οποία αισθάνομαι θύμα και φέρομαι σαν θύμα. Τιμωρώ τον εαυτό μου και τους άλλους χωρίς να βλέπω τι κάνω. Πότε φέρομαι δουλικά και πότε σαν τύραννος. Θεωρώ τους άλλους υπεύθυνους για τις πράξεις μου».

Το άτομο αισθάνεται ότι δεν το λογαριάζουν και απειλείται από απόρριψη και του λείπει η ικανότητα να δει σωστά τον εαυτό του. Μόνο όταν κάποιος δίνει αξία στον εαυτό του μπορεί να αγαπάει τους άλλους αναγνωρίζοντας την αξία τους.

Όσο πιο πολύ εκτιμάει κανείς τον εαυτό του, τόσο πιο λίγο απαιτεί από τους άλλους. Όσο πιο λίγο απαιτεί, τόσο περισσότερο τους εμπιστεύεται. Όσο πιο πολύ εμπιστεύεται τους άλλους και τον εαυτό του τόσο πιο πολύ μπορεί να αγαπάει. Η συμπεριφορά της αυτοεκτίμησης βάζει τέλος στην απομόνωση και στην αποξένωση ανάμεσα στους ανθρώπους και στα έθνη στην εποχή μας.

γ) ΠΩΣ ΧΤΙΖΕΤΑΙ Η ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕ- ΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Σύμφωνα με την άποψη της Susan Pick ("Πλάθοντας τη ζωή" εκδόσεις Φυτράκη σελ. 323-324) το παιδί μέσα στην οικογένεια αποκτά τις βάσεις που χρειάζεται για μια σωστή αυτοεκτίμηση, εκείνη που θα του επιτρέψει να νιώσει έτοιμο να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις της ζωής. Αν δεν πάρει αυτές τις βάσεις από την οικογένεια θα είναι ανέτοιμο να αντιμετωπίσει το μέλλον.

Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας της μητέρας και η συμπεριφορά της είναι πάρα πολύ σημαντικά για την ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και του αισθήματος αξίας των παιδιών. Με την υπομονή, το ενδιαφέρον, την υπευθυνότητα, την ικανοποίηση των αναγκών του δημιουργεί στο παιδί την αίσθηση της σιγουριάς και της εμπιστοσύνης στον εαυτό του.

Ενώ η άποψη της Virginia Satir (1988 σελ. 47-48) αισθήματα αξίας μπορούν να ανθίσουν μόνο μέσα σε μια οικογένεια όπου αναγνωρίζονται οι ατομικές διαφορές, εκφράζεται η αγάπη, τα λάθη χρησιμοποιούνται για να μάθει, η επικοινωνία είναι ανοιχτή, οι κανόνες ελαστικοί, αναπτύσσεται υπευθυνότητα. Όταν τα παιδιά μεγαλώνουν μέσα σε μια τέτοια οικογένεια τα έχουν καλά με τον εαυτό τους και είναι ικανά.

Ενώ τα παιδιά που μεγαλώνουν σε διαταραγμένες οικογένειες αισθάνονται ανάξια γιατί μεγαλώνουν με παραμορφωμένη επικοινωνία, με άκαμπτους κανόνες, τιμωρούνται για τα λάθη τους και δεν αποκτούν καμιά εμπειρία υπευθυνότητας. Τα παιδιά αυτά μεγαλώνουν με τον

κίνδυνο να αναπτύξουν καταστροφικές συμπεριφορές απέναντι στον εαυτό τους και στους άλλους. Ενώ σύμφωνα με την άποψη της Carolyn M. Ball ("Αυτοεκτίμηση" εκδόσεις Δίοδος 1992 σελ. 82). «Σε ένα υγιές σπίτι οι γονείς προσφέρουν ένα περιβάλλον που υποστηρίζει την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης. Και οι ίδιοι οι γονείς βιώνουν και οι ίδιοι υψηλή αυτοεκτίμηση. Ένας γονιός που διδάσκει αυτοεκτίμηση:

1. Εκφράζει απεριόριστο ενδιαφέρον, αποδοχή, ζεστασιά και κατανόηση. Διαχωρίζει τη συμπεριφορά του παιδιού από το τι είναι στην πραγματικότητα σαν ανθρώπινη ύπαρξη.
2. Αναγνωρίζει, σέβεται και ενθαρρύνει τις ατομικές διαφορές.
3. Δίνει ξεκάθαρα καθορισμένα και ενισχυμένα όρια. (Αν το σύστημα αξιών των γονέων αλλάζει αν είναι αβέβαια ή με συγκρούσεις η αίσθηση του παιδιού για το τι είναι σωστό ή λάθος δεν είναι ξεκάθαρη αλλά μπερδεμένη. Η αποτελεσματική πειθαρχία είναι σταθερή, συνεπής, άμεση σωστή και με καλοσύνη και ευγένια ώστε το παιδί να έχει ξεκάθαρη κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στις πράξεις και στις συνέπειες. Αυτό ενσταλάζει επίσης στο παιδί συναισθήματα αποδοτικότητας, ασφάλειας εμπιστοσύνης).
4. Ακούει προσεκτικά προσφέρει ευκαιρίες για ατομική έκφραση και αποφασιστικότητα μέσα στα κατάλληλα όρια.
5. Ενθαρρύνει την αυτοδυναμία και την εξερεύνηση.
6. Διδάσκει το παιδί να επενδύει στις δυνάμεις μάλλον παρά να εστιάζει στις αδυναμίες.

7. Ανταποκρίνεται υποστηρίζοντας το σε απογοητεύσεις και αποτυχίες. Δεν κατηγορεί αλλά δεν προστατεύει το παιδί από την αποτυχία. Του διδάσκει τον τρόπο να τα βγάζει πέρα.
8. Προσφέρει τα κατάλληλα πρότυπα έχοντας επίγνωση ότι τα παιδιά αντιγράφουν ότι βλέπουν.»

Ενώ η άποψη της Susan Pick (1992 σελ. 324) αν η αυτοεκτίμηση δεν αναπτυχθεί με επιτυχία μέσα στον πυρήνα της οικογένειας υπάρχει πιθανότητα να νιώσει το παιδί απόρριψη και μοναξιά, να υποτιμήσει τον εαυτό του και να αισθανθεί ανίκανο να εκπληρώσει τους στόχους του.

Στην εφηβεία η αυτοεκτίμηση περνά μια κρίση γιατί η εικόνα που έχουν τα παιδιά για το σώμα τους διέρχεται αλλαγές και προκαλεί σύγχυση ρόλων. Στο στάδιο αυτό ο έφηβος αναρωτιέται, αμφιβάλλει, απορρίπτει και απαιτεί από τους ενήλικους να τον βοηθήσουν αν επιτύχει τους στόχους του για να ενδυναμώσει την εκτίμησή του. Ο έφηβος θέλει να είναι ελεύθερος και ανεξάρτητος, να ανακαλύψει την δική του ταυτότητα. Πρέπει να κατανοούμε και να πιστεύουμε στις δυνάμεις του εφήβου, αυτό θα τον βοηθήσει να αποκτήσει πίστη στον εαυτό του να είναι υπεύθυνος με υψηλή αυτοεκτίμηση και ικανότητα να μάχεται τις πεποιθήσεις του.

Έτσι οι γονείς πρέπει να αποτελούν τους «καθρέφτες» οι οποίοι αντανακλούν στα παιδιά τις ικανότητές τους, βοηθώντας να αποκτήσουν το αίσθημα αυτοπεποίθησης μέσα στην οικογένεια και στην κοινωνία.

Ενώ η άποψη του Χρήστου Τάνου (“Αυτοεκτίμηση και αξιολογικό σύστημα των εφήβων” Αθήνα 1985 σελ. 57-59) οι συνέπειες της σχολικής εμπειρίας ακολουθούν τις επιπτώσεις της οικογενειακής εμπειρίας. Το σχολείο λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στην μελέτη της αυτοεκτίμησης όχι μόνο η σχολική επίδοση, οι σχέσεις δασκάλου μαθητή, ο τόπος του σχολείου επενεργούν στην αυτοεκτίμηση του παιδιού αλλά και του δασκάλου.

Το παιδί με την είσοδό του στο σχολείο αποκτά ένα σημείο αναφοράς που αφήνει τα ίχνη του στο δικό του κόσμο. Εκτός από τον γονιό είναι τώρα και ο δάσκαλος ο «σπουδαίος άλλος» στην ζωή του που αποτελεί καινούργια πηγή πληροφόρησης για τον εαυτό του.

Η επίδοση του μαθητή όσο και η ιδέα που σχηματίζει για τον εαυτό του εξελίσσονται σύμφωνα με τη γνώμη και τις προσδοκίες του δασκάλου του. Έτσι σύμφωνα με τα παραπάνω, η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνία ευρύτερα είναι οι κύριοι ή ίσως οι μοναδικοί παράγοντες ανάπτυξης τόσο του εαυτού, όσο και της εκτίμησής του.

δ) Η ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΟΔΗΓΕΙ ΣΕ ΥΓΙΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Σύμφωνα με την Johnson - Τούρνα (1990) η αυτοεκτίμηση το να γνωρίζει το άτομο την αξία του, δεν σημαίνει ότι χαρακτηρίζεται από αυτοπεποίθηση και αυτοσεβασμό. Πρέπει το άτομο εκτός από το να γνωρίζει τις δυνατότητες του να έχει σεβασμό στον εαυτό του. Ακόμη η ίδια υποστηρίζει ανάλογα αν το άτομο λειτουργεί σε υψηλά επίπεδα ΨΩ δηλαδή αν έχει αποκτήσει κάποιο ικανοποιητικό επίπεδο

διαφοροποίησης και ανεξαρτησίας από την μητέρα αποκτά περισσότερη αυτοεκτίμηση, αυτοσεβασμό, αυτοπεποίθηση. Συνεπώς η αυτοεκτίμηση - αυτοσεβασμός - αυτοπεποίθηση εξαρτάται από τα επίπεδα ΨΩ που θα κατακτήσει το άτομο και είναι σημαντικοί παράγοντες της ψυχολογικής ωριμότητας.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη της Carolyn M. Ball ("Αυτοεκτίμηση" εκδόσεις Δίοδος σελ. 179) όταν θεραπεύουμε τον εαυτό μας δηλαδή τον αποδεχόμαστε και τον έχουμε σε υψηλή υπόληψη που είναι η βάση της αυτοεκτίμησης θεραπεύουμε τις προσωπικές μας σχέσεις, την οικογένεια, τον πλανήτη μας. Το θεραπευτικό στοιχείο είναι η αγάπη.

Όταν αγαπάμε τον εαυτό μας βιώνουμε τον εαυτό μας σαν να περιβάλλεται από αγάπη. Όταν έχει εδραιωθεί η αυτοεκτίμηση μας αλλάζει η αλληλεπίδρασή μας με τους άλλους. Δημιουργούμε υγιείς σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους την εργασία τον κόσμο μας. Από την στιγμή που αναγνωρίζουμε τα λάθη μας γινόμαστε πιο ανεκτικοί στα σφάλματα των άλλων.

Ενώ η άποψη της Virginia Satir (1989 σελ. 52) είναι ότι όταν κάποιος αγαπάει τον εαυτό του και νοιάζεται δεν θα κάνει ποτέ κάτι για να τον πληγώσει, να τον υποτιμήσει, να τον καταστρέψει, να το ταπεινώσει αυτόν ή κάποιον άλλον και δεν θα θεωρήσει τους άλλους υπεύθυνους για τις πράξεις του. Όσοι νοιάζονται για τον εαυτό τους δεν θα τον καταστρέψουν με ναρκωτικά, με οινόπνευματώδη, με το

κάπνισμα και δεν θα επιτρέψουν τους άλλους να τους κακομεταχειριστούν ψυχικά και σωματικά.

Ένα σημαντικό στοιχείο στην αυτοεκτίμηση είναι να αποδεχόμαστε την μοναδικότητά μας. Αυτό σημαίνει ότι οι γονείς δεν πρέπει να ζητούν από το παιδί να μεγαλώσει σύμφωνα με την εικόνα του γονιού και αντίστροφα. Το παιδί θα έχει ομοιότητες και διαφορές από τον κάθε γονιό και όλα τα ανθρώπινα πλάσματα. Έτσι οι γονείς πρέπει να ανακαλύπτουν, να εξερευνούν και να αναζητούν αντί να δικάζουν, να κρίνουν και να καλουπώνουν. Έτσι πρέπει να υπάρχει μια ατμόσφαιρα αγάπης χωρίς όρους και μια στάση χωρίς διάθεση κριτικής.

Ενώ η άποψη του Χρήστου Τάνου (“Αυτοεκτίμηση και αξιολογικό σύστημα των εφήβων” Αθήνα 1985 σελ. 57) όταν το γονικό μοντέλο ανατροφής του παιδιού εμφανίζει ως γνωρίσματα την αυταρχικότητα, την αδιαφορία, την έλλειψη αγάπης, τότε μπορεί να αναπτύξει το παιδί αρνητικές στάσεις απέναντι στον εαυτό του. Ενώ αντίθετα όταν τον χαρακτηρίζουν η αγάπη, η αναγνώριση, η φροντίδα, προετοιμάζουν οι γονείς όχι μόνο την εκτίμηση του παιδιού προς τον εαυτό του, αλλά και τις φιλικότερες διαθέσεις προς το περιβάλλον.

Η οικογένεια, το σχολείο, η κοινωνία είναι οι κύριοι παράγοντες ανάπτυξης του εαυτού, όσο και της εκτίμησης του ατόμου. Οι εκτιμήσεις του εαυτού από μέρος του ατόμου εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα κατά την περίοδο της εφηβείας. Αυτό επειδή ο έφηβος αποκτά μεγαλύτερη συνείδηση του εαυτού του αλλά και τις χρειάζεται πολύ

περισσότερο για να καταστρώσει σχέδια, να στηρίξει αποφάσεις και να θεμελιώσει διαπροσωπικές σχέσεις.

Ενώ η άποψη της Susan Pick (σελ. 325) είναι ότι «Η αυτοεκτίμηση πρέπει να γίνει αισθητή ως η πηγή ενέργειας του εαυτού μας. Δεν χρειαζόμαστε την αναγνώριση των άλλων, ή πραγματική αυτοεκτίμηση μας επιτρέπει να αποκτούμε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, να είμαστε ελεύθεροι, δημιουργικοί, χαρούμενοι, φιλικοί, ερωτικοί, να νιώθουμε γεμάτοι και με ικανότητα να προσφέρουμε και να δεχόμαστε».

Ε. ΕΦΗΒΟΙ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ

α) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με την άποψη του Μαρκαντώνη (“Οικογένεια Μητρότητα και Αναδοχή” εκδόσεις Μαυρομάτη Αθήνα 1991 σελ. 329 έως 332) η οικογένεια επιδρά στο παιδί από την γέννησή του και για πολλά χρόνια μέχρι την πλήρη ανεξαρτητοποίησή του στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και στο περίγραμμα του ιδεολογικού του «πιστεύω».

Έφηβοι και γονείς μπαίνουν σε μια περίοδο δημιουργίας νέου είδους σχέσεων. Μαζί με την ανάγκη ανεξαρτησίας των νέων που οδηγεί στην απομάκρυνσή τους από το σπίτι, έχουμε μια αλλαγή στις σχέσεις γονιών και παιδιών. Αν ο έφηβος θέλει να αποκτήσει κοινωνική συναισθηματική και σεξουαλική ωριμότητα, θα στρέψει το ενδιαφέρον του προς τους συνομηλικούς στους οποίους θα διοχετεύσει ένα μεγάλο μέρος του συναισθηματικού του αποθεματικού που πριν διέθετε μόνο για τους γονείς του.

Ενώ η άποψη του Κοσμόπουλου (“Ψυχολογία και οδηγητική παιδικής και νεανικής ηλικίας” Αθήνα σελ. 142-143) είναι ότι οι σχέσεις γονέων και παιδιών την περίοδο αυτή χαρακτηρίζονται από μια κατάσταση αμοιβαίας δυσπροσαρμοστίας. Οι έφηβοι αλλάζουν συμπεριφορά απέναντι στους γονείς. Ασκούν κριτική στους γονείς τους για την συμπεριφορά τους. Δείχνουν πως η εξουσία των γονιών είναι δυσβάστακτη και ανεξήγητη. Κατηγορούν ακόμη τους γονείς τους για έλλειψη κατανόησης προς αυτούς και για νοοτροπία συντηρητική, μικροαστική. Βέβαια δεν

βλέπουν όλοι οι έφηβοι τους γονείς τους έτσι. Βασικοί είναι κάποιοι παράγοντες (όπως το περιβάλλον, οι συνθήκες ζωής της οικογένειας, η μόρφωση γονιών και παιδιών) που θα δώσει έναν ειδικό τόνο στις αντιδράσεις που θα παρουσιαστούν.

Η άποψη της Χουρδάκη ("Ψυχολογία της οικογένειας" Αθήνα 1995 σελ. 173-175) για το ίδιο θέμα είναι ότι η στάση όλων των εφήβων απέναντι στους γονείς τους δεν είναι ίδια. Εδώ παίζουν σημαντικό ρόλο η προσωπικότητα των γονέων, οι σχέσεις που έχουν με το παιδί τους, η προσωπικότητα του παιδιού αν είναι αγόρι ή κορίτσι, το νευρικό σύστημα του παιδιού. Πολύ σημαντικό είναι να έχει φίλους ώστε ξεκόβοντας με τους γονείς, να είναι έτοιμο να ενταχθεί εκεί. Όλα αυτά είναι καθοριστικοί παράγοντες.

Η πρώτη στάση του εφήβου απέναντι στους γονείς του είναι απορριπτική. Δεν τους παραδέχεται. Τώρα η εκτίμηση, η αγάπη και ο θαυμασμός αρχίζουν σιγά - σιγά να καταρρέουν. Μια δεύτερη στάση του εφήβου είναι η στάση της ειρωνείας. Οτιδήποτε τους ενοχλεί στους γονείς τους βγαίνει στην επιφάνεια με την μορφή ειρωνείας. Τρίτη στάση είναι η επαναστατική. Πιο έντονη είναι αυτή η στάση σε κατηγορίες γονέων που δεν μπόρεσαν να συνεννοηθούν με τα παιδιά τους σε μικρότερη ηλικία.

Ενώ η άποψη του Κων. Μάνου ("Ψυχολογία του εφήβου" εκδόσεις Γρηγόρη σελ. 198-200) είναι ότι σοβαρότερο πρόβλημα στις σχέσεις γονέων και εφήβων, είναι το θέμα χειραφέτησης των εφήβων. Πολλοί γονείς ενθαρρύνουν από τη μικρή ακόμη ηλικία τα παιδιά τους να αποκτήσουν

κάποια ανεξαρτησία στις ενέργειές τους, να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και υπευθυνότητες. Αλλά από την άλλη μεριά δείχνουν δυσανασχέτηση όταν συνεχώς οι έφηβοι στρέφονται προς τους μεγάλους για συμβουλές και βοήθεια.

Αβεβαιότητα και σύγχυση παρατηρούνται και στον ίδιο τον έφηβο. Από την μια μεριά επιθυμεί να είναι ασφαλής και να μην αναλαμβάνει ευθύνες. Πολλές φορές οι γονείς υπόσχονται ανεξαρτησία στους εφήβους αλλά στην πράξη δεν την πραγματοποιούν. Οι γονείς έχουν την διάθεση να επιτρέψουν ανεξαρτησία στα παιδιά τους αλλά οι κίνδυνοι τους υποχρεώνουν να κρατούν τα ηνία.

Ενώ η άποψη του Αναστασιάδη ("Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας" Αθήνα 1993 σελ. 45-50) είναι ότι στην αγωγή του εφήβου χρειάζεται πολύ προσοχή για να μην φτάσουν οι γονείς σε ακρότητες. Το παραχάϊδεμα, το καλόπιασμα, η υπερπροστασία τόσο και ο αυταρχισμός, ο εξαναγκασμός και η καταπίεση των εφήβων δεν είναι οι σωστοί τρόποι αγωγής. Οι γονείς δεν πρέπει να κάνουν τίποτα για τους εφήβους εφόσον μπορούν να το κάνουν μόνοι τους. Γιατί με τον τρόπο αυτό οι έφηβοι χάνουν την αυτοπεποίθησή τους και νομίζουν ότι δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν μόνοι τους την ζωή. Τόσο ο υπερπροστατευτισμός όσο και ο υπερβολικός φιλελευθερισμός που αγγίζει τα όρια της αδιαφορίας είναι επιζήμια και τα δύο. Ένας γονέας που ενθαρρύνει την ανάπτυξη της ανεξαρτησίας και αυτάρκειας του παιδιού και απαιτεί υπεύθυνη και παραδεκτική συμπεριφορά από τον έφηβο που δεν είναι αυταρχικός η υπερβολικά ελαστικός και αδιάφορος αυτός ακολουθεί τη σωστή αγωγή.

Ενώ σύμφωνα με τον Δρ. Ντον Ντικμέγιερ και Γκάρυ Μακκαίη. (“Γονείς και έφηβοι. Από τις συγκρούσεις στην συνεργασία” Εκδόσεις Θυμάρι σελ. 19) η βασική αρχή για μια αποτελεσματική γονεϊκή συμπεριφορά είναι «Όλα τα μέλη της οικογένειας, γονείς και παιδιά, πρέπει να μάθουν να ζουν ισότιμα. Η έννοια της ισοτιμίας σημαίνει ότι ούτε οι γονείς, ούτε οι έφηβοι είναι ανώτεροι, ο ένας από τον άλλον, ούτε τιμωρούν ή ενεργούν από θέση δύναμης. Η σχέση μεταξύ τους είναι δημοκρατική, ο σεβασμός αντικαθιστά την επανάσταση και η συνεργασία τον εξαναγκασμό».

β) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΣΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Κατά την διάρκεια της εφηβείας αν και η επίδραση της οικογένειας γίνεται ολοένα μικρότερη εξακολουθεί να αποτελεί το επίκεντρο του κόσμου του εφήβου και την πηγή συναισθηματικής του στήριξης. Ο βαθμός επιρροής της μητέρας και του πατέρα στον έφηβο εξαρτάται από τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα δύο μέρη. Αρχικά είναι απαραίτητο να ειπωθεί ότι σε αντίθεση με την εκτεταμένη οικογένεια του παρελθόντος στην σημερινή εποχή επικρατεί η τάση να θεωρούνται οι γονείς η μοναδική πηγή ανατροφής και ενίσχυσης των παιδιών.

Σύμφωνα με την άποψη του Γ. Κρασανάκη (“Θέματα ψυχολογίας του εφήβου” Ηράκλειο 1992 σελ. 117) το έργο της μητέρας είναι μεγάλο και ιερό. Αυτή θα μεγαλώσει το παιδί και θα καλλιεργήσει τις πνευματικές του δυνάμεις. Η μητέρα θα μεταδώσει τις υλικές και πνευματικές αξίες, θα καλ-

λιεργήσει τις γνωστικές και συναισθηματικές λειτουργίες του αναπτυσσόμενου ανθρώπου για να ζει αρμονικά με τον εαυτό του και τους άλλους. Καμιά ανθρώπινη σχέση δεν είναι τόσο αγνή, τόσο ανιδιοτελής όσο η σχέση μητέρας - παιδιού. Η αγάπη είναι απεριόριστη. Το συναίσθημα παραμένει σταθερό ακόμη και όταν η μητέρα γίνεται θύμα της επιθετικότητας ή της ταπεινωτικής στάσης ή συμπεριφοράς των εφήβων.

Ενώ η άποψη του Κοσμόπουλου ("Ψυχολογία της οδηγητικής παιδικής και νεανικής ηλικίας" εκδόσεις Γρηγόρη σελ. 171-173) για το ίδιο θέμα είναι ότι η μητέρα είναι το πρόσωπο εκείνο που ζει περισσότερο από όλα τα μέλη της οικογένειας με το παιδί. Η επίδραση που έχει η παρουσία της μητέρας στον έφηβο έχει να κάνει με το είδος σχέσης που έχει δημιουργηθεί στα παιδικά χρόνια. Αν έχει σωστά τοποθετηθεί κατά τα παιδικά χρόνια διευκολύνεται και η σχέση γονιών και εφήβων στα 12, 14, 15 χρόνια εξέγερσης και ανυπακοής. Εδώ βασική προϋπόθεση είναι η ωριμότητα των γονιών και ιδιαίτερα η λύση του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Γιατί βλέπουμε στην προτελευταία φάση της εφηβείας την στροφή της κοπέλας προς τον πατέρα και του αγοριού προς την μητέρα. Δηλαδή ο πατέρας είναι πιο αγαπητός από την κόρη, πιο ανοιχτός σ' αυτήν, η δε μητέρα αποτελεί πρόσωπο εμπιστοσύνης για τις εκμυστηρεύσεις συχνότερα του γιού.

Ενώ η άποψη της Χουρδάκη ("Οικογενειακή ψυχολογία" εκδόσεις ελληνικά γράμματα Αθήνα 1995 σελ. 176) για το ίδιο θέμα είναι ότι πολλές μητέρες καθώς μεγαλώνουν τα

κορίτσια τους τα βλέπουν σαν αντίπαλες. Η μητέρα βλέπει την κόρη της να μεγαλώνει και να την αφήνει στην άκρη. Η μητέρα έχει περισσότερες δοσοληψίες με το αγόρι. Το αγόρι εναντιώνεται στην αρχή με την μητέρα γιατί την βλέπει πια σαν γυναίκα, σαν άλλο φύλο, δεν του αρέσει σαν εκπρόσωπος του άλλου φύλου. Επειδή ο ίδιος ο έφηβος δεν μπορεί, δεν είναι ακόμη έτοιμος να δεχτεί και να δημιουργήσει σχέσεις με το άλλο φύλο. Συνηθισμένο είναι το φαινόμενο του αγοριού που ενώ ξεκίνησε επαναστατικό κάνει στροφή σιγά - σιγά προς την μητέρα και προσκολλάται σ' αυτήν. Η ταύτιση αντί να γίνει προς τον πατέρα που είναι το ανδρικό πρότυπο γίνεται προς την μητέρα και τότε ενισχύεται το "οιδιπόδειο σύμπλεγμα" και δεν σπάει στο μέλλον.

Ενώ η άποψη του Ιωάννη Χασάπη ("Ψυχολογία της προσωπικότητας" εκδόσεις Βασιλόπουλου Αθήνα 1980 σελ. 274) είναι ότι υπάρχει μια ομάδα μητέρων που επιδιώκουν να συζητούν με τις κόρες τους ελεύθερα σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε έφηβος κορίτσι, όπως είναι η επαγγελματική αποκατάσταση, η σχέση με το άλλο φύλο, η εξωτερική εμφάνιση, η φιλία.

Αυτές οι μητέρες εμπιστεύονται την κρίση και την συμπεριφορά των κοριτσιών τους σχετικά με τις φιλίες τους με άλλα κορίτσια και επιθυμούν να τις γνωρίσουν. Παράλληλα προσπαθούν να μην παρεμβαίνουν εμφανώς στις υποθέσεις τους, χωρίς όμως να σταματούν να τις συμβουλεύουν. Όμως κάποιες μητέρες αδυνατούν να επικοινωνήσουν με τις κόρες τους να συζητούν και να ανταλλάσσουν τις απόψεις τους άφοβα για διάφορα θέματα. Παρατηρείται μια

τεταμένη ατμόσφαιρα που τροφοδοτείται από εναντίωση, ανταγωνισμό και αμηχανία. Μάλιστα η έλλειψη διαλόγου μεταξύ τους διαφαίνεται από το γεγονός ότι το θέμα της σεξουαλικής συμπεριφοράς παραμένει ανέπαφο.

Παρόλα αυτά είναι γεγονός ότι η μητέρα έχει πιο θετική επικοινωνία με το αγόρι έφηβο απ'ότι με το κορίτσι. Στην αρχή το αγόρι ξεσηκώνεται ενάντια στην μητέρα και κατ'επέκταση ενάντια στο γυναικείο της πρόσωπο με εμφανέστερη επιθετική διάθεση. Αν και εδώ έχει ιδιαίτερη σημασία ο τρόπος διαπαιδαγώγησης της μητέρας προς το αγόρι - έφηβο.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι έφηβοι γιοί και κόρες όσον αφορά τον ρόλο της μητέρας στην ανατροφή τους δέχονται μεγαλύτερη επίδραση απ'αυτή. Ακόμη βλέπουμε ότι ο γονιός του αντιθέτου φύλου είναι περισσότερο επιεικής και προσεγγίζει περισσότερο θετικά τον έφηβο σε σχέση με τον γονιό του ίδιου φύλου. Αυτό συμβαίνει στην σχέση του αγοριού - εφήβου με την μητέρα.

γ) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Σύμφωνα με την άποψη του Μπερνάρ Μυλντόρφ ("Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια" εκδόσεις Οδυσσέας σελ. 50-53) η λειτουργία της οικογένειας "πυρήνα" τροφοδοτείται και από την σχέση του πατέρα με τον έφηβο. Ο ρόλος του πατέρα εκτός του ότι χαρακτηρίζεται από μια σύνθεση από προσδοκίες και τρόπους συμπεριφοράς στα πλαίσια της

οικογένειας, συμπεριλαμβάνει επίσης την προσωπική δομή και τον βαθμό πνευματικής ωριμότητας.

Όσον αφορά το ρόλο του πατέρα κρίνεται αναγκαίο να αναφερθεί ότι το πατρικό αίσθημα σε αντίθεση με το μητρικό που κατά κάποιο τρόπο χρειάζεται εννιά μήνες για να διαμορφωθεί, διαπλάθεται στην διάρκεια των χρόνων συγκατοίκησης με το παιδί. Έτσι το πατρικό αίσθημα υφίσταται συνέχεια νέους μετασχηματισμούς και αυτό διαφαίνεται ιδιαίτερα στην σχέση του πατέρα με τον έφηβο.

Σύμφωνα με την άποψη του Αναστασιάδη (Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1993 σελ. 271) είναι απαραίτητη η παρουσία του πατέρα για τα παιδιά του κατά την εφηβική τους ηλικία. Ο ίδιος ο έφηβος μπορεί να προσπαθεί να ξεφύγει από την σκιά του πατέρα του όμως έχει ανάγκη και τον χρειάζεται να τον καθοδηγήσει στην κρίσιμη αυτή ηλικία έχοντας τον ως πρότυπο.

Ο άξιος πατέρας όμως πρέπει να περιορίζεται μόνο στο να βοηθήσει το παιδί του να ξεκινήσει στην ζωή, ώστε ο έφηβος να τραβήξει το δικό του δρόμο προς την ανεξαρτησία. Ο πατέρας επιδρά σημαντικά στην διαμόρφωση της όλης προσωπικότητας του εφήβου. Η επίδρασή του στην πνευματική και γνωστική ανάπτυξη του αγοριού αρχίζει από την βρεφική ηλικία με διάφορα παιχνίδια που παίζει μαζί του, ενώ με το κορίτσι η επίδραση γίνεται αργότερα με λεκτικά ερεθίσματα (ομιλία, έπαινος, κολακεία) με προθυμία, με βοήθεια και ενδιαφέρον για την ανατροφή του.

Ενώ η άποψη της Αννέ - Λορέ φον (Ψατέρας ο νέος ρόλος του άνδρα στην οικογένεια” εκδόσεις Νότος Αθήνα

1981 σελ. 19-22) μετά την περίοδο της οιδιπόδειας δόμησης και της εκμάθησης του οιδιπόδειου συμπλέγματος η είσοδος στην εφηβεία θέτει οδυνηρά προβλήματα στο παιδί που τις περισσότερες φορές είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν από τους γονείς. Αρχικά όσον αφορά τον έφηβο αγόρι ο πατέρας αποτελεί πηγή αρσενικών και μάλιστα πολύ ουσιαστικής ταύτισης γι' αυτόν. Μολονότι στην αρχή παρατηρούνται κάποιες συγκρούσεις κατόπιν αρχίζει να επικρατεί η παραδοχή και η συνεργασία.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο έφηβος κατανοεί αυτά που αισθάνεται για την πατρική φιγούρα, τον εμπιστεύεται περισσότερο και τον προσεγγίζει με μεγαλύτερη άνεση. Έτσι η θέληση της ταύτισης με το πατρικό πρόσωπο είναι ξεκάθαρα συνειδητή και ως συνέπεια επέρχεται το γεγονός ότι οι διαπροσωπικές του σχέσεις έχουν ενδυναμωθεί και μάλιστα πατέρας και γιος παρουσιάζουν την τάση να φέρονται σαν "φίλοι" μεταξύ τους. Ο έφηβος χρειάζεται τον πατέρα ο οποίος θα του προσφέρει ψυχολογική υποστήριξη και συμβουλές στα δύσκολα στάδια της εφηβικής ηλικίας.

Ενώ η άποψη της Χουρδάκη ("Οικογενειακή ψυχολογία" εκδόσεις ελληνικά γράμματα 1995 σελ. 201) είναι ότι ο ρόλος του πατέρα παίζει πάρα πολύ σημαντικό ρόλο στην ωριμότητα των εφήβων ιδιαίτερα για τα αγόρια. Γιατί στην εποχή μας οι πατέρες δεν εξισορροπούνται στο θέμα αγωγής των παιδιών συνήθως παίρνουν δύο στάσεις. Είναι οι αυστηροί του παλιού καιρού που κρατούν σε απόσταση το παιδί τους, ή το αντίθετο δεν έχουν γνώμη, δεν χαλούν χατήρι, ξέρουν να έχουν διάλογο μόνο με το πορτοφόλι.

Έτσι αν ο πατέρας είναι επιεικής, άβουλος μια φυσιογνωμία που απλώς βρίσκεται εκεί μπερδεύεται η σχέση των παιδιών ιδιαίτερα αν είναι αγόρι. Είναι πολύ ανασταλτικό στην ωριμότητα του αγοριού ο ανώριμος πατέρας. Το αγόρι θέλει να βλέπει ένα πατέρα με κύρος γνώμη που την ώρα που τον χρειάζεται να είναι παρών, να μην γυρίζει τις πλάτες.

Ενώ η άποψη του Κοσμόπουλου (“Ψυχολογία και οδηγητική παιδικής και νεανικής ηλικίας” εκδόσεις Γρηγόρη σελ. 160) είναι ότι ο πατέρας δεν πρέπει να λησμονεί την δική του εφηβεία. Επιβάλλεται η γενική τουλάχιστον ενημέρωση για τις μεταβολές που συμβαίνουν κατά την εφηβεία. Αν δεν κατανοήσει τις μεταβολές αυτές του σώματος του συναισθήματος και της διανόησης δεν είναι δυνατό να κατανοήσει τον γιό ή την κόρη του και να διαδραματίσει επιτυχή ρόλο πλησίον τους.

Γενικά συμπεραίνουμε ότι το πατρικό αίσθημα χάνει προοδευτικά την ιδιαιτερότητά του όταν οι έφηβοι γίνουν πιο ώριμοι όπως και το μητρικό. Ωστόσο δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι η έλλειψη της αρσενικής εικόνας μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο δημιουργεί ανασφαλείς προσωπικότητες με ανεπαρκή στοιχεία στο χαρακτήρα τους. Επομένως η πατρική φιγούρα είναι απαραίτητη μέσα στην πυρηνική οικογένεια και μπορεί να κατευθύνει τον έφηβο σωστά, εφόσον ξεπεραστούν τα προβλήματα.

ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ Ή ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Α) ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Σύμφωνα με την άποψη της Virginia Satir ("Πλάθοντας ανθρώπους" εκδόσεις Κέδρος σελ. 72-75) «Η επικοινωνία είναι ο σημαντικότερος παράγοντας που καθορίζει τι είδους σχέσεις αυτό το πλάσμα θα δημιουργήσει με τους άλλους και τι θα του συμβεί στη ζωή». Η ικανότητα μας να επικοινωνούμε, μας βοηθάει να δημιουργούμε οικειότητα με τους άλλους και να μπορούμε να συνεννοηθούμε. Η επικοινωνία έχει πολλές πλευρές. Είναι το μέτρο που δύο άνθρωποι μετρούν την αξία του εαυτού, ο ένας του άλλου. Περιλαμβάνει τις πληροφορίες που δίνονται και παίρνονται και τους τρόπους που χρησιμοποιούνται και ερμηνεύονται.

Κάθε επικοινωνία μαθαίνεται. Τα στοιχεία που χρησιμοποιεί ο καθένας μας κατά την διαδικασία της επικοινωνίας είναι τα εξής.

Χρησιμοποιούμε τα σώματά μας. - Χρησιμοποιούμε τις αξίες μας (τα οφείλω και τα πρέπει για τον εαυτό μας και τους άλλους). - Χρησιμοποιούμε τον εγκέφαλό μας. Η πρώτη βασική εκπαίδευση για την επικοινωνία γίνεται μέσα στην οικογένεια. Εδώ χρησιμοποιείται η επικοινωνία για την ανάπτυξη στοργικών σχέσεων.

Ενώ η άποψη της Susan Pick ("Πλάθοντας τη ζωή" εκδόσεις Φυτράκη 1997 σελ. 275-276) είναι ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις μπορούν να αποτελέσουν σημαντική πηγή ικανοποίησης αν υπάρχει ανοιχτή και καθαρή

επικοινωνία. Αν η επικοινωνία είναι συγκεχυμένη και επιθετική δημιουργούνται προβλήματα. Μέσα από την εξάσκηση μπορεί κανείς να μάθει να επικοινωνεί ανοιχτά και καθαρά. Ένα από τα στοιχεία είναι η αυτοεπιβεβαίωση.

Αυτοεπιβεβαίωση σημαίνει να υπερασπιζόμαστε τα δικαιώματά μας εκφράζοντας αυτό που πιστεύουμε, που σκεφτόμαστε, που νιώθουμε με τρόπο άμεσο και σαφή και στην κατάλληλη στιγμή. Με το να μην εκφράζουμε αυτό που πραγματικά αισθανόμαστε μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση άγχους, των επαγγελματικών προβλημάτων, των εντάσεων στις κοινωνικές και οικογενειακές σχέσεις. Έτσι όταν ένας άνθρωπος μπορεί να εκφράζει αυτό που νιώθει με τρόπο καθαρό και ανοιχτό, οι άλλοι τον σέβονται και τον εκτιμούν, έτσι επιτυγχάνεται αμοιβαιότητα στην επικοινωνία. Δηλαδή η ανοιχτή και καθαρή επικοινωνία είναι πολύ πιθανό να προκαλέσει ως ανταπόκριση από τους άλλους, μια ίδιου τύπου επικοινωνία.

Ενώ η άποψη του Δρ. Ντον Ντινκμέγιερ και Δρ. Γκάρυ Μακκαίη ("Γονείς και έφηβοι" Από τις συγκρούσεις στη συνεργασία εκδόσεις Θυμάρι σελ. 109-110) είναι ότι με την λέξη επικοινωνία οι περισσότεροι άνθρωποι εννοούν την ομιλία. Η ομιλία είναι ένα μόνο μέρος της επικοινωνίας. Ίσως είναι και το λιγότερο σημαντικό στο αρχικό στάδιο γνωριμίας δύο ανθρώπων. Κατά την διάρκεια της επικοινωνίας πολύ σημαντικό είναι το άτομο που επικοινωνείτε να σας ακούει. Οι έφηβοι αισθάνονται σημαντικοί όταν οι γονείς τους τους ακούν. Το να εκφράζει κανείς τα συναισθήματά του και τις σκέψεις του είναι μέρος

της επικοινωνίας. Το σημαντικότερο είναι να μπορεί κανείς να διακρίνει πότε πρέπει να ακούει και πότε να εκφράζει τα συναισθήματά του. Αν οι γονείς επιθυμούν να δημιουργήσουν μια θετική σχέση με τον έφηβο είναι απαραίτητο τα συναισθήματα, οι πεποιθήσεις, οι γνώμες να μοιράζονται για να αναπτυχθεί στενή σχέση και αμοιβαίος σεβασμός.

Και το σημαντικότερο βήμα είναι να μάθουν οι γονείς να ακούν τους έφηβους. Γιατί ακοή σημαίνει ότι σέβεστε τον έφηβο. Πολλοί έφηβοι δεν μοιράζονται τα συναισθήματα με τους γονείς τους γιατί οι γονείς αντιδρούν με τέτοιο τρόπο που αποθαρρύνουν την επικοινωνία.

Η επικοινωνία ενθαρρύνεται με τις ανοιχτές απαντήσεις και όχι με τις κλειστές. Με την ανοιχτη απάντηση φαίνεται ότι ο γονιός έχει καταλάβει τι προσπαθεί να πει ο έφηβος. Ενώ με την κλειστή απάντηση φαίνεται ότι ο γονιός δεν έχει καταλάβει. Και συχνά εκλαμβάνονται σαν κριτική, ερμηνεία, ή ανάλυση. Χρησιμοποιώντας οι γονείς την αντανακλαστική ακοή δείχνουν ότι καταλαβαίνουν τα συναισθήματα του εφήβου.

Όταν οι έφηβοι δεν ακούν ή δεν συνεργάζονται ίσως αυτό οφείλεται στο ότι το μήνυμα σας ακούγεται στο δεύτερο πρόσωπο (εσύ) και όχι στο πρώτο πρόσωπο (εγώ). Το μήνυμα στο πρώτο πρόσωπο περικλείει σεβασμό προς τον έφηβο. Δεν υπάρχουν διαταγές ούτε λύσεις, ο έφηβος καταλαβαίνει πολύ καλά τι πρέπει να κάνει. Αποφεύγοντας οι γονείς να δίνουν λύσεις στα προβλήματα του εφήβου κάνουν έκκληση στη νοημοσύνη του εφήβου στον καλό

χαρακτήρα και στην επιθυμία του για συνεργασία. Αυτό είναι το μεγαλύτερο δείγμα σεβασμού.

Ενώ η Virginia Satir (1989 σελ. 107) επισημαίνει ότι για να είναι σωστή η επικοινωνία θα πρέπει αυτά που σκέφτεται και νιώθει κανείς, αυτά να δείχνει. Η ασυμφωνία ανάμεσα στην προφορική και στην μη προφορική επικοινωνία, παράγει διπλά μηνύματα. Υποστηρίζει ότι στις περισσότερες διαταραγμένες οικογένειες επικρατούσε η επικοινωνία με διπλά μηνύματα και αυτό ως αποτέλεσμα της χαμηλής αυτοεκτίμησης των μελών της οικογένειας. Στην οικογένεια κάθε επικοινωνία πρέπει να στοχεύει στην αλήθεια και να αποτελείται από απλά και όχι από διττά μηνύματα για να εξασφαλίζεται η αγάπη και η εμπιστοσύνη, στοιχεία απαραίτητα για την υγιή ανάπτυξη των μελών.

- Διάλογος

Σύμφωνα με την άποψη του Αναστασιάδη ("Ψυχοπαιδαγωγική εφηβικής ηλικίας" Αθήνα 1993 σελ. 115-116) οι βασικοί κανόνες του διαλόγου είναι οι εξής: Συζήτηση πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, ανταλλαγή απόψεων, επιχειρηματολογία, περίληψη, συμπεράσματα διαλόγου.

Βασικό σημείο στην διεξαγωγή του διαλόγου είναι ότι πρέπει να αναγνωρίζετε πάντα από τους συζητητές ότι ο άλλος έχει το δικαίωμα να έχει εντελώς διαφορετική γνώμη από τους άλλους. Για να πετύχει ο διάλογος, οι συζητητές πρέπει να νιώθουν άνετα και να διεξάγεται σε κλίμα συντροφικότητας. Οποσδήποτε ο συνομιλητής πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι τον καταλάβαμε καλά. Πρέπει να

γνωρίζουμε ότι ο έφηβος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στην κριτική. Οι ενήλικοι πρέπει να αποφεύγουν τις εκφράσεις κριτικής και επίκρισης. Για να υπάρξει επιτυχία στην διεξαγωγή του διαλόγου μας με τον έφηβο, πρέπει ο συζητητής να ακούει τον άλλον με συμπάθεια και προσοχή, συνοψίζει με σαφήνεια τις απόψεις του συνομιλητή του, αποφεύγει τις επικρίσεις και τις υβριστικές εκφράσεις και στο τέλος εκφράζει τις δικές του απόψεις.

Ενώ η Χουρδάκη ("Οικογενειακή ψυχολογία" εκδόσεις Ελληνικά γράμματα σελ. 214) αναφέρει τις εξής βασικές αρχές που διευκολύνουν τον διάλογο:

1) Να μην προκαλούμε εμείς την συζήτηση στο παιδί αν δεν είναι ώριμο να τη δεχτεί. Να αφήνουμε στους έφηβους την πρωτοβουλία του διαλόγου. Μερικοί γονείς κυρίως πατέρες ανησυχούν πάνω στο χειρισμό του διαλόγου και βιάζονται ορίζοντας μια επίσημη συνάντηση του διαλόγου.

Αν το παιδί δεν είναι έτοιμο θα σταματήσει το διάλογο ή δεν θα καταλάβει τίποτα με αποτέλεσμα όταν θα είναι ώριμο να μην έχει την δυνατότητα να έρθει μόνος του να μας κουβεντιάσει.

2) Δεύτερη αρχή να λέμε πάντοτε την αλήθεια στον έφηβο. Γιατί λέγοντας την αλήθεια ανοίγουμε δρόμο, ανοίγουμε διάλογο, αυτό μας ενδιαφέρει.

3) Μια άλλη αρχή είναι η απάντηση που θα δώσουμε στο παιδί να είναι στα μέτρα του. Δεν θα τα λέμε όλα μαζεμένα. Θα λέμε μόνο αυτό που έχει σήμερα ανάγκη ν' ακούσει.

Ενώ η άποψη του Άδωνη Κωνσταντινίδη ("Οι γονείς μπροστά στα εφηβικά προβλήματα" Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Κύπρου σελ. 23-24) είναι ότι ο διάλογος με τους εφήβους δεν είναι πάντα εύκολος και χρειάζεται πολύ υπομονή και ειδικά σε θέματα νεανικού ενδιαφέροντος που είναι φυσικό να μην εκτιμούμε γιατί μας χωρίζει ο χρόνος και οι εμπειρίες μας. Είναι δύσκολος ο διάλογος και για άλλους λόγους όπως ότι οι έφηβοι υποστηρίζουν κάτι με πάθος. Δεν δέχονται υποδείξεις και αντίθετα, ηδονίζονται με την αναμέτρηση.

Παρ'όλα αυτά οι γονείς έχουν υποχρέωση να βοηθήσουν τα παιδιά να εκφράσουν τις σκέψεις τους και να διαφωνήσουν μαζί μας. Γιατί έστω και αν διαφωνούν οι γονείς πρέπει να δείξουν υπομονή και λογική. Έτσι οι έφηβοι αποκτούν το συναίσθημα ότι οι άλλοι και κυρίως οι γονείς τους αναγνωρίζουν την αξία της σκέψης τους και σέβονται την προσωπικότητά τους.

Έτσι όταν οι γονείς κάνουν διάλογο με τους εφήβους, πρέπει να είναι ήρεμοι και να μην φανατίζονται. Την υποστήριξη των απόψεων με λογικά επιχειρήματα και την διάθεση να δεχτούμε την σκέψη τους που είναι στηριγμένη σε σωστή επιχειρηματολογία. Αυτά όλα διδάσκουν τα παιδιά τους δείχνουν τον τρόπο να συζητούν να ακούν και να εκθέτουν τις απόψεις τους.

Έτσι μέσα από την ανταλλαγή, τον έλεγχο και την παράθεση ιδεών και απόψεων, αρχίζει ο έφηβος να διαμορφώνει τα προσωπικά του πιστεύω. Μέσα από την συζήτηση και τον σωστό διάλογο μπορεί να φανεί ότι δεν είμαστε γονείς και έφηβοι - σε αντίθετη παράταξη.

- Αμοιβή - Τιμωρία

Σύμφωνα με την άποψη του Ντον Ντινκμέγιερ και Δρ. Γκάρντ Μακκαίη (1998 σελ. 158). Η αμοιβή και η τιμωρία δεν απέδωσαν ποτέ ικανοποιητικά. Είναι μέθοδοι που δείχνουν έλλειψη σεβασμού για το άτομο. Ο έφηβος που κινητοποιείται από την αμοιβή και την τιμωρία συνηθίζει στην εξάρτηση, είναι φοβισμένος και ανασφαλής και πολύ πιθανό είναι να επαναστατήσει.

Η αμοιβή χρησιμοποιείται με την έννοια της δωροδοκίας «Εάν κάνεις αυτό, θα σου κάνω εκείνο». Με την πρώτη ευκαιρία ο έφηβος μπορεί να πει «Θα κάνω αυτό αν μου δώσεις εκείνο».

Συνήθως οι γονείς τιμωρούν όταν δεν έχουν άλλο τρόπο να σταματήσουν την ανεύθυνη συμπεριφορά του εφήβου. Όλες αυτές οι μορφές τιμωρίας μαθαίνουν στα παιδιά ότι εκείνο που μετράει είναι η δύναμη. Προκαλούν μνησικακία και επανάσταση. Οι έφηβοι δεν δέχονται ούτε ξύλο, ούτε χαστούκια, ούτε βρισιές. Οι έφηβοι που μεγάλωσαν με τιμωρία πιστεύουν ότι έχουν το δικαίωμα να τιμωρήσουν και αυτοί τους γονείς τους.

Οι γονείς που χρησιμοποιούν την τιμωρία δεν βοηθούν στην μάθηση και στην ανάπτυξη του εφήβου. Αντί να τους τιμωρούν πρέπει να τους αφήνουν να δοκιμάζουν τις συνέπειες μιας κατάστασης.

Ενώ η άποψη του Τζέϊμς Άρθουρ Χάντφιλντ ("Παιδικότητα και εφηβεία" σελ. 358) είναι ότι οι θετικές μέθοδοι χειρισμού του παιδιού είναι πολύ προτιμότερες από τις αρνητικές. Η τιμωρία, η κατηγορία, η αποδοκιμασία,

εμποδίζουν τις κακές πράξεις. Ενώ η επιδοκιμασία και η ενθάρρυνση προτρέπουν σε καλές πράξεις. Η αποδοκιμασία και η τιμωρία επιδρούν μέσω του φόβου και ο φόβος έχει την ιδιότητα να παραλύει τις πράξεις του εφήβου και πρέπει να αποφεύγεται.

- Συμφωνίες - Συμβόλαια

Σύμφωνα με την άποψη του Martin Herbert (Αθήνα 1996 σελ. 281-282) το να διαπραγματευόμαστε με το γιο ή με την κόρη μας, μια συμφωνία ή κάποιο γραπτό συμβόλαιο είναι τεχνικές που μπορούν να αποδειχτούν εξαιρετικά αποτελεσματικές για την εξομάλυνση διαπροσωπικών δυσκολιών και συμφωνιών.

Τα συμβόλαια μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε για να επανακτήσουμε κάποιο κέρδος στις μεταξύ μας σχέσεις. Οι συμφωνίες έχουν ως αποτέλεσμα την οργάνωση των αμοιβαίων ανταλλαγών. Καθορίζουν ποιος θα κάνει τι για ποιον και κάτω από ποιες συνθήκες. Τα συμβόλαια καθιστούν αναγκαίο το διάλογο, ενθαρρύνουν την επικοινωνία σχετικά με τους ατομικούς και τους οικογενειακούς στόχους. Διδάσκουν την τέχνη του συμβιβασμού.

Μπορούν να συμπεριλαμβάνουν ποινές σε περίπτωση παραβίασης των όρων του συμβολαίου και μπορούν να γίνουν ο θεμέλιος λίθος για την ανάπτυξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Σε περιόδους κρίσης όταν οι έφηβοι και οι γονείς είναι θυμωμένοι και πικραμένοι τα συμβόλαια περιέχουν την ευκαιρία στην οικογένεια να σπάσει τους φαύλους κύκλους της εκδίκησης και του παραλόγου.

Ενώ η άποψη της Virginia Satir (“Πλάθοντας ανθρώπους” εκδόσεις Κέδρος σελ. 366) είναι ότι η τήρηση συμφωνιών πρέπει να είναι ο στόχος των ενηλίκων για να κερδίσουν τον σεβασμό των εφήβων. Οι γονείς δεν πρέπει να δίνουν υποσχέσεις αν δεν σκοπεύουν να τις κρατήσουν. Δεν πρέπει οι γονείς να θυσιάζουν τα όριά τους για να έχουν καλύτερες σχέσεις με τον έφηβο, το πιθανότερο είναι ότι το παιδί θα χάσει την εμπιστοσύνη του. Οι ενήλικοι πρέπει να ξεκαθαρίσουν τα όρια και τις υποχρεώσεις τους και να ενεργούν σύμφωνα με αυτά. Ο καθένας πρέπει να έχει τα όριά του και ο έφηβος και ο γονιός. Αυτό σημαίνει σεβασμός. Οι γονείς πρέπει να μένουν σταθεροί στις αποφάσεις τους και στις συμφωνίες που κάνουν με τους εφήβους. Να κρατούν με ειλικρίνεια τα όριά τους.

- Ενθάρρυνση

Σύμφωνα με την άποψη του Francis Walton (“Κερδίστε τους εφήβους από 13-19 στο σπίτι και στο σχολείο” εκδόσεις Θυμάρι σελ. 36) ενθαρρύνω έναν άνθρωπο σημαίνει του δίγω το μήνυμα ότι πιστεύω σ’αυτόν όπως είναι. Ο έφηβος έχει ανάγκη από ενδείξεις για να μπορέσει να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στην παιδική ηλικία και στους μεγάλους. Είναι πολύ σημαντικό και ενθαρρυντικό να νιώσει ότι οι γονείς του, η μητέρα και ο πατέρας του τον εμπιστεύονται.

Χαρακτηριστικό είναι το μήνυμα που δίνουν οι γονείς «Σε ξέρω καλά, θα βρεις τρόπο να αντιμετωπίσεις το πρόβλημα που σε απασχολεί». Αυτό το μήνυμα έρχεται σε αντίθεση με την τακτική πολλών γονιών που βιάζονται να δίνουν συμβουλές ή να ασκούν κριτική στους εφήβους.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη του Ντον Ντινκμέγιερ και Γκάρυ Μακκαίη - Τζών Κάρλσον ("Μάθε να παραδέχεσαι, να ενθαρρύνεις, να πειθαρχείς και να σέβεσαι τον εαυτό σου και τους άλλους" εκδόσεις Θυμάρι σελ. 135) η κοινωνία που ζούμε ψάχνει για λάθη. Γι'αυτό είναι πολύ σημαντικό οι γονείς να αποτελέσουν για τους εφήβους αστείρευτη πηγή ενθάρρυνσης. Η αποθάρρυνση είναι η κυριότερη αιτία για την αρνητική συμπεριφορά των εφήβων. Ενώ η ενθαρρυντική σχέση που θα καλλιεργήσουμε θα αναπτύξει το θάρρος του εφήβου για να αντεπεξέλθει στις δυσκολίες της ζωής, σχολικές, κοινωνικές, σεξουαλικές, πνευματικές. Ο γονιός που ενθαρρύνει:

1. Εκτιμάει και δέχεται τον έφηβο.
2. Επικοινωνεί μαζί του με τέτοιο τρόπο ώστε τον βοηθάει να δημιουργήσει το αίσθημα της επάρκειας και αυτό-εκτίμησης.
3. Εκδηλώνει εμπιστοσύνη και πίστη στον έφηβο.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη του Ντράϊκωρς Ρούντολφ ("Η πρόκληση να είμαστε γονείς" εκδόσεις Θυμάρι σελ. 86) όλες οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει το παιδί και ο έφηβος βασίζονται σε κάποια μορφή αποθάρρυνσης. Ίσως οι ίδιοι οι γονείς και άτομα από το περίγυρο να τον έχουν αποκαρδιώσει, οι αποτυχημένες προσπάθειες να πετύχει μια εργασία ή να αποκτήσει μια ικανότητα του προκάλεσαν την έλλειψη πίστης απέναντι στις ίδιες τις δυνάμεις του.

Οι γονείς πρέπει να ενισχύσουν την αυτοεμπιστοσύνη του παιδιού τους. Η ενθάρρυνση είναι για την ανάπτυξη του παιδιού ότι είναι το νερό για το φυτό. Ούτε το παιδί μπορεί να ωριμάσει χωρίς ενθάρρυνση, ούτε το φυτό χωρίς νερό.

Ακόμη ο Ντράϊκωρς τόνισε πόσο σημαντικό είναι να αναπτύξουμε το θάρρος να μην είμαστε τέλειοι. Υποστήριξε ότι η αποθάρρυνση βρίσκεται στη ρίζα όλων των ανθρωπινων προβλημάτων. Οι ενήλικοι και τα παιδιά δεν συμπεριφέρονται άσχημα αν έχουν θάρρος και πιστεύουν ότι μπορούν να κερδίσουν μια θέση στην ζωή. Οι φυλακές και τα ψυχιατρεία μας είναι γεμάτα από άτομα που έχουν φτάσει στο ανώτερο σημείο αποθάρρυνσης. Η διαπίστωση αυτή είναι κάτι που πρέπει να αναγνωρίσουμε και να αντιμετωπίσουμε.

Ενώ η άποψη του ντον Ντινκμέγιερ και Γκάρυ Μακκαίη ("Γονείς και έφηβοι" Από τις συγκρούσεις στην συνεργασία εκδόσεις Θυμάρι σελ. 93-97) ενθάρρυνση είναι η διαδικασία κατά την οποία συγκεντρώνουμε την προσοχή μας στα θετικά σημεία ενός ατόμου για να καλλιεργήσουμε την αυτοπεποίθηση και την εκτίμηση στον εαυτό του. Όταν οι γονείς παραδεχτούν και αποδεχτούν τις ικανότητες του εφήβου τους τότε μόνο είναι δυνατό να τους ενθαρρύνουν.

Οι γονείς στην σχέση τους με τον έφηβο πρέπει να δώσουν έμφαση στα θετικά σημεία. Οι θετικές προσδοκίες και η ενθάρρυνση πάνε χέρι - χέρι. Οι γονείς που ενθαρρύνουν δέχονται τα παιδιά τους όπως είναι. Βασικά στοιχεία είναι να δείχνουν εμπιστοσύνη στον έφηβο, να αναγνωρίζουν την προσπάθεια του εφήβου και την πρόοδο του και να δίνουν έμφαση στα προσόντα και στις δυνατότητές του. Η ενθάρρυνση δεν είναι ένας τρόπος να καταφέρουμε τους εφήβους να κάνουν ότι θέλουμε εμείς. Είναι ένας τρόπος να βοηθήσουμε τον έφηβο να εκπληρώσει τους δικούς του στόχους. Ανεξάρτητα από τις επιθυμίες των

γονιών τους θα κάνουν τις δικές τους επιλογές. Αφήνοντας τους να κάνουν ελεύθερα τις επιλογές τους σε μια ατμόσφαιρα ανοιχτή και με παραδοχή τους βοηθάμε να αυξήσουν την εμπιστοσύνη και τον αυτοσεβασμό τους.

Δεν πρέπει να συγχέουμε την ενθάρρυνση με τον έπαινο. Ο έπαινος κερδίζεται με την επιτυχία, κανείς δεν παίρνει έπαινο αν δεν κερδίσει. Ενώ η ενθάρρυνση μπορεί να δοθεί σε κάποιον ακόμη και αν δεν πετύχει. Για την προσπάθεια, την πρόοδο και το ενδιαφέρον. Η ενθάρρυνση δεν ανταμοίβει, αναγνωρίζει και παραδέχεται.

Έτσι με την ενθάρρυνση γονείς και έφηβοι επικοινωνούν ισότιμα. Δίνει έμφαση στα θετικά σημεία. Οι έφηβοι ανακαλύπτουν τις δυνατότητές τους και αισθάνονται σίγουροι και χρήσιμοι. Οι έφηβοι που ενθαρρύνονται βρίσκουν το κουράγιο να μην είναι τέλειοι. Έχουν την ευθύνη της συμπεριφοράς τους. Εκτιμούν την πρόοδο που κάνουν και την ικανότητά τους να παίρνουν αποφάσεις.

- Πειθαρχία

Σύμφωνα με την άποψη του Τζαίημς Άρθουρ ("Παιδικότητα και εφηβεία" εκδόσεις Θυμάρι σελ. 150-151) η σύγχρονη άποψη για την πειθαρχία τόσο για το παιδί όσο και για τον ενήλικο είναι ότι ο στόχος της είναι η σωστή χρήση και η κατεύθυνση των έμφυτων παρορμήσεων. Η πειθαρχία είναι απαραίτητη για την ελευθερία της προσωπικότητας έτσι και η ελευθερία είναι απαραίτητη για την πειθαρχία. Η μόνη πειθαρχία που έχει αξία είναι η αυτοπειθαρχία και για να μπορεί να την έχει το παιδί πρέπει να είναι ελεύθερο να πράττει και να εκλέγει.

Υπάρχει σωστή και λαθεμένη πειθαρχία. Η λαθεμένη καταπιέζει και συντρίβει, η σωστή πειθαρχία ελέγχει και κατευθύνει. Η πρώτη οδηγεί στην ανταρσία και στην νεύρωση, η δεύτερη χαρίζει ελευθερία.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη του Τζων Κάρλσον ("Μάθε να παραδέχεσαι, να ενθαρρύνεις, να πειθαρχείς, να σέβεσαι τον εαυτό σου και τους άλλους" εκδόσεις Θυμάρι σελ. 86) η επιβολή της πειθαρχίας βασίστηκε πάνω στην παράδοση. Οι ενήλικοι θεωρούνται ανώτεροι από τα παιδιά.

Αυτές οι παραδοσιακές μέθοδοι πειθαρχίας προϊόντα ενός αυταρχικού παρελθόντος δεν έχουν καμιά πέραση. Η εξωτερική πίεση και η τιμωρία δεν φέρνουν κανένα αποτέλεσμα. Όσο για την επιβολή πειθαρχίας με την ανταμοιβή ή την τιμωρία, η μέθοδος αυτή φέρνει αποτελέσματα μόνο μέσα σ'ένα αυταρχικό περιβάλλον. Είναι αναγκαίο να αντικατασταθεί από μεθόδους που διδάσκουν την αυτοπειθαρχία μέσα σε ένα δημοκρατικό περιβάλλον χωρίς την εσωτερική παρόρμηση οποιουδήποτε, εκπαιδευτική επίδραση υπονομεύει την ανάπτυξη του ατόμου. Στο σημερινό δημοκρατικό κλίμα τα παιδιά θεωρούν τον εαυτό τους ισότιμο μέλος της κοινωνίας και συχνά όταν δεν τους φερόμαστε με σεβασμό αρνούνται να συμμορφωθούν.

Ενώ η άποψη του Ντον Ντινκμέγιερ και Δρ. Γκάρντ Μακκαίη (σελ. 157-158) η πειθαρχία είναι μια μέθοδος που βοηθάει τους έφηβους να γίνουν υπεύθυνοι και ανεξάρτητοι, να ζουν υπεύθυνα και παραγωγικά. Οι γονείς όταν βλέπουν τον έφηβο να αντιδρά πρέπει να γνωρίζουν ότι η αντίδραση συνήθως ξεκινά όταν ο έφηβος αισθάνεται ότι με τους γονείς

τους έχει μια σχέση αφέντη - δούλου. Οι έφηβοι θέλουν να αποκτήσουν την ατομικότητά τους και θέλουν να τους φέρονται με αξιοπρέπεια και σεβασμό.

Η τιμωρία είναι αρνητική, η πειθαρχία δεν είναι. Η πειθαρχία που πρέπει να προσφέρουν οι γονείς πρέπει να οδηγεί στην αυτοπειθάρχηση και να οδηγεί τον έφηβο προς μια υπεύθυνη ανεξαρτησία. Είναι απαραίτητο οι γονείς να συμπεριλαμβάνουν τους εφήβους στην λήψη αποφάσεων. Αυτή είναι μια μέθοδος ενθάρρυνσης που ενισχύει την αυτοεκτίμηση. Εάν ο έφηβος αισθάνεται καλά με τον εαυτό του έχει λιγότερες πιθανότητες να επαναστατήσει ή να αντισταθεί. Όταν οι γονείς είναι σε θέση να προσφέρουν επιλογές, ο έφηβος αισθάνεται ανεξάρτητος υπεύθυνος και ικανός. Προσφέροντας επιλογές ενθαρρύνεται την συνεργασία μαζί τους. Όταν οι γονείς συμπεριφέρονται με σεβασμό στον έφηβο ενθαρρύνουν την ωριμότητα, την υπευθυνότητα και την αυτοεκτίμηση.

Οι τέσσερις τρόποι δημοκρατικής αντιμετώπισης της πειθαρχίας είναι η αντανακλαστική ακοή, τα μηνύματα σε πρώτο πρόσωπο η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων και οι φυσικές και λογικές συνέπειες.

Οι γονείς και οι δάσκαλοι μπορούν να εφαρμόσουν μια αποτελεσματική μέθοδο πειθαρχίας εφόσον παραιτηθούν από την επιδίωξη να πάρουν στα χέρια τους όλη την εξουσία είτε στο σχολείο είτε στο σπίτι.

B) ΙΔΡΥΣΗ ΣΧΟΛΗΣ ΓΟΝΕΩΝ

Σύμφωνα με την άποψη του Αναστασιάδη ("Ψυχοπαιδαγωγική εφηβικής ηλικίας" Αθήνα 1993 σελ. 38-40) στην

εποχή μας οι γονείς και γενικά οι ενήλικοι ανησυχούν πολύ για τους εφήβους. Και οι έφηβοι παραπονιούνται για τους γονείς τους. Γι' αυτό η αγωγή σήμερα είναι πολύ δύσκολη και επιβάλλεται να ιδρυθούν ειδικές σχολές γονέων για τους γονείς και τους υποψηφίους γονείς.

Τέτοιες σχολές λειτουργούν εδώ και χρόνια στην Γαλλία και σε άλλες προηγμένες χώρες. Σχετικές προσπάθειες άρχισαν στην χώρα μας από το 1962. Ξεκίνησαν στην Αθήνα ως παράρτημα της διεθνούς ομοσπονδίας για την εκπαίδευση των γονέων. Έκτοτε δημιουργήθηκαν σε πολλές πόλεις είτε μεμονωμένα σεμινάρια για γονείς, είτε συστηματικές σχολές με την πρωτοβουλία και την υποστήριξη τοπικών φορέων (Δήμος, Σύλλογοι κ.λ.π.). Στις σχολές αυτές ψυχολόγοι και ειδικοί επιστήμονες διδάσκουν και κατατοπίζουν τους γονείς για τα προβλήματα των παιδιών και εφήβων και την βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στην οικογένεια.

Οι σχολές αυτές αποβλέπουν στο να διαφωτίσουν και να βοηθήσουν τους γονείς να κατανοήσουν την ψυχολογία και τα προβλήματα των παιδιών τους σε διάφορες φάσεις της ηλικίας. Να συνειδητοποιήσουν την δική τους ψυχολογία και τους παράγοντες που τη διαμορφώνουν για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα. Ύστερα από την εισήγηση του ειδικού ακολουθεί συζήτηση και δίνεται ευκαιρία στους γονείς να ανταλλάξουν σκέψεις και απόψεις γύρω από τα οικογενειακά τους προβλήματα και να αποκτήσουν νέους ορίζοντες και προοπτικές.

Ενώ σύμφωνα με την άποψη της Χουρδάκη (“Οικογενειακή ψυχολογία” εκδόσεις Ελληνικά γράμματα σελ. 347) «η οικογένεια είναι μια ζωντανή πραγματικότητα είναι κάτι ρευστό που πρέπει να το αναπροσαρμόσουμε. Αυτό είναι το μέγα αίτημα της εποχής μας που σήμερα ίσως δεν το έχουν συνειδητοποιήσει σε μια πλατιά έκταση αλλά που εμείς το βλέπουμε βασικό θέμα. Είναι ο κύριος σκοπός των Σχολών γονέων. Να διατηρηθεί η οικογένεια μας μέσα από προσαρμογές και αυτές μελετούμε. Ειδικότερα χρειάζεται αναπροσαρμογή των μελών της οικογένειας των συζύγων, των παιδιών, των γονέων».

Οι σχολές γονέων απευθύνονται σε όλους τους πολίτες της κοινωνίας, γονείς ή μελλοντικούς γονείς με στόχο την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση τους σε θέματα που σχετίζονται με τον γονεϊκό ρόλο την ανάπτυξη και την συμπεριφορά των παιδιών, την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων που έχουν κοινούς προβληματισμούς, τόσο σαν γονείς όσο και σαν κάτοικοι της ίδιας γειτονιάς καθώς και την γενικότερη πληροφόρηση σε κοινωνικά και επιστημονικά θέματα.

Γ). Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΛ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

Α. Στα σχολεία

Αρχικά ένας κοινωνικός λειτουργός μπορεί να εργαστεί στα σχολεία όπου έρχεται σε άμεση επαφή με τους εφήβους καθώς και με τους γονείς του. Μέσα στα σχολεία ο ΚΛ θα

μπορούσε να εφαρμόσει και τις τρεις μεθόδους κοινωνικής εργασίας.

1. Κοινωνική εργασία με άτομα

Σε σχέση με τη μέθοδο αυτή θα έχει κάποιες περιπτώσεις που είτε θα παραπέμπονται από τους καθηγητές είτε πιθανώς οι ίδιοι οι έφηβοι θα απευθύνονται στην υπηρεσία του σχολείου.

2. Κοινωνική εργασία με ομάδες

Ο ΚΛ εφαρμόζοντας τη μέθοδο αυτή θα μπορούσε να οργανώσει ομάδες μαθητών οι οποίες θα έχουν πολιτιστικό και επιμορφωτικό ρόλο, όπως για παράδειγμα ομάδα θεάτρου μουσικής, αθλητικές ομάδες, ομάδα ανακύκλωσης. Πολλές από αυτές τις ομάδες βοηθούν εφήβους που χαρακτηρίζονται από μικροαταξία, υπερκινητικότητα, απάθεια, διάθεση κλοπής, και επιθετικότητας. Μέσα από αυτές τις ομάδες ο ΚΛ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει μεθόδους θετικής ενίσχυσης ώστε να πετύχουν τους εξής στόχους:

- I. Να κερδίσει ο έφηβος αναγνώριση σε κάποιο ρόλο.
- II. Να δραστηριοποιηθεί κάνοντας την ζωή του και τη ζωή στο σχολείο πιο ενδιαφέρουσα.
- III. Να καλλιεργήσει την ικανότητα του να σκέφτεται (Φράνσις Γουόλτον ("Κερδίστε τους εφήβους 13-19 στο σπίτι και στο σχολείο" Δ' έκδοση 1982 σελ. 57-58).

3. Κοινωνική εργασία με κοινότητα

Σ' αυτό το σημείο ο ρόλος του ΚΛ σχετίζεται με την κοινότητα, δηλαδή τα άτομα και τις υπηρεσίες στην περιοχή

που βρίσκεται στο σχολείο - και γιατί όχι και σε άλλες περιοχές. Κατ'αυτόν τον τρόπο, ο ΚΛ θα μπορούσε να συνεργάζεται με πηγές και υπηρεσίες της κοινότητας ώστε να ευαισθητοποιηθούν περισσότερο στο θέμα της νέας γενιάς και των προβλημάτων της και παράλληλα να οργανωθούν κάποιες εκδηλώσεις για ενημέρωση και δραστηριοποίηση των ίδιων των εφήβων για κάποια θέματα και προβλήματα όπως είναι το AIDS, τα ναρκωτικά, οι σχέσεις των δύο φύλων.

Επιπρόσθετα ο ΚΛ θα μπορούσε να συνεργαστεί με τους καθηγητές και ακόμα περισσότερο να αποτελέσει το συνδετικό κρίκο καθηγητών - μαθητών που θα στοχεύει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων μεταξύ τους και στη συνειδητοποίηση και από τις δύο πλευρές του ρόλου των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους.

Επίσης θα ήταν δυνατό να συνεργαστεί με τους γονείς των μαθητών και συγκεκριμένα με το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων. Παράλληλα θα μπορούσαν - ανάλογα βέβαια με το ενδιαφέρον των γονιών - να οργανώσουν ομάδες, συζήτηση γονέων κατά τις οποίες θα μπορούσαν να ανταλλάξουν τις απόψεις τους και τα προβλήματά τους σε σχέση με τους έφηβους (γιους / κόρες) τους.

Πρώτα απ'όλα για να μπορέσει ο ΚΛ να βοηθήσει αποτελεσματικά θα πρέπει ο ίδιος σαν προσωπικότητα να λειτουργεί σε υψηλά επίπεδα ψυχολογικής ωριμότητας. Στην περίπτωση που ο ΚΛ δεν έχει κατακτήσει ικανοποιητικά επίπεδα ψυχολογικής ωριμότητας δεν θα είναι σε θέση αφ'ενός να αντλεί ικανοποίηση και ευχαρίστηση από τον εαυτό του αλλά και να επικοινωνεί σωστά με το περιβάλλον

του (εργασιακό, προσωπικό, κοινωνικό) και αφ'ετέρου αφού δεν έχει πετύχει την προσωπική του ολοκλήρωση δεν θα είναι σε θέση να φανεί αποτελεσματικός στην δουλειά του μέσα από τις σχέσεις που θα δημιουργήσει.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΑΤΟΜΑ

ΕΦΗΒΟΙ - ΓΟΝΕΙΣ

Κατ' αρχάς είναι αναγκαίο να ειπωθεί ότι υπάρχουν δύο κίνδυνοι για τους κοινωνικούς λειτουργούς που η δράση τους σχετίζεται με την εφηβική ηλικία. Αφ' ενός υπάρχει το ενδεχόμενο να μην λάβουν υπόψη τους τη σοβαρότητα του προβλήματος, αφ' ετέρου μπορεί να αντιδράσουν περισσότερο από το κανονικό στην παρούσα διαμορφωμένη κατάσταση της σχέσης γονέων - εφήβων.

Έτσι είναι δύσκολο για τον κοινωνικό λειτουργό να πετύχει την αναγκαία ισορροπία, γιατί σε άλλες περιπτώσεις χρειάζεται η συνεργασία όλων των ατόμων, ενώ σε άλλες περιπτώσεις είναι πιθανόν να χρειάζεται να διαβεβαιώσει τους εφήβους και τους γονείς ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο άσχημα. Επομένως αυτό απαιτεί χρόνο καθώς και κινητοποίηση των προσόντων του κοινωνικού λειτουργού για ευελιξία και διακριτικότητα.

Είναι γνωστό ότι η κοινωνική εργασία στοχεύει στην ενεργοποίηση του συστήματος - πελάτη όπως επίσης και στην αλληλεπίδραση των ατόμων με το κοινωνικό περιβάλλον τους. Στην προκειμένη περίπτωση ο κοινωνικός λειτουργός είναι απαραίτητο να γνωρίζει ότι η εφηβεία αποτελεί μια τεταμένη περίοδο της ζωής του ανθρώπου, κατά την οποία επιδιώκεται η προσαρμογή του στο κοινωνικό σκοπό, αφού πρώτα ξεπεραστεί το στάδιο μεταμόρφωσης ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την ενήλικη ζωή (Ray Jones Colin Pritchard "Social work with adolescents" London 1980 Routledge and Kegan Paul Pag 85)..

Κατά την διάρκεια της εργασίας του ο κοινωνικός λειτουργός συνεχώς οφείλει να εκτιμά την κατάσταση, ώστε καινούργια ή διαφορετικά προβλήματα μπορούν να αναγνωριστούν και διαφορετικές μέθοδοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τα είδη της παρέμβασης που θα κριθούν απαραίτητα. Βέβαια είναι εύλογο ότι οι προσωπικές αξίες του κάθε κοινωνικού λειτουργού μπορούν να επηρεάσουν την εκτίμηση τους για την κατάσταση και κατά συνέπεια την αντίδρασή του αυτή.

Επιπρόσθετα, ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται με εφήβους συνεργάζεται και με άλλες ειδικότητες που συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη της εφηβικής ηλικίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της συνεργασίας είναι δυνατό να προκύψουν προβλήματα που δημιουργούνται από διάφορες προτεραιότητες και στη γλώσσα καθώς και από άγνοια των στόχων των ατόμων που θα πρέπει να εργάζονται όλοι μαζί. Αυτά τα εμπόδια στην επικοινωνία τους ίσως να μπορούν να μειωθούν αν όλοι παραδεχτούν την αναγκαιότητα της κοινής δουλειάς τους με στόχο την επίτευξη ιδίων αντικειμένων.

Όταν παρεμβαίνει στις σχέσεις γονέων - εφήβων είναι απαραίτητο να γνωρίζει ότι η εφηβεία συχνά συμπίπτει με τη μέση ηλικία των γονέων. Έτσι όπως οι εκπρόσωποι της εφηβικής ηλικίας χρειάζεται να προσαρμοστούν στον καινούργιο τους ρόλο και αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα το ίδιο συμβαίνει με τους ενήλικες. Παράλληλα οφείλει να είναι γνώστης του γεγονότος ότι η σχέση γονέων - εφήβων επηρεάζεται από συναισθηματικές κοινωνικο-οικονομικές και σεξουαλικές καταστάσεις οι οποίες σχετίζονται

και με τις δύο πλευρές, καθορίζοντας την ανάπτυξη, την έκφραση και την αντίδρασή τους. (John Elberku Bell "Family grow Therapy" London Bookstall Pablication pag. 36-37).

Εκτός απ'αυτά ο κοινωνικός λειτουργός που εμπλέκεται σε τέτοιες καταστάσεις αρχικά απαιτείται να αποφασίσει το είδος της παρέμβασης που θα ακολουθήσει αν δηλαδή θα είναι μακροχρόνια ή βραχυχρόνια. Πολλοί ειδικοί ισχυρίζονται ότι η συγκεκριμένη περίπτωση χρειάζεται το δεύτερο είδος παρέμβασης γιατί έτσι μειώνεται ο κίνδυνος να αναπτυχθεί εξάρτηση από τον κοινωνικό λειτουργό και να καθοριστούν μη πραγματοποιήσιμοι στόχοι. Όπως επίσης προωθείται η κινητοποίηση, γεγονός που απαιτείται ειδικά σε περιπτώσεις κρίσης.

Κατά τις φάσεις εργασίας του, η ποιότητα παρέμβασης του ενισχύεται από ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία είναι αναγκαία σε κάθε είδος κοινωνικής εργασίας. Έτσι αρχικά οφείλει να προάγει την επικοινωνία ανάμεσα σ'αυτόν και τα άτομα - πελάτες του, τους γονείς και τους εφήβους δηλαδή, καθώς και την επικοινωνία μεταξύ τους από την οποία πηγάζουν διάφορα προβλήματα. Επιπλέον στόχος του πρέπει να είναι η αλλαγή και η μείωση της προβληματικής κατάστασης με παράλληλο έλεγχο της όπως επίσης και έλεγχο των δικών του συναισθημάτων, ιδεολογιών και αντιδράσεων (Ray Jones Colin Pritchard "Social work with adolescents" London 1980 Rentlege and Regan Paul pag. 93).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΟΜΑΔΑ

Είναι κοινώς παραδεκτό ότι οι ομάδες συνομηλίκων έχουν μεγάλη σημασία για τη ζωή μας, αλλά ένας μεγάλος αριθμός ερευνών αποδεικνύει τη μεγαλύτερη σπουδαιότητα τους κατά την διάρκεια της εφηβικής ηλικίας. Οι παρέες των εφήβων ανοίγουν τον δρόμο για περισσότερη ανεξαρτησία από το οικογενειακό σύστημα προσφέροντας μια άλλη πηγή άντλησης αξιών.

Κατ'αυτόν τον τρόπο ένας κοινωνικός λειτουργός θα μπορούσε να εργαστεί με ομάδες εφήβων ανάλογα βέβαια με τα χαρακτηριστικά τους τα οποία σχετίζονται με το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν - στην προκειμένη περίπτωση θίγεται το πρόβλημα επικοινωνίας με τους γονείς - καθώς και με τα φυσικά χαρακτηριστικά τους. Αυτό που προτιμούν οι περισσότεροι κοινωνικοί λειτουργοί ως την καλύτερη λύση είναι η δημιουργία ομάδων εφήβων ενώ παράλληλα διατηρούν τα οφέλη της επίδρασης της ομάδας συνομηλίκων χωρίς όμως να χάνεται ο κύριος στόχος που είναι η αντιμετώπιση του προβλήματος.

Ένας σημαντικός παράγοντας τον οποίο οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι αναγκαίο να λάβουν υπόψη είναι ο ρόλος της οικογένειας. Πολλοί ειδικοί που έχουν οργανώσει τέτοιου είδους ομάδες συχνά "παραμελούν" την επαφή με τους γονείς, γεγονός που έχει άσκημο αντίκτυπο στην όλη λειτουργία της ομάδας. Έτσι θα'ταν μια λύση η οργάνωση μιας ομάδας όπου θα'χουν την ευκαιρία να συζητήσουν μεταξύ τους, ν'ανταλλάξουν τις διαφορετικές ή και ίδιες

εμπειρίες τους, καθώς και να εκφορτίσουν τα συναισθήματά τους, είτε είναι θετικά είτε είναι αρνητικά.

Στην οργάνωση της ομάδας ο κοινωνικός λειτουργός για να εξασφαλίσει μια πιθανότητα επίτευξης των στόχων της είναι απαραίτητο να ακολουθήσει κάποια βήματα. Αρχικά οφείλει να αποφασίσει και να διασαφηνίσει το σκοπό της ομάδας και στη συνέχεια να κάνει επιλογή των μελών. Επιπρόσθετα είναι σημαντικό να αποφασίσει για τη συχνότητα και το είδος της επαφής - ειδικότερα με την ομάδα των γονέων θα μπορούσε να συνεννοηθεί μαζί τους λαμβάνοντας υπόψη τα διαφορετικά ωράρια των απασχολήσεών τους και τις διαφορετικές ανάγκες τους. Ως τελευταίο βήμα θα μπορούσε να θεωρηθεί η σύνδεση της ομάδας με την υπηρεσία του κοινωνικού λειτουργού όπως επίσης και με την κοινότητα.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο στην οργάνωση της ομάδας είναι το θέμα αρχηγίας και του κατευθυντικού ρόλου του κοινωνικού λειτουργού. Το αν ακολουθήσει την τακτική "laissez-faire" αν γίνει δογματικός ή φιλελεύθερος θα εξαρτηθεί από την προσωπικότητά του, από το είδος της ομάδας και οπωσδήποτε από την κοινωνική υπηρεσία από την οποία έχει άμεση εξάρτηση. (Ray Jones Colin Pritchard "Social work with adolescents" London Routledge and Regan Paul pag. 98-99).

ΠΗΓΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Α) ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.

1. Κέντρο παιδοψυχιατρικής υγιεινής (ΙΚΑ) Θεσ/νίκης
2. Κέντρο ψυχικής Υγιεινής Θεσσαλονίκης
3. Κοινωνική υπηρεσία του παιδοψυχιατρικού τμήματος Θεσ/νίκης
4. Κοινωνική υπηρεσία κοινοτικού κέντρου ψυχικής υγείας κεντρικού τομέα Β΄ Παν/κής Ψυχιατρικής Κλινικής Θεσ/νίκης
5. Νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ (Υπηρεσία παιδιού & εφήβου)
6. Νοσοκομείο Παπανικολάου (Ψυχιατρικό τμήμα εφήβων)
7. Σχολή γονέων δήμου Συκεών
8. Σχολή γονέων δήμου Αμπελοκήπων

Β) ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΒΕΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Κατά τη διάρκεια της βιβλιογραφικής μελέτης πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις στις εξής υπηρεσίες:

ΣΧΟΛΗ ΓΟΝΕΩΝ ΔΗΜΟΥ ΣΥΚΕΩΝ

Η ενημέρωση για την λειτουργία της σχολής έγινε από την υπεύθυνη της σχολής κα Μάρω Βασσάρα. Η σχολή γονέων του δήμου Συκεών λειτουργεί από το 1996. Δημιουργήθηκε μετά από ευαισθητοποίηση του δήμου και αίτημα των ίδιων των γονέων.

Τα κίνητρα για την δημιουργία της σχολής είναι:

- Η γνώση ότι στην πλειοψηφία τους οι γονείς αναλώνονται μόνοι και χωρίς ουσιαστική βοήθεια στην διαδικασία ανατροφής των παιδιών τους.
- Η αναγνώριση της αναγκαιότητας να ενημερωθούν οι γονείς σε θέματα που αφορούν τον ρόλο τους και την ψυχολογία των παιδιών τους.
- Η ανασφάλεια πολλών και ιδιαίτερα νέων γονέων και η εκφρασμένη τους ανάγκη για ουσιαστική βοήθεια στην αντιμετώπιση προβλημάτων και συγκρούσεων με τα παιδιά τους.
- Η πραγματικότητα της σύγχρονης κοινωνίας με κύριο χαρακτηριστικό την αποξένωση μεταξύ των κατοίκων μιας πόλης και την απομόνωση ακόμα και μέσα στην οικογένεια.
- Η ανάγκη για πληροφόρηση και γενικότερη επιμόρφωση που δημιουργεί η γρήγορη εξέλιξη της επιστήμης και της τεχνολογίας μέσα στην παγκόσμια κοινωνία αλλά και στην δική μας που συνεχώς διαφοροποιείται.

Σκοπός της λειτουργίας της σχολής είναι η πρόληψη, ενημέρωση, ευαισθητοποίηση των γονιών σε θέματα που σχετίζονται με το γονεϊκό ρόλο, την ανάπτυξη και την συμπεριφορά των παιδιών, και την επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων που έχουν κοινούς προβληματισμούς ως γονείς και πληροφόρηση σε κοινωνικά και επιστημονικά θέματα.

Τα θέματα που κυρίως απασχολούν έντονα τους γονείς είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην επικοινωνία με

τα παιδιά τους οι συχνές συγκρούσεις και διαφωνίες. Το πρόβλημα της εξάρτησης από ναρκωτικές ουσίες που έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις στην εποχή μας και απασχολεί ολοένα και περισσότερο τους γονείς παροτρύνοντας προς αναζήτηση λύσεων.

Στην σχολή γονέων δήμου Συκεών υπάρχει ανοιχτή προέλευση γονέων απ' όλους τους δήμους.

Η συνάντηση των γονιών γίνεται μια φορά την εβδομάδα για 1:30 ώρα.

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΧΕΠΑ

Η ίδρυση της Γ' Πανεπιστημιακής ψυχιατρικής κλινικής και η λειτουργία ψυχιατρικού τομέα στο περιφερειακό γενικό νοσοκομείο Αχέπα από το 1987 έγινε με την επανασύνδεση με το πρώτο ιατροπαιδαγωγικό σταθμό που έχει συστηθεί με πρωτοβουλία του Χ. Ιεροδιακόνου το 1958.

Το 1990 έγινε η σύσταση και η λειτουργία της υπηρεσίας του παιδιού και εφήβου με κύριο σκοπό λειτουργίας την παροχή διαγνωστικών συμβουλευτικών και θεραπευτικών υπηρεσιών για παιδιά και εφήβους.

Στο πλαίσιο αυτό όσον αφορά ειδικότερα τους εφήβους έχουν αναπτυχθεί και λειτουργούν:

1. Εσωτερική νοσηλεία
2. Διασυνδετική / συμβουλευτική για τους εφήβους που νοσηλεύονται στις δύο πλέον πανεπιστημιακές παιδιατρικές κλινικές και στα τμήματα και τις κλινικές ενηλίκων.

του νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ όπως και του πλησίον ευρισκόμενου γενικού νοσοκομείου "Γ. Γεννηματάς".

3. Τακτικό εξωτερικό ιατρείο για νέα περιστατικά.
4. Αντιμετώπιση των επειγόντων περιστατικών.
5. Θεραπείες και μετανοσοκομειακή παρακολούθηση εξωτερικών ασθενών.
6. Συνεργασία με φορείς και ιδρύματα εκπαίδευσης δικαστικές και αστυνομικές αρχές εταιρεία προστασίας ανηλίκων Ο.Α.Ε.Δ. ορφανοτροφεία κ.λ.π.

Η υπηρεσία αυτή πανεπιστημιακού χαρακτήρα εκτός από το κλινικό έργο που προσφέρει υπάρχουν εκπαιδευτικές και ερευνητικές και ερευνητικές δραστηριότητες. Οι ηλικίες των εφήβων κυμαίνονται από 12 έως 21 έτη. Δηλαδή δέχονται και ασθενείς στην μεταεφηβική ηλικία όταν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν χαρακτηρίζονται από την πρόταση προβληματικής εφηβείας.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΝΟΣΗΛΕΙΑ ΕΦΗΒΩΝ

Νοσηλείες εφήβων υπάρχουν από την αρχή λειτουργίας της κλινικής και πριν την συστηματική οργάνωση της Υ.Π.Ε. Δεν υπάρχει άλλη δυνατότητα εσωτερικής νοσηλείας εφήβου στο δημόσιο τομέα όχι μόνο στην Θεσσαλονίκη αλλά και σε όλη την περιοχή Μακεδονίας και Θεσσαλίας. Οι ηλικίες κυμαίνονται από 13 έως 22 έτη με μέσο όρο 16,9 έτη. Η διάρκεια νοσηλείας κυμαίνεται από 1 ημέρα έως 3-4 μήνες.

Βασικός σκοπός με τους εσωτερικούς ασθενείς είναι η ψυχοπαθολογική, ψυχοθεραπευτική προσέγγιση στο πλαίσιο συνολικής φροντίδας του πάσχοντος εφήβου. Πολλές φορές

δίνεται και φαρμακευτική αγωγή σε ψυχωτικά επεισόδια ή σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές.

Η νοσηλεία με την καθημερινή παρατήρηση του εφήβου στις διάφορες στιγμές και δραστηριότητες της ημέρας από όλα τα μέλη της ψυχιατρικής ομάδας παράλληλα με το χτίσιμο της "θεραπευτικής σχέσης" γίνεται εκτίμηση της κλινικής ψυχοπαθολογίας και κατάστροψη θεραπευτικής στρατηγικής.

ΜΕΤΑΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑΚΗ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ

Η μακροχρόνια θεραπευτική με την νοσηλεία έχει ιδιαίτερο κλινικό ενδιαφέρον αφού δίνεται δυνατότητα παρακολούθησης και εξέλιξης των εφήβων με σοβαρές διαταραχές στην πορεία τους προς την ενηλικίωση.

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ

Στο τακτικό εξωτερικό ιατρείο (Τ.Ε.Ι.) η προσέλευση γίνεται με προκαθορισμένο ραντεβού.

Στα νέα περιστατικά ακολουθούν τη διαδικασία διαγνωστικής εκτίμησης που απαιτεί την εμπλοκή περισσότερων από ενός μέλους της ομάδας και πολλές φορές την συνεργασία με άλλες ειδικότητες. Σε αρκετές περιπτώσεις η διαγνωστική διαδικασία παίρνει τον χαρακτήρα μιας συμβουλευτικής θεραπευτικής παρέμβασης που περιορίζεται σε λίγες συναντήσεις.

Στην υπηρεσία εξωτερικών ασθενών εντάσσεται και η συνεργασία με φορείς ιδρύματα κ.λ.π.

Υπάρχουν και τα επείγοντα περιστατικά και είναι αποδοχή έκτακτων περιστατικών καθ'όλες τις εργάσιμες μέρες ανεξαρτήτως εφημερίας.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΑΙΔΟΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ (ΙΚΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ)

Το κέντρο παιδοψυχικής υγιεινής ΙΚΑ Θεσ/νίκης λειτουργεί από τον Σεπτέμβριο του 1986.

Το προσωπικό που διαθέτει σήμερα το ΚΕΠΥΘ είναι 4ΠΨ, 1ΠΨ, 2ΚΛ, 1ΕΘ και 1 γραμματέας.

Το ΚΕΠΥΘ εξυπηρετεί περιστατικά από τη Θεσ/νίκη και όλη τη βόρεια Ελλάδα και Θεσσαλία ηλικίας μέχρι 18 ετών.

Η πρώτη επαφή με τα περιστατικά είναι τηλεφωνική και γίνεται από τους γονείς ή κηδεμόνες των παιδιών. Κάθε Παρασκευή γίνεται η συνεδρίαση της επιστημονικής ομάδας, ορίζεται το πρώτο ραντεβού το οποίο είναι για την λήψη ιστορικού από τον ΚΛ.

Μετά τη λήψη ιστορικού ορίζονται ραντεβού για την εξέταση του παιδιού ή του εφήβου από ΨΛ ή ΠΨ ή και απ' τις δύο ειδικότητες ώστε να ολοκληρωθεί η διαγνωστική εκτίμηση.

Οι ειδικοί που ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο περιστατικό συζητούν τις διαπιστώσεις του ώστε να καταλήξουν στην διάγνωση.

Η θεραπευτική αντιμετώπιση των περιστατικών στο κέντρο, γίνεται με ατομική ψυχοθεραπεία συμβουλευτική εργασία με τους γονείς και εργοθεραπεία.

Ορισμένες περιπτώσεις αντιμετωπίζονται μόνο από τον ΚΑ και τους γονείς όταν το αίτημα είναι συμβουλευτική για χειρισμούς διαπαιδαγώγησης, δυσκολίες προσαρμογής στο σχολείο κ.λ.π.

Στα πλαίσια συνεργασίας με την οικογένεια, η κοινωνική υπηρεσία, όταν κριθεί αναγκαίο, αναλαμβάνει κατ'οίκον παρέμβαση.

Η αντιμετώπιση των περιστατικών μπορεί να γίνει από τους κατάλληλους ειδικούς μέσα στο κέντρο και εκτός του κέντρου όπως ειδικά σχολεία ιδρύματα, παιδοψυχιατρικές κλινικές, ειδικοί θεραπευτές.

Ο κύριος σκοπός λειτουργίας του κέντρου είναι η παροχή διαγνωστικών, συμβουλευτικών και θεραπευτικών υπηρεσιών για παιδιά και έφηβους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι βιβλιογραφική. Για την συγγραφή της χρησιμοποιήθηκε ελληνική, ξένη και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Το πρώτο στάδιο της μελέτης περιλάμβανε την κατασκευή ενός σχεδιαγράμματος όπου βασίστηκε η δομή της πτυχιακής, αλλά και η αναζήτηση του υλικού. Η συγκέντρωση του υλικού γύρω από το θέμα (εργασίες, μελέτες, έρευνες που ήδη έγιναν) έγινε κυρίως από βιβλιοθήκες και βιβλιοπωλεία της Πάτρας και της Θεσσαλονίκης.

Κατά συνέπεια, πραγματοποιήθηκαν και επισκέψεις σε αρμόδιες υπηρεσίες καθώς επίσης και προσωπικές επαφές με ειδικούς.

Πιο συγκεκριμένα:

1. Νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ Θεσσαλονίκη (Υπηρεσία παιδιού και εφήβου) κος Αμπατζόγλου Γρηγόρης Παιδοψυχίατρος.
2. Σχολή δήμου Συκεών (Θεσ/νίκη) κα Βασσάρα Μάρω παιδοψυχίατρος.
3. Κέντρο παιδοψυχιατρικής υγιεινής (ΙΚΑ). Θεσ/νίκης κα Ελευθεριάδου Μαρία παιδοψυχίατρος, κα Μπακάλη Νίτσα κοινωνικός λειτουργός.

Η συλλογή βιβλιογραφικού υλικού έγινε από τις παρακάτω βιβλιοθήκες:

- 1) Βιβλιοθήκη νομικής σχολής Θεσ/νίκης
- 2) Βιβλιοθήκη Παιδαγωγικής σχολής Θεσ/νίκης
- 3) Βιβλιοθήκη Ψυχολογικού τμήματος Θεσ/νίκης
- 4) Βιβλιοθήκη δήμου Ευόσμου
- 5) Βιβλιοθήκη δήμου Ελευθερίου - Κορδελιού
- 6) Κεντρική βιβλιοθήκη (μέγαρο ΧΑΝΘ) Θεσ/νίκη
- 7) Βιβλιοθήκη Τ.Ε.Ι. Πατρών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την μελέτη αυτή γίνεται κατανοητό ότι η οικογένεια αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Ανεξάρτητα από τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται κάθε φορά, τη συναντάμε σε όλες ανεξαιρέτα τις κοινωνίες, πράγμα που δείχνει πέρα από κάθε αμφιβολία ότι αποτελεί μια από τις κύριες μορφές οργάνωσης συλλογικής ζωής του ατόμου (Δ.Γ. Τσαούσης “Η κοινωνία του ανθρώπου” Αθήνα 1987 σελ. 435).

Μια βασική μας διαπίστωση είναι ότι η μορφή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας είναι πολύ διαφορετική από την μορφή που είχε πριν πολλά χρόνια. Η βιομηχανία έφερε τους ανθρώπους στις πόλεις. Η πατρική φυσιγνωμία που υπήρχε παλιά δεν υπάρχει στα αστικά κέντρα. Η σημερινή οικογένεια είναι πυρηνική, ξεκίνησε από δύο ανθρώπους οι οποίοι έφυγαν από την πολυάριθμη και εκτεταμένη οικογένεια να ζήσουν στην δική τους στέγη να δουλέψουν και να μεγαλώσουν ένα ή δύο παιδιά. Η πυρηνική οικογένεια είναι ο πατέρας, η μητέρα και τα παιδιά (Χουρδάκη “Οικογενειακή ψυχολογία” Αθήνα 1995).

Επιπλέον συμπεραίνουμε ότι έχει υπερτονιστεί ο ρόλος της μητέρας στην αγωγή του παιδιού, και υποτιμάται ο ρόλος του πατέρα. Δεν είναι αρκετός ο βιολογικός ρόλος αλλά πολύ περισσότερο ο κοινωνικός και ο πνευματικός ρόλος του πατέρα για την εκπλήρωση των πατρικών του καθηκόντων. Ο πατέρας είναι απαραίτητος για την σωστή

ανάπτυξη και διαμόρφωση του παιδιού γιατί επιδρά σημαντικά στην σωματική και ιδιαίτερα στην πνευματική, κοινωνική, συναισθηματική του ανάπτυξη (Βασ. Κ. Αναστασιάδης “Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας” Αθήνα 1995 σελ. 269).

Η μητέρα είναι το βασικό μέλος της οικογένειας γιατί δίνει ζωή στην ζωή. Σήμερα κανείς δεν ζητάει από την μητέρα να κάνει παιδιά εφ’όρου ζωής. Όμως είναι πολύ σημαντικός ο παιδαγωγικός ρόλος της γυναίκας - μητέρας. Έχει αφοσιωθεί στο παιδί ίσως γιατί γίνονται πολύ πιο λίγα παιδιά σήμερα και είναι πιο στενή η σχέση της μητέρας με το παιδί (Χουρδάκη Μ. “Οικογενειακή ψυχολογία” Αθήνα 1995).

Ακόμη διαπιστώνουμε ότι η περίοδος της εφηβείας καλύπτει εφτά έως εννέα χρόνια της ζωής κάθε ανθρώπου. Ως φάση συναισθηματικής εξέλιξης καλύπτει την ηλικία από δώδεκα - δεκατρία μέχρι είκοσι ένα. Δηλαδή αρχίζει από την στιγμή που αρχίζει η ωρίμανση της σεξουαλικής λειτουργίας και τελειώνει όταν η σεξουαλική ταυτότητα του ατόμου έχει εδραιωθεί και όταν το άτομο έχει βρει τρόπους να διεργάζεται το άγχος και τις αγωνίες του (Μόζες Λεφέρ “Εφηβική διαταραχή και ψυχικός κλονισμός” Αθήνα 1992 σελ. 15).

Επίσης συμπεραίνουμε ότι η εφηβική ηλικία είναι η περίοδος των συναισθηματικών παλινδρομήσεων. Ο έφηβος βασανίζεται από ψυχολογικές αναταραχές, παλινδρομήσεις, διακυμάνσεις, μεταπτώσεις, συγκρούσεις και αντιθέσεις, αμφιβολίες και αβεβαιότητες και γίνεται πολύ ευμετάβλητος.

Γίνεται πνεύμα αντιλογίας και με τον τρόπο αυτό εκδηλώνει την εσωτερική του ανησυχία. Άλλοτε εμφανίζεται ως ψυχωσικός, άλλοτε ως διεστραμμένος και ως νευρωσικός. Η υπερβολή αυτών των ιδιοτήτων μπορεί να προέρχεται και από φθόνο, αντιζηλία, συναίσθημα μειονεξίας και αυθαίρετη καταπίεση (Αναστασιάδης Αθήνα 1995 σελ. 67).

Επίσης διαπιστώνουμε ότι η ανάπτυξη της ταυτότητας του εφήβου δεν γίνεται πάντα ομαλά. Ο κίνδυνος για την εξελικτική φάση της εφηβείας είναι η σύγχυση της ταυτότητας, η κρίση του εαυτού. Ωστόσο υπάρχει πιθανότητα στην διάρκεια της ομαλής εφηβείας να έχουμε κάποια μορφή κρίσης και αναταραχής. Εάν αυτό το φαινόμενο της σύγχυσης του εαυτού δεν έχει ρίζες βαθιές και ελέγχονται τα αίτια του ή εάν εισχώρησαν βαθύτερα και ξεφύγαν από τον έλεγχο αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το ποιον της προηγούμενης εμπειρίας.

Ένα ευτυχές παρελθόν από εμπειρίες σε αντίθεση με εκείνο που το βαραίνουν βιώματα ανασφάλειας και δυσπιστίας βοηθάει τον έφηβο να αντιπαρέλθει τη σύγχυση της ταυτότητας, να επαναπροσανατολίσει τον εαυτό του ασφαλέστερα και να τον περιβάλλει με εκτίμηση (Χ. Γ. Τάνου 1992 σελ. 40).

Επιπλέον διαπιστώνουμε ότι η ανεξαρτητοποίηση του εφήβου είναι η δεύτερη μεγάλη ανάγκη της εφηβικής ηλικίας. Ο έφηβος θέλει την προσωπικότητά του, την υπόστασή του, αναζητάει τον εαυτό του. Δεν θέλει κηδεμονία, δεν θέλει συμβουλές. Οι γονείς που δέχονται τα

μηνύματα ανεξαρτητοποίησης του εφήβου πρέπει να τον βοηθούν να ανεξαρτητοποιηθεί (Μ. Χουρδάκη 1995 σελ. 59).

Μέσα από την μελέτη συμπεραίνουμε ότι οι έφηβοι πολλές φορές παρουσιάζουν διάφορες ψυχοπαθολογικές καταστάσεις και εδώ παίζει ουσιαστικό ρόλο η διαμόρφωση της αυτοεκτίμησης του ατόμου γιατί όταν κάποιος αγαπάει τον εαυτό του και νοιάζεται, δεν θα κάνει ποτέ κάτι για να τον πληγώσει, να τον υποτιμήσει, να τον καταστρέψει, να τον ταπεινώσει, αυτόν ή κάποιον άλλον και δεν θα θεωρήσει τους άλλους υπεύθυνους για τις πράξεις του. Όσοι νοιάζονται για τον εαυτό τους δεν θα τον καταστρέψουν με ναρκωτικά, οινόπνευματώδη, με το κάπνισμα και δεν θα επιτρέψουν τους άλλους να τους κακομεταχειριστούν ψυχικά και σωματικά. (Virginia Satir "Πλάθοντας ανθρώπους" Αθήνα 1989 σελ. 52).

Μια βασική μας διαπίστωση είναι ότι στην εφηβεία η αυτοεκτίμηση περνά μια κρίση γιατί η εικόνα που έχουν τα παιδιά για το σώμα τους διέρχεται αλλαγές και προκαλεί σύγχυση ρόλων. Στο στάδιο αυτό ο έφηβος αναρωτιέται, αμφιβάλλει, απορρίπτει και απαιτεί από τους ενηλίκους να τον βοηθήσουν να επιτύχει τους στόχους του για να ενδυναμώσει την εκτίμησή του. Ο έφηβος θέλει να είναι ελεύθερος και ανεξάρτητος, να ανακαλύψει την δική του ταυτότητα. Πρέπει να κατανοούμε και να πιστέψουμε στις δυνάμεις του εφήβου, αυτό θα τον βοηθήσει να αποκτήσει πίστη στον εαυτό του, να είναι υπεύθυνος με υψηλή αυτοεκτίμηση και ικανότητα, να μάχεται τις πεποιθήσεις του. Οι γονείς πρέπει να αποτελούν τους «καθρέπτες» οι

οποίοι αντανακλούν στα παιδιά τις ικανότητές τους, βοηθώντας τους να αποκτήσουν το αίσθημα της αυτοπεποίθησης μέσα στην οικογένεια και στην κοινωνία (Susan Pick "Πλάθοντας τη ζωή" Αθήνα 1992 σελ. 324).

Η οικογένεια, το σχολείο, η κοινωνία είναι οι κύριοι παράγοντες ανάπτυξης του εαυτού όσο και της εκτίμησης του ατόμου. Οι εκτιμήσεις του εαυτού από μέρους του ατόμου εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα κατά την περίοδο της εφηβείας. Αυτό επειδή ο έφηβος αποκτά μεγαλύτερη συνείδηση του εαυτού του, αλλά και τις χρειάζεται πολύ περισσότερο για να καταστρώσει σχέδια, να στηρίξει αποφάσεις και να θεμελιώσει διαπροσωπικές σχέσεις (Χρήστου Τάνου "Αυτοεκτίμηση και αξιολογικό σύστημα των εφήβων" Αθήνα 1985 σελ. 57).

Επίσης συμπεραίνουμε ότι στην αγωγή του εφήβου χρειάζεται πολύ προσοχή για να μην φτάσουν οι γονείς σε ακρότητες. Το παραχάϊδεμα, το καλόπιασμα, η υπερπροστασία τόσο και ο αυταρχισμός, ο εξαναγκασμός και η καταπίεση των εφήβων δεν είναι οι σωστοί τρόποι αγωγής. Τόσο ο υπερπροστατευτισμός όσο και ο υπερβολικός φιλελευθερισμός που αγγίζει τα όρια της αδιαφορίας είναι επιζήμια και τα δύο. Ένας γονέας που ενθαρρύνει την ανάπτυξη της ανεξαρτησίας και αυτάρκειας του παιδιού και απαιτεί υπεύθυνη και παραδεκτή συμπεριφορά από τον έφηβο, ο γονιός που δεν είναι αυταρχικός ή υπερβολικά ελαστικός και αδιάφορος αυτό ακολουθεί την σωστή αγωγή (Αναστασιάδης Βασ. Κ. Αθήνα 1993 σελ. 45).

Διαπιστώσαμε ότι βασική αρχή για μία αποτελεσματική γονεϊκή συμπεριφορά είναι ότι όλα τα μέλη της οικογένειας γονείς και παιδιά πρέπει να μάθουν να ζουν ισότιμα. Η έννοια της ισοτιμίας σημαίνει ότι ούτε οι γονείς, ούτε οι έφηβοι είναι ανώτεροι ο ένας από τον άλλο, ούτε τιμωρούν ή ενεργούν από θέση δύναμης. Η σχέση μεταξύ τους είναι δημοκρατική, ο σεβασμός αντικαθιστά την επανάσταση και η συνεργασία τον εξαναγκασμό. (Ντον Ντικμέγιερ και Γκάρυ Μακκαίη, Αθήνα 1998 σελ. 19).

Συμπεραίνουμε τέλος ότι ο ρόλος του ΚΛ είναι σημαντικός στο σχολείο γιατί μπορεί να συμβάλει θετικά στην ανάπτυξη υγιών σχέσεων μεταξύ καθηγητού - εφήβου, εφήβου - γονέων και σχολείου - σχολείου και οικογένειας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μετά από τις διαπιστώσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω γίνεται προσπάθεια ορισμένων εισηγήσεων - προτάσεων που αφορούν όσο δυνατόν την καλύτερη αντιμετώπιση των εφήβων από την οικογένεια.

- Από το θεωρητικό μέρος διαπιστώνουμε ότι πολλοί γονείς δεν γνωρίζουν την συναισθηματική και ψυχική εξέλιξη του εφήβου. Προτείνεται λοιπόν οι γονείς να ευαισθητοποιούνται και να ενημερώνονται όσο το δυνατόν καλύτερα για τις ανάγκες της εφηβικής ηλικίας ώστε να κατανοούν την συμπεριφορά του εφήβου καλύτερα και να αποφεύγονται λανθασμένες συμπεριφορές από καθαρή άγνοια και αμέλεια.

- Προτείνεται λοιπόν να ενημερώνονται και να διαπαιδαγωγούνται οι γονείς γύρω από τα θέματα που τους απασχολούν και τους προβληματίζουν μέσα από τις σχολές γονέων. Σχολές γονέων πρέπει να δημιουργηθούν σε όλους τους δήμους και να συσταθούν στους χώρους του σχολείου.
- Προτείνεται η πολιτεία να μεριμνήσει και να δημιουργήσει με κρατική μέριμνα κατάλληλους χώρους δημιουργικής απασχόλησης (αθλητικούς χώρους, θέατρο, χορό, ζωγραφική κ.λ.π.) για την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας του έφηβου.
- Επίσης όπως φαίνεται από το θεωρητικό μέρος οι καθηγητές και γενικά οι παιδαγωγοί κατέχουν εξίσου σημαντικό ρόλο με εκείνο των γονέων. Προτείνεται λοιπόν η εκπαίδευση τους να περιλαμβάνει πληρέστερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση γύρω από τον έφηβο και τις ανάγκες του σε αυτήν την κρίσιμη ηλικία.
- Επίσης έγινε κατανοητό από το θεωρητικό μέρος ότι ο ρόλος του ΚΛ στο σχολείο είναι σημαντικός. Πρέπει να τοποθετηθούν στα σχολεία κοινωνικοί λειτουργοί που σε συνεργασία με τους καθηγητές, τους γονείς και τους μαθητές θα προσπαθήσουν να επιλύσουν τα όποια προβλήματα ανακύπτουν. Ο ΚΛ θα μπορούσε να είναι αυτός που θα οργανώσει ομάδες και θα συμβουλεύει τους γονείς στα τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζουν.
- Το σχολείο πρέπει να αποτελέσει το κέντρο διαφόρων πολιτιστικών εκδηλώσεων. Με την διεξαγωγή κατάλληλων ομιλιών και συζητήσεων οι οποίες μπορούν να γίνονται.

από ειδικούς (π.χ. κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους κ.λ.π.) συμβάλλοντας στην πρόληψη προβλημάτων των εφήβων.

Και αυτό μπορεί να διευκολυνθεί με την συνεργασία αρμοδίων υπουργείων κοινωνικής πρόνοιας, παιδείας.

- Προτείνεται να δημιουργηθούν περισσότερες υπηρεσίες στήριξης οικογενειών και εφήβων τόσο τις μεγάλες πόλεις όσο και στην επαρχία. Να οργανωθούν οι υπηρεσίες με το κατάλληλο ειδικευμένο προσωπικό και τον κατάλληλο εξοπλισμό για την έγκαιρη πρόληψη και θεραπεία των ψυχοπαθολογικών καταστάσεων της εφηβικής ηλικίας.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

**Α) Περίληψη της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του
Παιδιού και του Νέου.**

**Περίληψη της Σύμβασης
για τα Δικαιώματα του Παιδιού και του Νέου που αποδέχτηκε η Γενική
Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών
στις 20 Νοεμβρίου 1989**

Τα κράτη που υπέγραψαν τη σύμβαση αυτή συμφώνησαν τα εξής:

Άρθρο 1

Κατά τη σύμβαση αυτή, παιδί θεωρείται κάθε άνθρωπος που δεν έχει ακόμα συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του, εφόσον, σύμφωνα με τον ισχύοντα νόμο, η ενηλικίωση του παιδιού δεν επέρχεται νωρίτερα.

Άρθρο 2

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται τα δικαιώματα που ορίζει η σύμβαση αυτή και τα εγγυώνται σε κάθε παιδί της επικράτειάς τους, αδιακρίτως και ανεξαιρέτως φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής, φυλετικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσιακής κατάστασης, αναπηρίας, καταγωγής ή παρόμοιας κατάστασης του παιδιού, των γονέων του ή του κηδεμόνα του.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι το παιδί προστατεύεται από όλες τις μορφές διακρίσεων και ποινών εξαιτίας της κατάστασής του, των δραστηριοτήτων του, επειδή εξέφρασε ελεύθερα τη γνώμη του ή εξαιτίας των πεποιθήσεων των γονέων του, του κηδεμόνα του ή των μελών της οικογένειάς του.

Άρθρο 3

1. Σε όλα τα μέτρα που αφορούν παιδιά, ανεξάρτητα από το αν αυτά ελήφθησαν από δημόσια ή ιδιωτικά ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά όργανα, το συμφέρον του παιδιού είναι η άποψη που κατεχοχόν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη, αφού λάβουν υπόψη τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων, του κηδεμόνα ή άλλων προσώπων κατά το νόμο υπεύθυνων για το παιδί, υποχρεούνται να εγγυηθούν στο παιδί την προστασία και τη φροντίδα που είναι αναγκαίες για την ευημερία του. Για το σκοπό αυτό λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα.
3. Τα συμβαλλόμενα κράτη εξασφαλίζουν ότι οι θεσμοί, οι υπηρεσίες και τα ιδρύματα για τη φροντίδα και την προστασία του παιδιού ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές που όρισαν οι αρμόδιες αρχές, ιδιαίτερα όσον αφορά τον τομέα

της ασφάλειας και της υγείας, καθώς και τον αριθμό και την καταλληλότητα του προσωπικού και την ύπαρξη επαρκούς εποπτείας.

Άρθρο 4

Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά και άλλα μέτρα για να αποκτήσουν υπόσταση τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από τη σύμβαση αυτή. Όσον αφορά τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν τέτοια μέτρα και εξαντλούν τα διαθέσιμα μέσα τους, εν ανάγκη, και στα πλαίσια της διεθνούς συνεργασίας.

Άρθρο 5

Κατά την άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τη σύμβαση αυτή, τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται α δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων ή, σε περίπτωση που το προβλέπει η παράδοση του τόπου, των μελών της ευρύτερης οικογένειας ή της κοινότητας, του κηδεμόνα ή των άλλων προσώπων που είναι κατά το νόμο υπεύθυνα για το παιδί, να καθοδηγούν το παιδί κατά τρόπο ανάλογο της ανάπτυξής του.

Άρθρο 6

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν ότι κάθε παιδί έχει το φυσικό δικαίωμα της ζωής.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη εγγυώνται στο μέγιστο δυνατό βαθμό την επιβίωση και την ανάπτυξη του παιδιού.

Άρθρο 7

1. Το παιδί πρέπει χωρίς χρονοτριβή, μετά τη γέννησή του, να εγγραφεί σ'ένα μητρώο και έχει το δικαίωμα να πάρει ένα όνομα από τη στιγμή της γεννήσεώς του, το δικαίωμα να αποκτήσει μια υπηκοότητα και, κατά το δυνατό, το δικαίωμα να γνωρίσει τους γονείς του και να τύχει της φροντίδας του.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη εξασφαλίζουν τη δυνατότητα άσκησης των δικαιωμάτων αυτών σύμφωνα με το εσωτερικό τους δίκαιο και με τις υποχρεώσεις τους βάσει των σχετικών διεθνών συνθηκών, ιδιαίτερα στην περίπτωση που το παιδί δεν έχει υπηκοότητα.

Άρθρο 8

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να σέβονται το δικαίωμα του παιδιού να διατηρήσει την ταυτότητά του χωρίς να υφίσταται παράνομες επιθέσεις. Στην ταυτότητά του συμπεριλαμβάνονται η υπηκοότητά του, το όνομά του και οι αναγνωρισμένες από το νόμο οικογενειακές του σχέσεις.

2. Σε περίπτωση που, κατά παράβαση του δικαίου, αφαιρεθούν από το παιδί κάποια ή όλα τα στοιχεία της ταυτότητάς του, τα συμβαλλόμενα κράτη του παρέχουν την ανάλογη υποστήριξη και προστασία, ώστε να τα επανακτήσει το συντομότερο δυνατό.

Άρθρο 9

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη εξασφαλίζουν ότι το παιδί δεν απομακρύνεται από τους γονείς του χωρίς τη θέλησή τους, εκτός εάν οι αρμόδιες αρχές, κατόπιν δικαστικής έρευνας και απόφασης σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις κι την προβλεπόμενη διαδικασία, κρίνουν ότι η απομάκρυνση του παιδιού είναι αναγκαία για το συμφέρον του. Μια τέτοια απόφαση μπορεί να είναι αναγκαία σε μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως π.χ. όταν το παιδί κακοποιείται ή παραμελείται από τους γονείς ή όταν πρέπει να ληφθεί απόφαση για τον τόπο διαμονής του παιδιού στην περίπτωση διαζευγμένων γονέων.
2. Κατά συνέπεια της παραγράφου 1, πρέπει να δοθεί η ευκαιρία σ'όλους τους ενδιαφερομένους να πάρουν μέρος στη διαδικασία και να εκφράσουν την άποψή τους.
3. Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού που ζει μακριά από τον έναν ή και τους δύο γονείς να έχει τακτικές προσωπικές σχέσεις και άμεση επαφή και με τους δύο, εφόσον αυτό δεν αντιβαίνει προς το συμφέρον του παιδιού.
4. Αν η απομάκρυνση είναι αποτέλεσμα μέτρου που μεθόδευσε το συμβαλλόμενο κράτος, όπως π.χ. στέρηση ελευθερίας, ποινή στέρησης ελευθερίας, εξορία ή απέλαση ή θάνατος του ενός ή και των δύο γονέων ή του παιδιού (ακόμη θάνατος που προέρχεται από οποιοδήποτε λόγο, ενώ ο ενδιαφερόμενος βρίσκεται υπό κράτηση), τότε το συμβαλλόμενο κράτος παρέχει για λογαριασμό των γονέων στο παιδί ή, εν ανάγκη, σ'άλλο μέλος της οικογένειας, τις ουσιαστικές πληροφορίες για τον τόπο διαμονής του ή των απόντων μελών, εφόσον αυτό δεν είναι επιζήμιο για το συμφέρον του παιδιού. Τα συμβαλλόμενα κράτη εξασφαλίζουν περαιτέρω ότι μόνη η υποβολή μιας τέτοιας αίτησης δε θα έχει δυσμενείς συνέπειες για τον ή τους ενδιαφερομένους.

Άρθρο 10

1. Κατά συνέπεια της υποχρέωσης των συμβαλλομένων κρατών σύμφωνα με το άρθρο 9 παράγραφος 1, οι αιτήσεις που υποβάλλονται από το παιδί ή τους γονείς του για είσοδο και έξοδο προς και από συμβαλλόμενο κράτος προς χάριν της ενότητας της οικογένειας πρέπει να εξετάζονται ευμενώς, με πνεύμα ανθρωπισμού και με επείγουσες διαδικασίες. Τα συμβαλλόμενα κράτη

εξασφαλίζουν ότι η υποβολή μιας τέτοιας αίτησης δεν έχει δυσμενείς συνέπειες για τον αιτούντα ή τα μέλη της οικογένειάς του.

2. Το παιδί που οι γονείς του διαμένουν σε διαφορετικά κράτη έχει το δικαίωμα να καλλιεργεί τακτικές προσωπικές σχέσεις και να έχει άμεση επαφή και με τους δύο γονείς, αν δεν υφίστανται ασυνήθιστες καταστάσεις. Για το σκοπό αυτό τα συμβαλλόμενα κράτη, κατά συνέπεια της υποχρέωσής τους σύμφωνα με το άρθρο 9 παράγραφος 1, σέβονται το δικαίωμα των γονέων και του παιδιού να ταξιδεύουν προς και από κάθε χώρα, συμπεριλαμβανομένης και της δικής τους. Το δικαίωμα εξόδου από μια χώρα υπόκειται μόνο στους από το νόμο προβλεπόμενους περιορισμούς, οι οποίοι είναι αναγκαίοι και συμβατοί με άλλα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στη σύμβαση αυτή, για την προστασία της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας τάξης (*ordre public*), της δημόσιας υγείας, της δημόσιας αιδούς ή των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων.

Άρθρο 11

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν μέτρα για τη νόμιμη μεταφορά του στο εξωτερικό και για να αποτρέψουν την παράνομη κατακράτησή του εκεί.
2. Για το σκοπό αυτό, τα συμβαλλόμενα κράτη προωθούν τη σύναψη διμερών ή πολυμερών συμβάσεων ή την προσχώρηση σε υφιστάμενες συμβάσεις.

Άρθρο 12

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη εξασφαλίζουν στο παιδί που είναι σε θέση να διαμορφώσει προσωπική άποψη το δικαίωμα να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη του αυτή, σ'όλες τις υποθέσεις που το αφορούν και λαμβάνουν υπόψη τη γνώμη του, αναλόγως της ηλικίας και της ωριμότητάς του.
2. Για το σκοπό αυτό δίνεται στο παιδί ιδίως η ευκαιρία να ακούγεται σ'όλες τις δικαστικές ή διοικητικές διαδικασίες που το αφορούν, είτε άμεσα είτε μέσω αντιπροσώπου ή από κατάλληλη θέση, σύμφωνα με τις εσωτερικές διατάξεις κάθε κράτους.

Άρθρο 13

1. Το παιδί έχει το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης. Αυτό το δικαίωμα περιλαμβάνει την ελευθερία να ανταλλάσσει και να διαδίδει, χωρίς περιορισμούς συνόρων, πληροφορίες και σκέψεις κάθε είδους, προφορικά ή γραπτά, διά του τύπου, μέσω έργων τέχνης ή άλλων μέσων που επιλέγει το παιδί.
2. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού μπορεί να τεθεί σε ορισμένους προβλεπόμενους από το νόμο περιορισμούς, οι οποίοι είναι απαραίτητοι:
 - α) για το σεβασμό των δικαιωμάτων ή της υπόληψης των άλλων ή.

β) για την προστασία της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας τάξης (ordre public), της δημόσιας υγείας ή της δημόσιας αιδούς.

Άρθρο 14

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων και, εν ανάγκη, του κηδεμόνα να καθοδηγούν το παιδί κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού κατά τρόπο ανάλογο της ανάπτυξής του.
3. Η ελευθερία του παιδιού να εκφράζει τις θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις του μπορεί να τεθεί μόνο σε προβλεπόμενους από το νόμο περιορισμούς, που είναι απαραίτητοι για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας, τάξης, υγείας ή αιδούς ή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.

Άρθρο 15

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού να συνιστά ενώσεις και να συνέρχεται ειρηνικά.
2. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού δεν μπορεί να τεθεί σε κανέναν άλλο παρά στους προβλεπόμενους από το νόμο περιορισμούς, οι οποίοι είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία για την προστασία της εθνικής ή δημόσιας ασφάλειας, της δημόσιας τάξης (ordre public), της δημόσιας υγείας ή της δημόσιας αιδούς ή των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων.

Άρθρο 16

1. Κανένα παιδί δεν πρέπει να εκτίθεται σε αυθαίρετες ή παράνομες επιθέσεις κατά της προσωπικής του ζωής, της οικογένειάς του, της κατοικίας του ή της αλληλογραφίας του ή σε παράνομες προσβολές της τιμής και της υπόληψής του.
2. Το παιδί δικαιούται τη νόμιμη προστασία από τέτοιες επιθέσεις ή προσβολές.

Άρθρο 17

Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το σημαντικό ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης και εξασφαλίζουν ότι το παιδί έχει πρόσβαση σε πληροφορίες και υλικό μιας πληθώρας εθνικών και διεθνών πηγών, ιδιαίτερα σ'εκείνες που στοχεύουν στην προώθηση της κοινωνικής, ψυχικής και ηθικής του ευεξίας, όπως και της σωματικής του υγείας. Για το σκοπό αυτό τα συμβαλλόμενα κράτη:

α) Θα ενθαρρύνουν τη μετάδοση πληροφοριών και υλικού που έχουν κοινωνικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον για το παιδί και ανταποκρίνονται στο πνεύμα του άρθρου 29.

β) Θα προωθήσουν τη διεθνή συνεργασία για την παραγωγή, ανταλλαγή και διάδοση των πληροφοριών και του υλικού αυτού που προέρχεται από μια πληθώρα εθνικών και διεθνών πολιτιστικών πηγών.

γ) Θα προωθήσουν την παραγωγή και διάδοση των παιδικών βιβλίων.

δ) Θα ενθαρρύνουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να λαμβάνουν ιδιαίτερα υπόψη τις γλωσσικές ανάγκες του παιδιού, είτε αυτό είναι μέλος μειονότητας είτε όχι.

ε) Θα προωθήσουν κατάλληλες τακτικές για να προστατεύσουν το παιδί από πληροφορίες και υλικό που βλάπτει το συμφέρον του. Εδώ πρέπει να ληφθούν υπόψη τα άρθρα 13 και 18.

Άρθρο 18

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για να εξασφαλίσουν ότι το Σύνταγμα αναγνωρίζει πως και οι δύο γονείς είναι από κοινού υπεύθυνοι για την ανατροφή και την ανάπτυξη του παιδιού. Για την ανατροφή και ανάπτυξη του παιδιού είναι υπεύθυνοι κατά κύριο λόγο οι γονείς, ή εν ανάγκη, ο κηδεμόνας. Στην περίπτωση αυτή το συμφέρον του παιδιού είναι το κύριο μέλημα.
2. Για την εγγύηση και προώθηση των δικαιωμάτων που ορίζονται στη σύμβαση αυτή, τα συμβαλλόμενα κράτη υποστηρίζουν ανάλογα τους γονείς ή τον κηδεμόνα στην εκπλήρωση της αποστολής τους, που είναι η ανατροφή του παιδιού, και φροντίζουν για την επέκταση των θεσμών και τη βελτίωση των ιδρυμάτων και υπηρεσιών μέριμνας για το παιδί.
3. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι τα παιδιά των εργαζόμενων γονέων έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τα ιδρύματα και τις υπηρεσίες αυτές.

Άρθρο 19

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα, για να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφή σωματικής ή ψυχολογικής βίας, πρόκλησης σωματικής βλάβης ή κακοποίησης από αμέλεια ή αδιαφορία, από κακή μεταχείριση ή εκμετάλλευση, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής κακοποίησης, κατά το χρόνο που το παιδί βρίσκεται υπό την προστασία των γονέων του ή ενός απ'αυτούς, του κηδεμόνα του ή άλλου νομίμου αντιπροσώπου ή άλλου προσώπου που φροντίζει το παιδί.
2. Αυτά τα προστατευτικά μέτρα πρέπει, σύμφωνα με τα δεδομένα που υπάρχουν, να περιέχουν αποτελεσματικές διαδικασίες για την έγκριση κοινωνικών προγραμμάτων τα οποία θα παρέχουν στο παιδί και σ'αυτούς που το φροντίζουν την απαραίτητη υποστήριξη και να προβλέπουν κι άλλες μορφές πρόληψης, όπως μέτρα για την αποκάλυψη, δημοσιοποίηση, παραπομπή, έρευνα, μελέτη και περίθαλψη στις περιπτώσεις κακής μεταχείρισης του παιδιού, όπως

περιγράφονται στην παράγραφο 1, και, εν ανάγκη, μέτρα για την επέμβαση της δικαιοσύνης.

Άρθρο 20

1. Το παιδί που προσωρινά απομακρύνεται από το οικογενειακό του περιβάλλον ή που για το δικό του συμφέρον δεν είναι δυνατόν να παραμείνει στο περιβάλλον αυτό δικαιούται την ιδιαίτερη προστασία και υποστήριξη του κράτους.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη εξασφαλίζουν, με βάση τα μέτρα του εσωτερικού τους δικαίου, άλλες μορφές μέριμνας για τα παιδιά αυτά.
3. Μορφές μέριμνας, ανάμεσα σ' άλλες, αποτελούν η εγκατάσταση του παιδιού σε μια οικογένεια που θα το φροντίζει, η Kafala σύμφωνα με το ισλαμικό δίκαιο, η υιοθεσία ή, αν είναι αναγκαίο, η ανάληψή του από ίδρυμα υπεύθυνο για τη φροντίδα παιδιών. Κατά την επιλογή πρέπει να ληφθούν υπόψη η συνέπεια που αρμόζει να διακρίνει την ανατροφή του παιδιού, όπως και η εθνική, θρησκευτική, πολιτιστική και γλωσσική προέλευση του παιδιού.

Άρθρο 21

Τα συμβαλλόμενα κράτη που αναγνωρίζουν ή δέχονται το σύστημα υιοθεσίας εγγυώνται ότι κατά την υιοθεσία η μεγαλύτερη σημασία αποδίδεται στο συμφέρον του παιδιού. Τα συμβαλλόμενα κράτη:

α) Εξασφαλίζουν ότι η υιοθεσία του παιδιού εγκρίνεται μόνο από τις αρμόδιες αρχές. Οι αρμόδιες αρχές, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και τις προβλεπόμενες διαδικασίες και βάσει των σχετικών αξιόπιστων πληροφοριών, κρίνουν ότι η υιοθεσία επιτρέπεται εν όψει της κατάστασης του παιδιού αναφορικά με γονείς, συγγενείς και κηδεμόνα και ότι, αν είναι απαραίτητο, τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα συμφώνησαν για την υιοθεσία έχοντας γνώση της κατάστασης και κατόπιν μιας, εν ανάγκη, απαραίτητης σύσκεψης.

β) Αναγνωρίζουν ότι η υιοθεσία στο εξωτερικό μπορεί να θεωρηθεί ως άλλη μορφή μέριμνας, όταν το παιδί δεν μπορεί να τοποθετηθεί σε μια οικογένεια στην πατρίδα του, η οποία θα το φροντίζει ή θα το υιοθετήσει, ή αν δεν είναι δυνατόν να του δοθεί εκεί η σωστή φροντίδα.

γ) Εξασφαλίζουν ότι το παιδί, σε περίπτωση υιοθεσίας στο εξωτερικό, απολαμβάνει της προστασίας της νομοθεσίας και των κανόνων που ισχύουν για την υιοθεσία στο εσωτερικό του κράτους.

δ) Λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι σε περίπτωση υιοθεσίας στο εξωτερικό δεν προκύπτουν για τους ενδιαφερομένους απαράδεκτα πλεονεκτήματα.

ε) Προωθούν τους στόχους αυτού του ανθρώπου, εν ανάγκη συνάπτοντας διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες, και προσπαθούν στα πλαίσια αυτά να

εξασφαλίσουν ότι η εγκατάσταση του παιδιού σε μια άλλη χώρα διεκπεραιώνεται από τις αρμόδιες αρχές ή υπηρεσίες.

Άρθρο 22

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι το παιδί που επιθυμεί τη νόμιμη θέση του πρόσφυγα, ή θεωρείται πρόσφυγας σύμφωνα με τους ισχύοντες κανονισμούς του διεθνούς ή του εσωτερικού δικαίου, απολαμβάνει της ανάλογης προστασίας και ανθρωπιστικής βοήθειας, κατά το πνεύμα των δικαιωμάτων που ορίστηκαν στη σύμβαση αυτή ή σ' άλλες διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα ή για ανθρωπιστικά ζητήματα, τις οποίες αποδέχονται τα παραπάνω κράτη. Το παιδί δικαιούται αυτή την προστασία ανεξάρτητα από το αν συνοδεύεται από τους γονείς του ή άλλο πρόσωπο.
2. Για το σκοπό αυτό τα συμβαλλόμενα κράτη ενεργούν από κοινού, καταβάλλοντας κάθε προσπάθεια μέσω των Ηνωμένων Εθνών και άλλων αρμόδιων διακρατικών ή μη κρατικών οργανισμών που συνεργάζονται με τα Ηνωμένα Έθνη, για να προστατεύσουν και να βοηθήσουν το παιδί και να ανακαλύψουν τους γονείς ή τα μέλη της οικογένειάς του, ώστε να συγκεντρώσουν τις απαραίτητες πληροφορίες για την επανένωση της οικογένειας. Αν δεν καταστεί δυνατή η ανεύρεση των γονέων ή άλλων μελών της οικογένειας, τότε πρέπει να δοθεί στο παιδί, σύμφωνα με τις αρχές της σύμβασης αυτής, η προστασία που θα παρεχόταν σε κάθε παιδί που απομακρύνθηκε για οποιοδήποτε λόγο μόνιμα ή προσωρινά από το οικογενειακό του περιβάλλον.

Άρθρο 23

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν ότι το πνευματικά ή σωματικά ανάπηρο παιδί πρέπει να ζει ανθρώπινα, υπό συνθήκες οι οποίες διαφυλάσσουν την αξιοπρέπεια του παιδιού, ευνοούν την αυτοτέλειά του και διευκολύνουν την ενεργό συμμετοχή του στη ζωή της κοινότητας.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν στο παιδί με ειδικές ανάγκες το δικαίωμα για ιδιαίτερη μέριμνα, το υποστηρίζουν και εξασφαλίζουν ότι, στα πλαίσια των διαθέσιμων μέσων και αν ζητηθεί, παρέχεται στο παιδί αυτό και στους υπεύθυνους για τη φροντίδα του η υποστήριξη που αναλογεί στην κατάσταση του παιδιού και στο βιοτικό επίπεδο των γονέων ή των άλλων προσώπων που φροντίζουν το παιδί.
3. Κατά συνέπεια της αναγνώρισης των ειδικών αναγκών του ανάπηρου παιδιού, η παρεχόμενη σύμφωνα με την παράγραφο 2 υποστήριξη πρέπει να παρέχεται δωρεάν, όσο αυτό είναι δυνατό και αφού ληφθούν υπόψη τα οικονομικά μέσα

των γονέων ή των άλλων προσώπων που φροντίζουν το παιδί. Η υποστήριξη πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να εξασφαλίζεται ότι το παιδί με ειδικές ανάγκες έχει όντως πρόσβαση στη διαπαιδαγώγηση, στην εκπαίδευση, στις υγειονομικές υπηρεσίες, στις υπηρεσίες για την αποκατάσταση της υγείας του, στην προετοιμασία για την επαγγελματική ζωή και στις δυνατότητες αναψυχής, που είναι απαραίτητες για την κατά το δυνατό πληρέστερη κοινωνική ένταξη και ατομική ανάπτυξη του παιδιού, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής και πνευματικής του εξέλιξης.

4. Τα συμβαλλόμενα κράτη προωθούν στο πνεύμα της διεθνούς συνεργασίας την ανταλλαγή ειδικών πληροφοριών στον τομέα της πρόληψης και της ιατρικής, ψυχολογικής και λειτουργικής αντιμετώπισης των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Ακόμη, τη διάδοση πληροφοριών σχετικών με τις μεθόδους αποκατάστασης, διαπαιδαγώγησης και επαγγελματικής εκπαίδευσης, όπως και την πρόσβαση σε τέτοιου είδους πληροφορίες, προκειμένου να βελτιώσουν τις ικανότητές τους στους τομείς αυτούς και τις ειδικές γνώσεις τους και να αποκτήσουν κι άλλες εμπειρίες. Εδώ πρέπει να ληφθούν ιδιαίτερα υπόψη οι ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών.

Άρθρο 24

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού στην κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό καλύτερη υγεία, καθώς και το δικαίωμά του να αξιώνει την ύπαρξη ιδρυμάτων για την αντιμετώπιση ασθενειών και την αποκατάσταση της υγείας. Τα συμβαλλόμενα κράτη προσπαθούν να εξασφαλίσουν ότι όλα τα παιδιά έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σ'αυτού του είδους τις υγειονομικές υπηρεσίες.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη προσπαθούν να εξασφαλίσουν τη δυνατότητα πλήρους άσκησης του δικαιώματος αυτού και λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα, ιδιαίτερα για:
 - α) Να περιορίσουν τη νηπιακή και παιδική θνησιμότητα
 - β) Να εξασφαλίσουν ότι όλα τα παιδιά έχουν την απαραίτητη ιατρική βοήθεια και υγειονομική φροντίδα. Στην περίπτωση αυτή δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη συγκρότηση βασικής περίθαλψης.
 - γ) Να καταπολεμήσουν τις ασθένειες καθώς και τον υποσιτισμό και τις λανθασμένες συνήθειες διατροφής, και στα πλαίσια της βασικής περίθαλψης χρησιμοποιώντας ανάμεσα σ'άλλα εύκολα εφαρμόσιμη τεχνολογία και διαθέτοντας επαρκή και πλήρους αξίας είδη διατροφής και καθαρό πόσιμο νερό. Στην περίπτωση αυτή πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι κίνδυνοι μόλυνσης του περιβάλλοντος.

δ) Να εξασφαλίσουν ανάλογη υγειονομική πρόνοια για τις μητέρες πριν και μετά τον τοκετό.

ε) Να εξασφαλίσουν ότι παρέχονται σ'όλα τα μέλη της κοινωνίας, ιδίως στους γονείς και στα παιδιά, οι βασικές γνώσεις σχετικά με την υγεία και τη διατροφή του παιδιού, με τα πλεονεκτήματα του θηλασμού, την υγιεινή και τη διατήρηση του καθαρού περιβάλλοντος, καθώς και την πρόληψη ατυχημάτων. Ακόμη εξασφαλίζουν ότι οι ενδιαφερόμενοι έχουν πρόσβαση στην αντίστοιχη εκπαίδευση και ότι τους παρέχεται υποστήριξη κατά την εφαρμογή των βασικών αυτών γνώσεων.

στ) Να επεκτείνουν την υγειονομική πρόνοια, την παροχή συμβουλών στους γονείς καθώς και την ενημέρωση και τις υπηρεσίες στον τομέα του οικογενειακού προγραμματισμού.

3. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα αποτελεσματικά και κατάλληλα μέτρα για να εξαλείψουν παραδόσεις επικίνδυνες για την υγεία του παιδιού.

4. Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να προωθήσουν τη διεθνή συνεργασία, προκειμένου να επιτύχουν προοδευτικά τη δυνατότητα πλήρους άσκησης του δικαιώματος που αναγνωρίζεται στο άρθρο αυτό. Εδώ πρέπει να ληφθούν ιδιαίτερα υπόψη οι ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών.

Άρθρο 25

Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν ότι το παιδί που δέχτηκε περίθαλψη από τις αρμόδιες αρχές εξαιτίας σωματικής ή πνευματικής νόσου έχει το δικαίωμα της τακτικής εφαρμογής της θεραπείας που του δόθηκε, καθώς και της τήρησης των άλλων συνθηκών που είναι σημαντικές για την περίθαλψή του.

Άρθρο 26

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε παιδιού στα αγαθά της κοινωνικής ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης, και λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν τη δυνατότητα πλήρους άσκησης του δικαιώματος αυτού, σύμφωνα με το εσωτερικό τους δίκαιο.

2. Τα αγαθά της κοινωνικής ασφάλειας πρέπει να παρέχονται, αν παραστεί ανάγκη, αφού ληφθούν υπόψη οι οικονομικές σχέσεις και αυτού του είδους οι καταστάσεις του παιδιού, καθώς και οι οικονομικές δυνατότητες και άλλες έγκυρες απόψεις σε περίπτωση αίτησης του παιδιού ή άλλου προσώπου εξ ονόματος του παιδιού.

Άρθρο 27

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε παιδιού στη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική και κοινωνική του ανάπτυξη, αναλόγως του βιοτικού επιπέδου.
2. Κατά κύριο λόγο είναι καθήκον των γονέων ή των άλλων προσώπων που ευθύνονται για το παιδί να εξασφαλίσουν, στα πλαίσια των ικανοτήτων τους, και των οικονομικών τους δυνατοτήτων, τους αναγκαίους όρους ζωής για την ανάπτυξη του παιδιού.
3. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν, ανάλογα με τις εσωτερικές τους σχέσεις και στα πλαίσια των μέσων που διαθέτουν, τα κατάλληλα μέτρα για να βοηθήσουν τους γονείς και τα άλλα πρόσωπα που ευθύνονται για το παιδί κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού. Σε περίπτωση ένδειας προβλέπουν προγράμματα υλικής βοήθειας και υποστήριξης, ιδιαίτερα όσον αφορά τη διατροφή, την ένδυση και την κατοικία.
4. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσουν την αξιοποίηση των οικονομικών αξιώσεων του παιδιού έναντι των γονέων ή άλλων προσώπων οικονομικά υπεύθυνων για το παιδί, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Ιδιαίτερα σε περίπτωση που το υπεύθυνο οικονομικά άτομο για το παιδί ζει σε διαφορετικό κράτος, τα συμβαλλόμενα κράτη ευνοούν την προσχώρησή τους σε διεθνείς συμβάσεις ή τη σύναψη τέτοιων συμβάσεων καθώς και άλλων κατάλληλων διακανονισμών.

Άρθρο 28

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού στη μόρφωση. Για να αποκτήσει προοδευτικά υπόσταση το δικαίωμα αυτό, βάσει της ισότητας των ευκαιριών:
 - α) Θα καταστήσουν υποχρεωτική και δωρεάν τη φοίτηση στο δημοτικό σχολείο για όλους.
 - β) Θα προωθήσουν την ανάπτυξη διαφορετικών τύπων σχολείων μετά το δημοτικό, γενικής και επαγγελματικής κατεύθυνσης, θα τα καταστήσουν προσιτά σ' όλα τα παιδιά και θα λάβουν κατάλληλα μέτρα, όπως την εισαγωγή της δωρεάν παιδείας και την παροχή οικονομικής βοήθειας σε περίπτωση ένδειας.
 - γ) Θα καταστήσουν, με όλα τα κατάλληλα μέτρα, δυνατή σ' όλους, την πρόσβαση στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ανάλογα με τις ικανότητές τους.
 - δ) Θα θέσουν τον επαγγελματικό προσανατολισμό στη διάθεση όλων των παιδιών.
 - ε) Θα λάβουν μέτρα που ευνοούν την τακτική φοίτηση στο σχολείο και θα περιορίσουν το ποσοστό των παιδιών που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο.

2. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι η πειθαρχία στο σχολείο τηρείται κατά τρόπο που σέβεται την έμφυτη στον άνθρωπο αξιοπρέπεια και βρίσκεται σε αρμονία με τη σύμβαση αυτή.
3. Τα συμβαλλόμενα κράτη προωθούν τη διεθνή συνεργασία στο θέμα της εκπαίδευσης, προκειμένου να συμβάλουν στην εξάλειψη της αμάθειας και του αναλφαβητισμού και να διευκολύνουν την πρόσβαση σε σύγχρονες επιστημονικές μεθόδους διδασκαλίας. Εδώ λαμβάνονται ιδίως υπόψη οι ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών.

Άρθρο 29

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη συμφωνούν στο ότι η παιδεία που παρέχεται στο παιδί πρέπει να έχει τις εξής κατευθύνσεις:

α) Να αναπτύσσει πλήρως την προσωπικότητα, τα χαρίσματα και τις πνευματικές και σωματικές δυνατότητες του παιδιού.

β) Να εμπνέει στο παιδί σεβασμό για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και τις αρχές που θεμελιώθηκαν στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

γ) Να εμπνέει στο παιδί σεβασμό για τους γονείς του, την πολιτιστική του ταυτότητα, τη γλώσσα του, τις πολιτιστικές του αξίες, τις εθνικές αξίες της χώρας όπου ζει ή, εν ανάγκη, της χώρας από την οποία κατάγεται, καθώς και των άλλων πολιτισμών.

δ) Να προετοιμάζει το παιδί να ζήσει υπεύθυνα σε ελεύθερη κοινωνία με το πνεύμα της κατανόησης, της ανεκτικότητας, της ελευθερίας, της ισότητας των φύλων και της φιλίας ανάμεσα σ' όλους τους λαούς και τις εθνικές και θρησκευτικές ομάδες και προς τους ιθαγενείς κατοίκους της χώρας του.

ε) Να εμπνέει στο παιδί σεβασμό για το φυσικό περιβάλλον.

2. Το άρθρο αυτό και το άρθρο 28 δεν πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο που περιορίζει την ελευθερία φυσικών ή νομικών προσώπων να ιδρύουν και να διοικούν εκπαιδευτικά ιδρύματα, εφόσον γίνονται σεβαστές οι αρχές που ορίζει η παράγραφος 1 και εφόσον η παιδεία που παρέχουν τα ιδρύματα αυτά ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές που, εν ανάγκη, θέτει το κράτος.

Άρθρο 30

Σε κράτη όπου υπάρχουν εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες ή ιθαγενείς κάτοικοι, το παιδί που ανήκει στις μειονότητες αυτές ή είναι ιθαγενής κάτοικος δεν πρέπει να στερείται του δικαιώματός του να καλλιεργεί, μαζί με τ' άλλα μέλη της ομάδας όπου ανήκει, τον πολιτισμό του, να πιστεύει στη θρησκεία του, να ασκεί τη λατρεία ή να χρησιμοποιεί τη γλώσσα του.

Άρθρο 31

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού στην ανάπαυση και στον ελεύθερο χρόνο, στο παιχνίδι και στην ενεργητική αναψυχή, ανάλογα με την ηλικία του, καθώς και στην ελεύθερη συμμετοχή του στην πολιτιστική και καλλιτεχνική ζωή.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται και υποστηρίζουν το δικαίωμα του παιδιού να παίρνει μέρος στην πολιτιστική και καλλιτεχνική ζωή και παρέχουν κατάλληλες και ίσες δυνατότητες συμμετοχής στην πολιτιστική και καλλιτεχνική δράση, καθώς και στην ενεργητική αναψυχή και στην απασχόληση κατά τον ελεύθερο χρόνο.

Άρθρο 32

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού να προστατεύεται από οικονομική εκμετάλλευση και να μην καταναγκάζεται σε εργασία που ενέχει κινδύνους για την διαπαιδαγώγησή του ή που θα μπορούσε να βλάψει την υγεία του ή τη σωματική, ηθική ή κοινωνική του ανάπτυξη.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή αυτού του άρθρου. Για το σκοπό αυτό και αφού λάβουν υπόψη τους σχετικούς όρους άλλων διεθνών συμβάσεων, τα συμβαλλόμενα κράτη πάνω απ'όλα:
 - α) Θα ορίσουν ένα ή περισσότερα όρια ηλικίας πάνω από τα οποία θα επιτρέπεται η εργασία.
 - β) Θα προβλέπουν ανάλογο κανονισμό για τις ώρες και τις συνθήκες εργασίας.
 - γ) Θα προβλέπουν ανάλογες ποινές ή κυρώσεις για την ουσιαστική επιβολή αυτού του άρθρου.

Άρθρο 33

Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά, για να προστατεύσουν τα παιδιά από τη χρήση ψυχοτρόπων και απαγορευμένων ουσιών που προκαλούν εξάρτηση, όπως αυτές ορίζονται από τις διεθνείς συμβάσεις, και για να εμποδίσουν τη συμμετοχή των παιδιών στην παραγωγή και στη διακίνηση των απαγορευμένων αυτών ουσιών.

Άρθρο 34

Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφής σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση. Για το σκοπό αυτό τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, εσωτερικά, διμερή ή πολυμερή, για να αποτρέψουν:

α) Την αποπλάνηση ή τον εξαναγκασμό του παιδιού σε παράνομες σεξουαλικές πράξεις.

β) Την εκμετάλλευση του παιδιού από την πορνεία ή άλλες παράνομες σεξουαλικές πρακτικές.

γ) Την εκμετάλλευση του παιδιού για πορνογραφική έκθεση ή παράσταση.

Άρθρο 35

Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, εσωτερικά, διμερή και πολυμερή, για να εμποδίσουν την απαγωγή και πώληση παιδιών, καθώς και το εμπόριο παιδιών για οποιοδήποτε σκοπό και με οποιαδήποτε μορφή.

Άρθρο 36

Τα συμβαλλόμενα κράτη προστατεύουν το παιδί από κάθε τέτοια μορφή εκμετάλλευσης που κατά οιονδήποτε τρόπο βλάπτει το συμφέρον του.

Άρθρο 37

Τα συμβαλλόμενα κράτη εξασφαλίζουν ότι:

α) Κανένα παιδί δε θα υποστεί βασανισμό ή άλλη απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή ποινή. Για ποινικές πράξεις που διαπράττονται από πρόσωπα που δεν έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους, δεν πρέπει να επιβάλλεται ούτε η θανατική ποινή ούτε η ισόβια κάθειρξη χωρίς τη δυνατότητα προγενέστερης αποφυλάκισης.

β) Από κανένα παιδί δεν αφαιρείται παράνομα ή αυθαίρετα η ελευθερία. Η σύλληψη, η αφαίρεση της ελευθερίας ή η φυλάκιση πρέπει να εφαρμόζονται στην περίπτωση του παιδιού σύμφωνα με το νόμο μόνο ως το τελευταίο μέσο και για το συντομότερο, αναλόγως χρονικό διάστημα.

γ) Κάθε παιδί που του έχει αφαιρεθεί η ελευθερία αντιμετωπίζεται ανθρώπινα και με σεβασμό της έμφυτης στον άνθρωπο αξιοπρέπειας, και αφού ληφθούν υπόψη οι ανάγκες της ηλικίας του. Ιδίως δεν πρέπει το παιδί αυτό να απομονώνεται από τους ενηλίκους, εφόσον μόνο το συμφέρον του παιδιού θεωρείται ωφέλιμο. Κάθε παιδί έχει το δικαίωμα να επικοινωνεί με τους γονείς του είτε άμεσα, με επισκέψεις, είτε μέσω αλληλογραφίας, εφόσον δεν υφίστανται ασυνήθιστες καταστάσεις.

δ) Κάθε παιδί που του έχει στερηθεί η ελευθερία έχει το δικαίωμα της άμεσης πρόσβασης σε νομική ή άλλη κατάλληλη υποστήριξη και το δικαίωμα να προσβάλει τη νομιμότητα της στέρησης της ελευθερίας του σε δικαστήριο ή σε άλλη αρμόδια ανεξάρτητη και αμερόληπτη αρχή, καθώς και το δικαίωμα σε άμεση έκδοση απόφασης στην περίπτωση τέτοιας διαδικασίας.

Άρθρο 38

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να σέβονται τους δεσμευτικούς γι'αυτά κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου που έχουν σχέση με το παιδί και που εφαρμόζονται σε περίπτωση ένοπλων συγκρούσεων, και να μεριμνούν για την τήρησή τους.
2. Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα εφαρμόσιμα μέτρα, για να εξασφαλίσουν ότι άτομα που δεν έχουν ακόμα συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους δεν παίρνουν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες.
3. Τα συμβαλλόμενα κράτη αποφεύγουν να καλούν στις μάχιμες δυνάμεις τους άτομα που δεν έχουν ακόμη συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους. Σε περίπτωση που κληθούν άτομα που έχουν μεν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους αλλά όχι το δέκατο όγδοο, τότε τα συμβαλλόμενα κράτη προσπαθούν να επιστρατεύσουν κατά κύριο λόγο τα μεγαλύτερα σε ηλικία.
4. Τα συμβαλλόμενα κράτη σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους κατά το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο να προστατεύουν τον άμαχο πληθυσμό σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης, λαμβάνουν όλα τα δυνατά μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι τα παιδιά που επλήγησαν από την ένοπλη σύγκρουση προστατεύονται και περιθάλπτονται.

Άρθρο 39

Τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να υποστηρίξουν τη φυσική και ψυχική ανάρρωση και κοινωνική επανένταξη του παιδιού που υπήρξε θύμα κάθε μορφής εγκατάλειψης, εκμετάλλευσης ή κακοποίησης, βασανισμού ή άλλης μορφής απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή ποινής ή ένοπλης σύγκρουσης. Η ανάρρωση και η επανένταξη πρέπει να πραγματοποιούνται σε περιβάλλον που ευνοεί την υγεία, τον αυτοσεβασμό και την αξιοπρέπεια του παιδιού.

Άρθρο 40

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε παιδιού που είναι ένοχο, κατηγορείται ή είναι ύποπτο για παραβίαση της ποινικής νομοθεσίας να αντιμετωπίζεται κατά τρόπο που προάγει το αίσθημα αξιοπρέπειας και αυτοεκτίμησης του παιδιού, ενισχύει το σεβασμό του για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες των άλλων, λαμβάνει υπόψη την ηλικία του παιδιού καθώς και την ανάγκη να υποστηριχτεί η κοινωνική του επανένταξη και να αναλάβει το παιδί εποικοδομητικό ρόλο στην κοινωνία.
2. Για το σκοπό αυτό τα συμβαλλόμενα κράτη, έχοντας υπόψη τις σχετικές διατάξεις των διεθνών συμβάσεων, εξασφαλίζουν ότι:

α) Κανένα παιδί δεν κατηγορείται, δεν είναι ένοχο ή ύποπτο για παράβαση της ποινικής νομοθεσίας εξαιτίας πράξεων ή παραλείψεων που, σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο, δεν απαγορεύονταν την εποχή της διάπραξής του.

β) Κάθε παιδί που είναι ύποπτο ή κατηγορείται για παράβαση του ποινικού νόμου δικαιούται τις ακόλουθες ελάχιστες εγγυήσεις:

- I. Να θεωρείται αθώο μέχρι να αποδειχτεί στο δικαστήριο η ενοχή του.
- II. Να πληροφορείται άμεσα και χωρίς καθυστέρηση τις κατηγορίες που του καταλογίζονται, εν ανάγκη από τους γονείς ή τον κηδεμόνα του, και να του παρέχεται νομική ή άλλη κατάλληλη υποστήριξη για την προετοιμασία της υπεράσπισής του.
- III. Να δικάζεται η υπόθεσή του χωρίς καθυστέρηση από την αρμόδια αρχή ή δικαστήριο, τα οποία είναι ανεξάρτητα και αμερόληπτα, με αδιάβλητες διαδικασίες και σύμφωνα με το νόμο, ενώπιον νομικής ή άλλης κατάλληλης υποστήριξης, καθώς και των γονέων του ή του κηδεμόνα του - εφόσον αυτό δε θεωρείται πως αντιβαίνει προς το συμφέρον του παιδιού, αφού ληφθούν υπόψη η ηλικία και η κατάστασή του.
- IV. Να μην εξαναγκάζεται να καταθέσει ως μάρτυρας ή να ομολογήσει την ενοχή του. Ακόμη, η πλευρά του παιδιού δικαιούται να εξετάζει τους μάρτυρες κατηγορίας και να επιτυγχάνει υπό ίσους όρους την παρουσίαση και εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης.
- V. Αν το παιδί αποδειχτεί ένοχο παράβασης του ποινικού νόμου, να μπορεί να επανεξετάσει, σύμφωνα με το νόμο, την απόφαση και όλα τα μέτρα που επιβάλλονται ως συνέπεια αυτής από την αρμόδια ανώτερη αρχή ή το ανώτερο αρμόδιο δικαστήριο, τα οποία είναι ανεξάρτητα και αμερόληπτα.
- VI. Να απαιτεί τη συμμετοχή διερμηνέα στη διαδικασία χωρίς την οικονομική του επιβάρυνση, αν το παιδί δεν καταλαβαίνει ή δε μιλά τη γλώσσα στην οποία διεξάγεται η συζήτηση.
- VII. Να γίνεται απολύτως σεβαστή η ιδιωτική του ζωή σ'όλες τις φάσεις της διαδικασίας.

3. Τα συμβαλλόμενα κράτη προσπαθούν να προωθήσουν την έκδοση νόμων καθώς και τη δημιουργία διαδικασιών, αρχών και ιδρυμάτων που είναι υπεύθυνα ιδιαίτερα για παιδιά που κατηγορούνται, είναι ένοχα ή ύποπτα για παραβιάσεις του ποινικού νόμου. Συγκεκριμένα:

α) Ορίζουν ένα κατώτατο όριο ηλικίας, το οποίο πρέπει να έχει το παιδί, για να θεωρηθεί πως μπορούν να του καταλογιστούν ευθύνες.

β) Λαμβάνουν μέτρα, αναλόγως και αν επιθυμούν, για να διευθετούν την υπόθεση χωρίς δικαστικές διαδικασίες. Στην περίπτωση όμως αυτή πρέπει να

γίνονται απολύτως σεβαστά τα ανθρώπινα δικαιώματα και να εξασφαλίζονται οι εγγυήσεις του δικαίου.

4. Για να εξασφαλίσουν τα συμβαλλόμενα κράτη ότι τα παιδιά αντιμετωπίζονται κατά τρόπο που υπηρετεί το συμφέρον τους και αναλογεί στις συνθήκες και στο ποινικό αδίκημα, πρέπει να διαθέτουν μια πληθώρα προστατευτικών μέτρων, όπως διατάξεις για τη μέριμνα, καθοδήγηση και επίβλεψη, όπως παροχή συμβουλών, παραίτηση από απαιτήσεις για απόδειξη, τοποθέτηση του παιδιού σε οικογένεια που θα το φροντίζει, εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και άλλα εναλλακτικά μέτρα.

Άρθρο 41

Αυτή η σύμβαση δε θίγει περαιτέρω τις κατάλληλες διατάξεις για την άσκηση των δικαιωμάτων του παιδιού που περιέχονται:

- α) στο εσωτερικό δίκαιο του συμβαλλόμενου κράτους ή
- β) στο διεθνές δίκαιο που ισχύει γι' αυτό το κράτος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναστασιάδης ΒΚ. "Ψυχοπαιδαγωγική εφηβικής ηλικίας" ✓
Αθήνα 1993.
2. Γουόλτον Φράνσις "Κερδίστε τους εφήβους από 13-19 στο σπίτι και το σχολείο" εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα 1996.
3. Δοξιάδη - τριπ Ανθή Ζαχαροπούλου. "Έφηβος και οικογένεια" ✓
εκδόσεις Εστία Αθήνα.
4. Ελευθεριάδου Μαρία "Το παιδί ένας άγνωστος κόσμος"
εκδόσεις Κώδικας Θεσσαλονίκη 1996.
5. Ιεροδιακόνου ΧΣ. "Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά"
εκδόσεις Μαστορίδη Αθήνα 1991.
6. Κάρλσον Τζων "Μάθε να παραδέχεσαι, να ενθαρρύνεις, να πειθαρχείς και να σέβεσαι τον εαυτό σου και τους άλλους"
εκδόσεις Θυμάρι Αθήνα.
7. Κατάκη Δ. Χάρις "Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας" εκδόσεις Κέδρος Αθήνα 1984.
8. Κόνγκερ Τζων "Η εφηβική ηλικία μια καταπιεσμένη γενιά"
Ο κύκλος ζωής εκδόσεις Ψυχογιός Αθήνα 1981.
9. Κοσμόπουλος Αλέξανδρος "Ψυχολογία και οδηγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας" εκδόσεις Γρηγόρη Αθήνα.
10. Κρασανάκης Γεώργιος "Θέματα ψυχολογίας του εφήβου" ✓
Ηράκλειο 1992.
11. Κυριαζόπουλος Γιώργος "Ενδιαφέροντα και κίνητρα για μάθηση" εκδόσεις Κουτσουμπός Αθήνα 1991.

12. Κωσταντινίδης Άδωνης "Οι γονείς μπροστά στα εφηβικά προβλήματα" Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου Λευκωσία 1981.
13. Λοφέρ Μοσέζ "Η εφηβική διαταραχή ψυχικός κλωνισμός" εκδόσεις Καστανιώτη Αθήνα 1992.
14. Μάνος Κωνσταντίνος "Ψυχολογία του εφήβου" εκδόσεις Γρηγόρη Αθήνα 1993.
15. Μάνος Νικόλαος "Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής" University Studio Press Θεσσαλονίκη 1981.
16. Μουσούρου Μ. Λουκία "Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας" εκδόσεις Gutenberg Αθήνα 1989.
17. Μουσούρου Μ. Λουκία "Η ελληνική οικογένεια" ίδρυμα Γουλανδρή Χορν Αθήνα 1984.
18. Ball M. Corotyn "Αυτοεκτίμηση" εκδόσεις Δίοδος Αθήνα 1992.
19. Μύλντορφ Μπερνάρ "Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια" εκδ. Οδυσσέας Αθήνα. ✓
20. Ντάβου Μπετίνα "Το κάπνισμα στην εφηβεία" εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 1992.
21. Ντολτό Φρανσουάζ Κατρίν Ντολτό "Έφηβοι προβλήματα και ανησυχίες" εκδόσεις Πατάκη Αθήνα 1998.
22. Ντινκμέγιερ Ντον Γκάρυ Μακκαίη "Γονείς και έφηβοι από τις συγκρούσεις στην συνεργασία" εκδόσεις Θυμάρι Αθήνα 1998. ✓

23. Ντράϊκωρς Ρούντολφ “Η πρόκληση να είμαστε γονείς”
εκδόσεις Θυμάρι Αθήνα 1989.
24. Παπαδόπουλος Νίκος “Ψυχολογία” Β΄ έκδοση Αθήνα.
25. Παρασκευόπουλος Ιωάννης “Εξελικτική ψυχολογία εφη-
βική ηλικία” τόμος Δ΄.
26. Pick Susan “Πλάθοντας την ζωή” εκδόσεις Φυτράκη,
Αθήνα 1997.
27. Ριβιέ. Μπέρτ-Ρέϊμον “Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου”
εκδόσεις Κατανιώτη Αθήνα 1989.
28. Satir Virginia, “Πλάθοντας την ζωή” εκδόσεις Κέδρος
Αθήνα 1989.
29. Τάνος Χρήστος “Αυτοεκτίμηση και αξιολογικό σύστημα
των εφήβων” Αθήνα 1983.
30. Τσαούσης ΔΓ “Η κοινωνία του ανθρώπου” εκδόσεις
Guterberg Αθήνα 1987.
31. Τσιάντης Ιωάννης “Σύγχρονα θέματα Παιδοψυχιατρικής”
εκδόσεις Καστανιώτη Αθήνα 1987.
32. Φον Κάνιτζ Αννε - Λορε “Πατέρας: Ο νέος ρόλος του
άνδρα στην οικογένεια” εκδόσεις Νότος Αθήνα 1981.
33. Chabrol Henri “Οι τάσεις αυτοκτονίας του εφήβου”
εκδόσεις Χατζηνικολή Αθήνα.
34. Χάντφιλντ Τζαίμς “Παιδικότητα και εφηβεία” εκδόσεις
Θυμάρι Αθήνα 1994.
35. Χασάπης Ιωάννης “Ψυχολογία της προσωπικότητας” ✓
εκδόσεις Βασιλόπουλος Αθήνα 1980.

36. Herbert Martin "Ψυχολογικά πρόβλημα εφηβικής ηλικίας" εκδόσεις Ελληνικά γράμματα Αθήνα 1996.
37. Χουρδάκη Μαρία "Οικογενειακή Ψυχολογία" εκδόσεις Ελληνικά γράμματα Αθήνα 1995. ✓
38. Χουρδάκη Μαρία "Ψυχολογία της οικογένειας" εκδόσεις Ελληνικά γράμματα Αθήνα 1995.
39. Χρηστέα - Δουμανή Μαριέλλα "Ελληνίδα μητέρα" εκδόσεις Κέδρος Αθήνα 1989. ✓

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Αλεξάνδρα Βαρκά - Αδάμη "Από την μητριαρχία και την πατρική εξουσία στη γονική μέριμνα. Η σημερινή νομική δομή της ελληνικής οικογένειας". Εκλογή θεμάτων κοινωνικής πρόνοιας Απρίλιος - Μάϊος - Ιούνιος 1992.
2. Ματούλα Ζαμπούλη "Η μητέρα στο παραδοσιακό πρότυπο οικογένειας". Εκλογή θεμάτων κοινωνικής πρόνοιας Οκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1994. ✓
3. Αγλαΐα Μπιμπή - Παπασπυροπούλου "Η εργαζόμενη μητέρα σ'ένα μεταβαλλόμενο κόσμο". Εκλογή θεμάτων κοινωνικής πρόνοιας Οκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1994.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. John Elderkrn Bell "Family grow Therapy" London Bookstall Publication London.
2. Ray Jones Colin Pritchard "Social work with addescents" Routlage and Regan Paul London 1980.

